

Crna Gora
Zavod za školstvo

Evaluacija projekta

**Obrazovanje mladih u Crnoj Gori
za zdrave stilove života
(2007-2012)**

Pogorica, 2012

Sadržaj

I Uvod	3
II Razlozi za pokretanje projekta Obrazovanje mladih za zdrave stilove života....	6
III Cilj projekta Obrazovanje mladih za zdrave stilove života	9
IV Pitanja i zadaci evaulacije.....	9
V Metodologija evaluacije	10
VI Izrada predmetnih programa	11
VII Izrada didaktičkih materijala	15
VIII Medijska prezentacija	18
IX Obuka nastavnika	20
X Podrška nastavnicima u realizaciji programa	28
XI Realizacija programa	32
XII Utvrđivanje efekata nastave ZSŽ	41
XIII Osnovni zaključci evaluacije	47
XIV Prilozi.....	51
Korišćeni izvori i literatura:.....	85

I Uvod

Zdravstveno obrazovanje je integralni dio obaveznog i kvalitetnog obrazovanja. U tom smislu, ciljevi obrazovanja i ciljevi zaštite i unapređivanja zdravlja djece i mladih su komplementarni.

Programi zdravstvenog vaspitanja i obrazovanja u školama posebno su uspješni u očuvanju i unapređenju zdravlja kada su kontinuirani – dostupni učenicima na svim nivoima obrazovanja – i kada se djeca i mladi uključuju u njih i prije pojave različitih oblika ponašanja, a koji su rizični po cjelokupno zdravlje.

U ovom evaluacionom istraživanju prikazano je višegodišnje iskustvo i postignuća obrazovnog sistema u Crnoj Gori u namjeri da se djeci i mladima, u osnovnim i srednjim školama, obezbijedi zdravstveno obrazovanje utemeljeno na savremenim konceptima i praksama, a da ono samo bude mnogo efektivnije nego što je to do sada bio slučaj. Naravno, mnogi ciljevi još nijesu u potpunosti realizovani, ali je značajno postignuće da su i u osnovnoj školi i u gimnaziji učenicima sada dostupni izborni predmeti *Zdravi stilovi života*, koje prate i udžbenički kompleti. Izvještaj je i svojevrsan izvor informacija o tome kako je uvođenje ovih izbornih predmeta u školski sistem moguće koristiti kao model za planiranje, kreiranje, pilotiranje i konačnu primjenu novih predmetnih programa.

Naravno, ova postignuća ne bi bila moguća bez višegodišnje podrške i finansijske pomoći koje je Program za razvoj Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori (UNDP) pružao u realizaciji projekta. Počev od 2007. godine, kada je potpisan ugovor između UNDP i Zavoda za školstvo, ovaj projekat se kontinuirano realizovao do polovine 2012. godine, u okviru projekata Globalnog fonda (runde 5 i 9): *Podrška sprovođenju Nacionalne strategije za HIV/AIDS u Crnoj Gori (2006-2010)* i *Jačanje nacionalnog odgovora na HIV/AIDS među grupama u povećanom riziku u Crnoj Gori (2010-2015)*.

I ovom prilikom zahvaljujemo UNDP na sveukupnoj podršci u ostvarivanju važnih ciljeva nove obrazovne politike u Crnoj Gori.

Zahvaljujemo i svim učesnicima u Projektu, a posebno nastavnicima i nastavnicima osnovnih i srednjih škola.

Upravljanje Projektom i timovi u projektu

Kancelarija UNDP u Crnoj Gori

Itana Labović, menadžer HIV/AIDS programa, specijalista za monitoring i evaluaciju HIV programa

Vladan Đekić, saradnik na Projektu

Koordinacija Projekta

Radoje Novović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo (jun 2008 – jun 2012.)

Anđa Backović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo (2007. do juna 2008)

Autori nastavnih programa

Osnovna škola

Doc dr Dragan Laušević, specijalista epidemiolog

Anđa Backović, psiholog

Slavica Vujović, pedagog

Gimnazija

Slavica Vujović, pedagog

Anđa Backović, psiholog

Dr med Rajko Strahinja, spec. interne medicine

Lazar Macanović, prof. fizičkog vaspitanja

Autori međupredmetnog programa za srednju stručnu školu

Slavica Vujović, dipl. pedagog

Tatijana Vujović, dipl. pedagog

Uredništvo udžbenika i priručnika

Snežana Martinović, urednik za prirodnu grupu predmeta, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva

Autori priručnika i udžbenika za osnovnu školu i gimnaziju

Anđa Backović, dipl. psiholog

Slavica Vujović, dipl. pedagog

Tatijana Vujović, dipl. pedagog

Dr med Dragan Likić

Doc dr med Dragan Laušević

Tatijana Mandić, dipl. psiholog

Tamara Milić, dipl. psiholog

Dr med Olivera Miljanović,

Dr med Žarko Mićović

Doc dr med Boban Mugoša

Dr med Gordana Rašović

Dr med Rajko Strahinja

Dr med Elvir Zvrko

Dr med Ljiljana Žižić

Treneri za obuku nastavnika

Slavica Vujović, pedagog
Tatijana Vujović, pedagog
Ana Gazivoda, profesor
Dr med Gordana Vukčević
Ljiljana Krkeljić, klinički psiholog
Mr Zoran Lalović, psiholog
Nađa Luteršek, psiholog
Dr med Olivera Miljanović
Zorica Minić, psiholog
Radoje Novović, pedagog
Dr med Ana Popović
Dr Dragan Laušević
Dr med Rajko Strahinja
Dr med Elvir Zvrko
Dr med Ljiljana Žžić

Istraživački timovi

Mr Zoran Lalović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Radoje Novović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Zorica Minić, psiholog - psihometričar, Ispitni centar
Nikola Dukaj, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Nađa Luteršek, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Nataša Gazivoda, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Jasmina Radunović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Nadežda Vujašković, pedagog
Jadranka Gavranović, pedagog – psiholog
Radomir Božović, pedagog
Ana Laković. Profesor likovne kulture
Gordana Zeković, profesor književnosti

Autori izvještaja

Radoje Novović, samostalni savjetnik, koordinator Projekta
Mr Zoran Lalović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Nadja Luteršek, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo
Slavica Vujović, pedagog u gimnaziji "Niko Rolović", Bar
Anđa Backović, samostalni savjetnik, Zavod za školstvo

II Razlozi za pokretanje projekta Obrazovanje mladih za zdrave stilove života

Konceptualni okvir Projekta predstavljaju sljedeće smjernice i ciljevi obrazovne politike u Crnoj Gori, a u kojima je Projekat pronašao potpuno utemeljenje, komplementarnost i mogućnosti za realizaciju.

Djeca i mladi - najvažniji društveni resurs, ali i ranjive društvene grupe

Osnovne i srednje škole u Crnoj Gori danas pohađa 115 000 djece i mladih, što predstavlja nešto više od 18% ukupnog stanovništva u državi. Oni žive u svijetu koji se mnogo brže mijenja od svijeta u kojem je živjela generacija njihovih roditelja. Izazovi koji prate tako ubrzan razvoj pružaju, sa jedne strane, mnogo novih mogućnosti za optimalan razvoj mladih osoba, a sa druge i mnogo novih rizika koji ugrožavaju njihov zdrav razvoj. Iako su djeca i mladi ljudi u svakom društvu najvažniji resurs za razvoj društva, njihovu mladost, energiju i zdravlje ne treba shvatati kao "datost". Drugim riječima, njima je potrebna višestruka, planirana i kontinuirana podrška da zdravlje održavaju, da ga unapređuju i razvijaju svoje najbolje potencijale.

Zdravlje i sveukupan razvoj – osnovni cilj obrazovanja

Zdravlje je univerzalna vrijednost, uslov kvalitetnog života i ideal kojem treba neprestano da težimo, posebno kada su u pitanju najvitalniji djelovi društva – djeca i mladi. Kako obrazovanje, shvaćeno u najširem smislu riječi, ima formativni karakter – treba da podstakne razvoj punih potencijala svakog pojedinca – tako i zdravstveno obrazovanje treba da podrži i učvrsti sposobnosti učenika da čuva i unapređuje svoje zdravlje.

Škola – optimalno mjesto za zdravstveno obrazovanje

Stalan rast kvaliteta obrazovanja je najopštiji cilj reforme obrazovanja u Crnoj Gori. Među brojnim mehanizmima koji treba da kontinuirano unapređuju obrazovanje i uslove za optimalan razvoj djece, nalaze se i različiti vidovi podrške koju škola i svi učesnici u životu i radu škole, treba da obezbjeđuju u cilju zdravog razvoja djece i mladih. Naime, već decenijama, istraživanja pokazuju da zdravstveni programi koji se realizuju u školama mogu u značajnoj mjeri da smanje ponašanja rizična po zdravlje: pušenje, nezdrave navike u ishrani, nedostatak fizičke aktivnosti, upotreba alkohola i droge, ponašanja koja povećavaju stres, povređivanje i nasilje. Budući da se radi o ponašanjima koja se mogu korigovati ili pravovremeno spriječavati, posebno u "prirodnim grupama" kao što je grupa vršnjaka u odjeljenju, dobro obučeni, motivisani nastavnici, koji i sami predstavljaju pozitivne "modele", veoma su važan resurs za podršku zdravom razvoju djece i mladih.

Zdravstveno obrazovanje u školskom sistemu Crne Gore

Premda su određeni sadržaji zdravstvenog obrazovanja (zdravstvenog vaspitanja) oduvijek bili dostupni u sistemu obrazovanja u Crnoj Gori, nije se moglo govoriti o prepoznatljivom, jasno definisanom i održivom mjestu zdravstvenog obrazovanja u opštoj strukturi nastavnog plana i programa. Bilo da je riječ o realizaciji različitih zdravstvenih tema u različitim predmetima (npr. Priroda i društvo, Biologija, Hemija), ili kroz vannastavne aktivnosti (npr. Kurs prve pomoći) ili je riječ o brojnim zdravstvenim i psihosocijalnim programima koji su se odvijali u našim školama uz pomoć stranih donatora i u saradnji sa nevladinim organizacijama (npr. Prevencija narkomanije, Zdrava škola, Edukacija o HIV/AIDS-u i sl.), njihova je zajednička crta da nijesu mogli da osiguraju održivost, uprkos potvrđenom kvalitetu mnogih od njih.

Ova iskustva su ukazivala na potrebu da zdravstveno obrazovanje bude dio formalnog kurikuluma, ne bi li se na taj način postigla održivost i na višem nivou ostvarivali komplementarni ciljevi obrazovanja i zaštite zdravlja djece i mladih.

Zdravstveno obrazovanje u formalnom kurikulumu

Prepoznajući važnost pomenutih ciljeva Zavod za školstvo i Ministarstvo prosvjete, u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i Ministarstvom zdravlja, nastojali su da se ova ideja što više promoviše, da okupi što više partnera i tako obezbijedi neophodnu podršku za uvođenje zdravstvenog obrazovanja u formalni kurikulum. UNDP, koji u to vrijeme počinje da realizuje projekat *Podrška sprovođenju Nacionalne strategije za HIV/AIDS u Crnoj Gori (2006-2010)*, postaje nezaobilazan partner, podržavajući višegodišnje aktivnosti obuke nastavnika, promocije izbornog predmeta, istraživanja, izrade udžbeničkih kompleta i sl.

Realnost je nalagala da "ulaz" u kurikulum može biti samo u obliku – izbornog predmeta. Generalno, izborni predmeti omogućavaju učenicima da učestvuju u oblikovanju vlastitog obrazovanja – usmjeravajući ga prema vlastitim sklonostima, interesovanjima, planovima za nastavak školovanja i buduću karijeru.

Nakon izrade nastavnog programa i usvajanja istog od strane Savjeta za opšte obrazovanje, u osnovnim školama u Crnoj Gori zdravstveno obrazovanje sada je dostupno kao izborni predmet *Zdravi stilovi života* u 8. ili 9. razredu, počev od školske XXXX/XX godine.¹ U gimnaziji, istoimeni izborni predmet počinje da se realizuje u 1. ili 2. razredu počev od školske 2012/13. godine. Za oba nivoa obrazovanja urađeni su i udžbenički kompleti (udžbenici i priručnici za nastavnike).

Struktura kurikuluma u srednjim stručnim školama za sada ne omogućava ovakav status zdravstvenog obrazovanja. Ipak, podrška zdravstvenom obrazovanju učenika ovih škola sada

¹ U nižim razredima osnovne škole (prvi i drugi ciklus osnovne škole ili 1. do 6. razreda) ono se realizuje ne samo kroz pojedinačne ciljeve obaveznih predmeta, već i uz pomoć savremenog priručnika za nastavnike *Živimo zdravo (2011)*.

je moguća putem primjene upravo izrađenog *Međupredmetnog programa za Zdrave stilove života* (2012). Cilj je da se pomogne nastavnicima da identifikuju karakteristična mjesta u različitim nastavnim programima i da kroz različite aktivnosti ostvare najvažnije ciljeve *Zdravih stilova života* za srednjoškolski uzrast. Takođe, ukazuje se i na mogućnosti tzv. otvorenog dijela kurikuluma u realizaciji ovih ciljeva, a koji je snažno povezan sa resursima u lokalnoj zajednici.

Monitoring i evaluacija za održivost postignutih rezultata

Projekat je uspio da obezbijedi jasno definisanu i održivu poziciju zdravstvenog obrazovanja u školskom sistemu. Međutim, to ne znači da su postignuti svi ciljevi efektivnog zdravstvenog obrazovanja. Njegova dalja održivost i efektivnost veoma će zavisi od stvaranja šire podrške u obrazovnom sistemu, ali i od primjene mehanizama praćenja i evaluiranja (u čijoj funkciji je i ovaj evaluacioni izvještaj).

Riječ je, prvensteno, o tome da posebno snažnu podršku ciljevima zdravstvenog obrazovanja i predmeta *Zdravi stilovi života* treba da pruži škola u cjelini. Škola koja ostvaruje kvalitetnu nastavu i učenje, u kojoj se svi osjećaju sigurno, koja omogućava aktivnu participaciju mladih, u kojoj se poštuju zdravstveni standardi – “zdrava” je škola. Kao takva, ona ima neuporedivo veće šanse da kod učenika razvije motivaciju da čuvaju svoje zdravlje i zdravlje drugih, da vode zdrav i aktivan način života, nego škola koja ne teži tome. Naravno, sami predmetni programi nijesu dovoljni ukoliko nijesu dobro razvijeni i ostali elementi sveobuhvatnog modela očuvanja i unapređenje zdravlja djece i mladih u školi, a koji podrazumijeva: zdravstvene usluge u školi (npr. prva pomoć, ishrana učenika, sistematski pregledi, usluge za djecu sa smetnjama u razvoju, savjetodavne usluge i sl.), mogućnosti za bavljenje redovnom fizičkom aktivnošću, zdrav i podsticajan ambijent u školi i školskom okruženju, efektivna saradnja škole sa roditeljima i zajednicom. To je posebno važno kada se ima u vidu da sadašnji status *Zdravih stilova života* – kao izbornih predmeta – čini ove predmete dostupnim samo onim učenicima koji ih izaberu kao izborne.

Sticanje znanja, razvoj stavova i vještina važnih za dobro zdravlje svakog djeteta i mlade osobe – sastavni su elementi gotovo svih nastavnih programa. Ipak, potrebno je mnogo pažljivije identifikovanje najefektnijih korelacija među programskim jedinicama, koje bi dodatno snažilo održivost ciljeva ovog nastavnog programa i stalno povećavalo njegov kvalitet.

Konačno, mehanizmi monitoringa i evaluacije, čiji elemenat je i ovaj izvještaj, treba mnogo snažnije da se prepoznaju i u sistemu eksterne evaluacije kvaliteta škole i u sistemu samoevaluacije škole. Iako u oba sistema postoje indikatori koji ukazuju na nivo prisutnosti različitih oblika podrške zdravom razvoju djece i mladih, neophodno je da ti indikatori budu u tješnjoj vezi sa ciljevima zdravstvenog obrazovanja za djecu i mlade ili da “govore” sličnim jezikom.

III Cilj projekta Obrazovanje mladih za zdrave stilove života

Osnovni cilj projekta bio je uvođenje predmeta Zdravi stilovi života (ZSŽ) prvo u osnovno, a zatim i u srednje obrazovanje. Kako bi se postavljeni cilj realizovao projektom su predviđene brojne aktivnosti sa specifičnim ciljevima, među kojima se izdvajaju kao najvažnije:

- izrada predmetnih programa Zdravi stilovi života (za osnovnu i srednju školu)
- izrada didaktičkih materijala za realizaciju nastave u osnovnoj i srednjoj školi
- medijska prezentacija i promocija značaja učenja sadržaja o zdravim stilovima života
- obuka nastavnika za realizaciju ciljeva programa
- podrška nastavnicima u realizaciji programa
- utvrđivanje efekata nastave ZSŽ u osnovnim školama

IV Pitanja i zadaci evaulacije

Osnovni cilj evaluacije je da se izvrši analiza realizacije planiranih aktivnosti kao i ocjena njihove uspješnosti u odnosu na predviđene ciljeve i očekivane ishode, te da se na osnovu toga predvide naredni koraci u cilju obezbjeđivanja održivosti postignutih rezultata kao i razvijanja modela za unapređenje kvaliteta obrazovanja mladih zdravim stilovima života u Crnoj Gori.

Evaluacija projekta obrazovanje mladih za zdrave stilove života, treba da odgovori na tri osnovna pitanja:

1. da li su ciljevi projekta postignuti i u kojoj mjeri;
2. da li su realizovane sve programom predviđene aktivnosti;
3. na koji način se projekt može dalje nastaviti, održavati i razvijati.

S obzirom da su projektnim planom precizno utvrđeni osnovni ciljevi i očekivani ishodi projekta, izvještaj evaluacije projekta temelji se na uspostavljanju odnosa između opštih i specifičnih ciljeva projekta sa provedenim aktivnostima i rezultatima tih aktivnosti. Od ekspertskog tima se očekuje:

- da izvrši analizu realizacije svih projektom planiranih aktivnosti
- da ocijeni njihovu uspješnost u odnosu na predviđene ciljeve i očekivane ishode projekta
- da preporuči načine održivosti rezultata Projekta, kako bi se dalje unaprijedio kvalitet obrazovanja mladih o zdravim stilovima života u Crnoj Gori

Predmet analize su dakle, na jednoj strani, predviđeni ciljevi i očekivani ishodi projekta, a na drugoj, realizovane aktivnosti i njihovi efekti.

Korisnici evaluacije su:

Ministarstva za obrazovanje i zdravstvo
Zavod za školstvo
Centar za stručno obrazovanje
Ispitni centar
Osnovne i srednje škole
Fakulteti za obrazovanje nastavnika
Nevladine organizacije
Lokalne vlasti
Javnost

V Metodologija evaluacije

Izvori podataka na kojima počiva evaluacija Projekta

Osnovni metodološki pristup u ovoj evaluaciji može se okarakterisati kao sekundarno istraživanje – pregled i analizu različitih dokumenata i izvora podataka. Dakle, u evaluaciji nijesu korišćena terenska istraživanja: anketa, intervju ili fokus grupa, ali je dokumentacija koja je predmet procjene i analize nastala najvećim dijelom upravo na terenu, u neposrednom kontaktu sa učenicima, roditeljima, nastavnicima, direktorima škola, te u kontaktu sa stručnjacima obrazovnih, zdravstvenih i drugih, kako vladinih tako i nevladinih, ustanovama i organizacija. U istraživanju su korišćeni sljedeći izvori podataka:

- Zvanična dokumentacija Projekta počev od 2007 g. koja sadrži neophodne podatke o ciljevima, predviđenim aktivnostima i očekivanim ishodima projekta,
- Zakonska legislativa koja ukazuje na kontekst u kom se projekt realizuje, o javno važećim obrazovnim programima, o načinu njegovog donošenja i usvajanja itd.
- Dokumentacija Zavoda za školstvo koja sadrži neophodne podatke o karakteru obrazovnog sistema, strukturi obrazovnog programa, listi odobrenih izbornih predmeta, njihovoj ulozi i sl.
- Istraživanja Zavoda za školstvo koja govore o zastupljenosti pojedinih izbornih predmeta u crnogorskim školama,
- Eksperimentalno istraživanje “Uticaj izbornog predmeta Zdravi stilovi života na znanje, vrijednosti i životne vještine učenika/ca osnovne škole”, Zavod za školstvo i UNDP, 2010.
- Pilot istraživanje – Probna primjena Priručnika za nastavnike (2009),

- Dokumentacija Ministarstva prosvjete i nauke o mreži osnovnih i srednjih škola, broju učenika i nastavnika po nivoima obrazovanja itd.,
- Didaktički materijali (udžbenici i priručnici) namjenjeni učenicima i nastavnicima u cilju kvalitetnije realizacije programa ZSŽ,
- Pedagoška dokumentacija, počev od programa ZSŽ do nastavnikovih priprema za čas i evidencije o realizaciji nastave,
- Koncept obuke za nastavnike izbornog predmeta “Zdravi stilovi života” u osnovnoj školi,
- Procjena kvaliteta obuke od strane nastavnika.

VI Izrada predmetnih programa

Reforma obrazovnog sistema i novi koncept kurikuluma za osnovnu i srednju školu, sa uvođenjem izbornih predmeta, otvorili su mogućnost da sadžaji zdravstvenog vaspitanja, kroz uvođenje izbornog predmeta, postanu dio kurikuluma i na taj način budu dostupni svim učenicima koji to žele.

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Cilj aktivnosti je izrada nastavnih programa za obavezan izborni predmet *Zdravi stilovi života* za osnovne i srednje škole.

Nastavni programi treba da podržavaju savremeni pristup prevenciji i promociji zdravlja. Učenicima/cama treba omogućiti da, proučavajući ovaj predmet, na (inter)aktivan način razumiju važna pitanja o njihovom cjelokupnom zdravlju, ovladaju vještinama i razviju pozitivne stavove, čime održavaju i unapređuju svoje fizičko, emocionalno i socijalno zdravlje.

Polazeći od ovih ciljeva predviđene aktivnosti za izradu programa podrazumijevale su definisanje ciljeva programa, odabir ključnih tema i sadržaja, i posebno značajan segment – predloge aktivnosti za realizaciju sadržaja.

Realizacija predviđenih aktivnosti

OSNOVNA ŠKOLA

Izrađen je nastavni program Zdravi stilovi života, za izborni predmet za VIII ili IX razred osnovne škole²

Početak primjene: školska **2008/09**.

Sedmični fond: 2 časa

² Detaljnije u Prilogu 1

Teme: pojam zdravlja, zdrava ishrana, značaj fizičke aktivnosti, mentalno zdravlje, seksualno i reproduktivno zdravlje, uticaj psihoaktivnih supstanci na zdravlje, HIV/AIDS, prevencija nasilja i povreda

Opšti cilj je: obezbijediti dobru informisanost djece, razviti pozitivne stavove i vrijednosti, promovisati odgovorno ponašanje i zdrav način života kako bi svako dijete u određenoj mjeri razvilo sposobnosti za pozitivno, adaptivno i konstruktivno ponašanje, koje će im omogućiti da se na efikasan i efektivan način suoče sa zahtjevima i izazovima svakodnevnog života.

Specifični ciljevi su: informisanost - usvajanje osnovnih znanja o funkcionisanju ljudskog organizma, zdravlju, uzrocima i načinima sprječavanja – prevencije najčešćih bolesti i o značaju sopstvene odgovornosti i akcije za lično zdravlje i zdravlje drugih i okoline; podsticanje razvoja pozitivnih stavova prema zdravim životnim stilovima, kao uslovima očuvanja i unapređenja sopstvenog zdravlja, zdravlja drugih osoba i okoline; razvoj komunikacionih vještina, vještina samospoznaje, vještina i tehnika za donošenje odgovornih odluka, vještina za analizu i izbor sopstvenih životnih vrijednosti, vještina i tehnika za suočavanje sa stresnim situacijama i pružanja otpora negativnim pritiscima okoline i vršnjaka; omogućavanje učenicima/ama da u školskom okruženju primjenjuju stečena znanja i vještine kao podsticaj razvoju svijesti prema pravima i ličnoj odgovornosti za sopstveno zdravlje, zdravlje drugih osoba i konstruktivnom odnosu prema prirodnoj okolini u kojoj će se osjećati zdravo i bezbjedno; funkcionisanje ukupnog školskog okruženja i ostalih učesnika vaspitno-obrazovnog procesa na način koji podstiče ostvarivanje navedenih ciljeva.

GIMNAZIJA

Izrađen je nastavni program Zdravi stilovi života za I ili II razred gimnazije³.

Početak primjene : školska **2012/13**.

Sedmični fond: 2 časa

Teme: zdravlje i zdravim stilovima života, razvoju u adolescenciji, tjelesnoj slici i njezi tijela, zdravoj ishrani i značaju fizičke aktivnosti, HIV/AIDS-u, prevenciji nasilja i povreda, seksualnom i reproduktivnom zdravlju, prevenciji uporebe psihoaktivnih supstanci itd.

Opšti cilj programa je: da se učenici/e osposobe da pronalaze i koriste relevantne i pouzdane informacije o zdravlju, da znaju da ih kritički procjenjuju i koriste kada odlučuju o svom zdravlju, kao i da izgrade osnovne kompetencije koje doprinose očuvanju i unapređenju zdravlja.

Specifični ciljevi predmeta su da učenici/e: prošire prethodna i steknu nova funkcionalna znanja iz oblasti zdravlja i zdravih stilova života; razumiju uzroke i posljedice najčešćih rizika po zdravlje u adolescenciji, da nauče da procjenjuju rizike i razumiju načine kako ih mogu smanjiti ili izbjeći; poznaju usluge koje su im dostupne i načine njihovog obezbjeđivanja;

³ Detaljnije u Prilogu 2

razvijaju, usavršavaju postojeće i praktikuju nove vještine, koje su dio neophodnog repertoara životnih vještina i vještina za održavanje cjelokupnog zdravlja; razvijaju pozitivne stavove prema zdravim stilovima života i prema sopstvenoj odgovornosti za svoje zdravlje; razumiju svoju ulogu i odgovornost u stvaranju i održavanju zdrave sredine, kao i da pokažu inicijativnost i preduzimljivost u tome.

SREDNJA STRUČNA ŠKOLA

S obzirom na to da nastavni planovi srednjih stručnih škola ne pružaju mogućnost da se učenicima/ama ponudi *predmet Zdravi stilovi života*, a imajući u vidu potrebu za ovakvom vrstom podrške, izrađen je međupredmetni vodič, koji treba da nastavnicima/ama ponudi ideje kako da realizujući sadržaje opšteobrazovnih predmeta, kroz već planirane ciljeve, osmišljavanjem adekvatnih učeničkih aktivnosti, mogu da doprinesu da učenici/e usvajaju *znanja, vještine i stavove* koji će im pomoći da se suočavaju sa izazovima svakodnevnog života, posebno onima koji se javljaju u oblasti zdravlja.

Ovaj multidisciplinarni pristup programima nastao je u želji da nastavnike/ce srednjih stručnih škola uputimo na karakteristična mjesta u nastavnim programima, gdje se mogu kroz različite aktivnosti ostvariti mnogi ciljevi predviđeni programom predmeta *Zdravi stilovi života*, a isto tako preporučujemo da se i otvoreni dio programa iskoristi za realizaciju ovih sadržaja.

Izrađen je program - Vodič kroz međupredmetne oblasti Zdravi stilovi života⁴.

Početak primjene: školska **2012/13**.

Polaznu osnovu za izradu međupredmetnog programa čini nastavni program *Zdravi stilovi života* za gimnaziju. Autori/ke su nastojali da u različitim opšteobrazovnim predmetima (biologija, psihologija, sociologija, hemija, fizičko vaspitanje itd.) prepoznaju operativne ciljeve koji mogu poslužiti kao temelj za ostvarivanje pojedinih ciljeva u okviru različitih tematskih cjelina koje se izučavaju u predmetu *Zdravi stilovi života*. Namjera je bila da se identifikuju one predmeti (i operativni ciljevi u njima) koji se nalaze u kurikulumima većine srednjih stručnih škola.

Opšti ciljevi i ishodi programa: promovisanje zdravih stilova života kao principa koji treba da bude utkan u sve aktivnosti i stil kojim živi škola; vodič treba da posluži kao osnova za dalja promišljanja i iznalaženja ideja kako da znanja iz oblasti zdravlja budu dostupna svim učenicima/ama i da formiranje pozitivnih stavova i životnih vještina bude princip nastave u svim nastavnim predmetima i načina komunikacije u školi.

Teme: međupredmetni program se sastoji iz tri cjeline; u prvom dijelu programa objašnjava se potreba, značaj i osnovni principi pružanja podrške učenicima/ama kroz zdravstveno obrazovanje; u drugom dijelu izdvojena su karakteristična mjesta u nastavnim programima

⁴ Detaljnije u Prilogu 3

opšteobrazovnih predmeta, na kojima se mogu temeljiti aktivnosti usmjerene na razvijanje stavova i vještina neophodnih za brigu o zdravlju i odgovorno ponašanje; treći dio programa nudi objašnjenja metoda i konkretne primjere aktivnosti i radionica, koje se mogu realizovati kroz nastavu navedenih predmeta, na časovima odjeljenjeske zajednice ili kroz rad stručnih saradnika/ca.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Osnovna slabost nastavnog programa proizilazi iz činjenice da nastavni program kao izborni predmet nije moguće uvesti u kurikulum srednjih stručnih škola. Da bi se ova prepreka u određenoj mjeri prevladala izrađen je međupredmetni program, čiji je cilj da se nastavnici/e animiraju da primijeniju različite metode i stvaraju takve nastavne situacije u kojima će učenici/e preispitivati svoje stavove i praktikovati različite životne vještine, a sve to u cilju očuvanja i unapređenja zdravlja.

Sa druge strane, s obzirom na to da se radi o izbornom predmetu - dostupan je i u osnovnoj školi i u gimnaziji samo onim učenicima koji ga izaberu. Pošto nije bilo moguće uvesti novi obavezni predmet iz ove oblasti zato što bi to uvećalo broj časova u već reformisanom kurikulumu za osnovnu školu i gimnaziju, kao dio projekta realizovane su različite promotivne aktivnosti sa ciljem da se kod učenika, nastavnika, uprava, škola i roditelja osvijesti značaj izučavanja ovog predmeta.

Prijedlozi

- Zavod za školstvo i Ministarstvo prosvjete i sporta, kao institucije koje su podržale projekat, treba da kroz sistem nadzora prate realizaciju nastavnog predmeta u školama. Iniciranjem projekata, ili podrškom projektima koji će se realizovati u školama, ove institucije mogu u velikoj mjeri doprinijeti ne samo popularizaciji predmeta, već nastojanju da se svi odrasli u školi podstaknu da pružaju konstruktivnu podršku zdravom odrastanju mladih, kao i da sami budu model odgovornog ponašanja.
- Aktivnosti sa tim ciljem mogu biti i različiti seminari sa ciljem edukacije nastavnika/ca o značaju i načinima podrške razvoju životnih vještina.
- Dalje aktivnosti treba usmjeriti na to da predmet ne ostane „izolovan“, već da bude podržan komplementarnim programima i mjerama u samoj školi i kroz partnerstvo škole, roditelja i lokalne zajednice.
- Takođe, Zavod za školstvo može osmisliti različite postupke za vrednovanje programa (razgovori sa učenicima i nastavnicim, upitnici itd.) što može poslužiti kao osnova za dalje unapređenje programa.
- Ukoliko se pristupi promjenama kurikuluma, posebno za osnovnu školu, treba detaljno analizirati nastavni plan i nastojati da se Zdravi stilovi života uvedu kao obavezan predmet.

VII Izrada didaktičkih materijala

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Zbog specifičnosti nastavnog programa, čiji je ključni cilj da usvojna znanja budu u službi usvajanja pozitivnih stavova i životnih vještina, što treba da doprinese odgovornom ponašanju, didaktički materijal je trebalo koncipirati tako da podržava navedene ciljeve. U tom cilju, potrebno je bilo izraditi udžbenike za učenike/ce i priručnike za nastavnike/ce koji će biti pomoćna sredstva za realizaciju programa u osnovnoj školi i u gimnaziji.

Realizacija predviđenih aktivnosti

OSNOVNA ŠKOLA

Izrađen je **Priručnik za nastavnike** Zdravi stilovi života za VIII ili IX razred osnovne škole⁵

Primjena : Od školske **2009/10**.

Koncepcija

S obzirom na to da ne postoji nastavni kadar koji se u svom bazičnom obrazovanju obučava za nastavu Zdravih stilova života, nastavnim programom je predviđeno da nastavu mogu izvoditi nastavnici biologije, psiholozi, pedagozi i profesori fizičkog vaspitanja. Teme nijesu podjednako bliske nastavnicima svih navedenih profila, te su zato u Priručniku za svaku temu dati teorijski prilozi u kojima se mogu naći potrebne informacije za realizaciju časova.

Važan dio Priručnika čine razrađeni scenariji za časove. Suština ponuđenih scenarija je u tome da se nastavnicima, na primjerima, pokaže primjena različitih metoda rada i da se ponude različite ideje kako se mogu ostvariti suštinski ciljevi programa: razvijanje pozitivnih stavova prema zdravlju i formiranje životnih vještina, jer upravo pozitivan stav i posjedovanje vještine mogu dovesti do odgovornog ponašanja. Uz to, u priručniku se nalaze i različiti prilozi koji se mogu umnožavati i koristiti na času, kao i za samostalan rad kod kuće.

Izrađen je i **udžbenik** Zdravi stilovi života za VIII ili IX razred osnovne škole⁶

Primjena : od školske **2009/10**.

Koncepcija

Udžbenik je koncipiran tako da privuče pažnju učenika za teme koje se prezentuju, da evocira iskustva, podstakne pitanja; ključni pojmovi se detaljno obrazlažu i objašnjavaju, a pitanjima se učenik podstiče da samostalno razmišlja, povezuje nove činjenice sa

⁵ Detaljnije vidi u Prilogu 4

⁶ Detaljnije u Prilogu 5

sopstvenim iskustvima, evaluira iskustva i znanja. Dodatnim tekstovima se nastoje proširiti znanja učenika, probuditi radoznalost, a često predstavljaju i podsticaj za razvoj neke vještine. Pažljivim i za ovaj uzrast karakterističnim fotografijama, dodatno se doprinosi ostvarenju pomenutih ciljevi. Takođe, slike su odabrane tako da ukazuju na rodnu senzitivnost, odsustvo predrasuda, diskriminacije i marginalizacije. Pitanja prožimaju sve djelove teksta a neka se nalaze i na kraju teksta. Njihov cilj nije reprodukcija. Autori su nastojali da definišu pitanja na višim taksonomskim nivoima (analiza, procjenjivanje, primjena i sl.). Zbog širine i stalnog osavremenjavanja zdravstvenih tema, kao i zbog podsticanja sposobnosti pronalaženja i kritičkog odnosa prema informacijama, evaluiranja, primjene naučenog – autori predlažu učenicima/ama i nastavnicima/ama relevantne vebsajtove, na našem i stranim jezicima, filmove, knjige.

GIMNAZIJA

Izrađen je **Priručnik** za nastavnike Zdravi stilovi života, za I ili II razred gimnazije⁷

Primjena: od školske **2012/13**.

Koncepcija

U prvom dijelu Priručnika opisan je predmet i značaj zdravstvenog obrazovanja, kao i uloga škole u njegovoj realizaciji. Pojašnjeno je zašto su adolescenti ciljna grupa za ovaj predmet. Nastava ovog predmeta treba da se temelji na kombinaciji različitih pristupa u nastavi i zato je u ovom dijelu Priručnika opisano kako podučavati o zdravim stilovima života. Drugi dio Priručnika čine konkretni prijedlozi za realizaciju pojedinih tema i svako poglavlje sadrži: Naslov kojim se predstavlja sadržaj teme, ilj teme koji ukratko predstavlja namjenu teme, Operativne ciljeve koji govore šta učenik treba da uči i šta treba da radi da bi to postigao, Ključne riječi koje predstavljaju pojmove koje učenici treba da uče, Predlog broja časova za realizaciju teme, Predloge aktivnosti učenja koji govore o tome kako se može postići planirani cilj, Priloge koji se mogu umnožavati i koriste se u nastavi da učenici samostalno analiziraju svoja iskustva, procjenjuju ponašanja, zaključuju o zdravim navikama koje treba razvijati i sl., Napomene koje će zavisno od sadržaja tema pružiti ideje za produbljivanje pojedinih sadržaja (ideje za projektne radove, pozivanje na dodatne izvore znanja, korelacije sa drugim nastavnim predmetima.).

Svako poglavlje Priručnika je posvećeno određenoj temi i predstavlja zasebnu cjelinu, tako da nastavnici/e mogu sami birati redosljed izučavanja pojedinih tema.

Izrađen je **udžbenik** Zdravi stilovi života, za I ili II razred gimnazije.⁸

Primjena: od školske **2012/13**.

⁷ Detaljnije u Prilogu 6

⁸ Detaljnije u Prilogu 7

Koncepcija

Koncepcija udžbenika za gimnaziju je slična koncepciji udžbenika za osnovnu školu. U skladu sa Nastavnim programom, udžbenik obuhvata teme: Zdravlje i zdravi stilovi života, Razvoj u adolescenciji, Ishrana i fizička aktivnost, Mentalno zdravlje, Tjelesna slika i njega tijela, Uticaj psihoaktivnih supstanci na zdravlje, Seksualno i reproduktivno zdravlje, HIV/AIDS i Prevencija povreda i nasilja. Interektivnost udžbenika je obezbijedena na nekoliko načina: koncepcijom uvodne stranice, češćim postavljanjem pitanja, upućivanjem na boksove, izraom radnih listova (koji su sastavni dio Priručnika za nastavnike), a služe za samostalan rad, analizu ili evaluaciju navika i ponašanja.

Neke teme su, po svojoj prirodi, osjetljive, kontradiktorne, izazivaju snažnija osjećanja od drugih tema, a mogu da pokrenu konflikte (interpersonalne i intrapersonalne). Na primjer, kontracepcija, abortus, seksualna orijentacija itd. Zato udžbenik učeniku/ci nudi uvid u nedvosmislene, naučno provjerene informacije, podstiče analitičnost i kritičko razmišljanje, nudi činjenice na osnovu kojih učenik/ca donosi – samostalan i racionalan zaključak ili tzv. informisanu odluku.

Ocjena uspjehnosti i prepreke

Zdravi stilovi života su jedan od rijetkih izbornih predmeta, osim izbornih predmeta koji služe za dopunu maturalnog standarda, za koji je urađen udžbenički komplet. Svakako je od velikog značaja za uspjehnost realizacije predmeta dostupnost udžbenika koji podržava koncept nastavnog programa. S obzirom na to da ne postoji nastavni kadar koji je školovan za izvođenje nastave predmeta Zdravi stilovi života, od velikog značaja je i dostupnost priručnika za realizaciju ovog predmeta. Pored raznovrsnosti tema u programu, za čiju realizaciju je potrebno interdisciplinarno znanje, značaj priručnika se posebno ogleda u njegovom metodičkom dijelu. Podrška koju nastavnici/e dobijaju kroz razrađene scenarije - raznovrsnost metoda i njihova usklađenost sa planiranim ciljevima, svakako će doprinijeti uspjehnosti nastave, ali i razvijanju nastavničkih kompetencija uopšte.

Prijedlozi

- Evaluaciju didaktičkih materijala i unapređenje njihovog kvaliteta treba ostvariti mehanizmima kojima se prati kvalitet udžbenika i priručnika. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, nakon određenog perioda primjene udžbenika, pruža mogućnost izrade dopunjenih ili izmijenjenih izdanja. Autorski timovi mogu, u saradnji sa Zavodom za školstvo, pratiti uspjehnost primjene, prikupljati povratne informacije od učenika i nastavnika, i uočene nedostatke otkloniti kroz nova izdanja.

VIII Medijska prezentacija

Prepoznajući važnu ulogu medija u popularisanju koncepata zdravlja i zdravog životnog stila, zdrave ishrane, lične higijene i kulture odijevanja, rekreacije i sporta, odbrane protiv bolesti, seksualnog obrazovanja, suzbijanja predrasuda i diskriminacije, mentalnog i emocionalnog zdravlja, prevencije fizičkog i psihičkog nasilja, zaštite životne sredine, itd., realizatori projekta su veliku pažnju poklonili medijskoj prezentaciji izbornog predmeta ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA.

Pri tome, nastojali smo da svaku informaciju i nastup oblikujemo tako da ciljne grupe dobiju:

1. Svjež, brze informacije
2. Vjerodostojne informacije
3. Zanimljive informacije.
4. Angažovane informacije (koristne za društvo i lokalnu zajednicu)

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Cilj saradnje sa medijima je bio promovisanje izbornog predmeta Zdravi stilovi života. Takođe, medijskog promocijom smo željeli da pružimo adekvatne informacije roditeljima i učenicima o značaju ovog predmeta za njegovanje zdravog životnog stila i da na taj način povećamo broj djece koja će ga izučavati u školi.

Realizacija predviđenih aktivnosti

TV spot

U cilju promovisanja Zdravih stilova života, sa ciljem da što veći broj roditelja bude informisano o izbornom predmetu i da se što više učenika i škola odluči za izučavanje ovog izbornog predmeta, snimljen je TV spot u trajanju od 30 sekundi. U finaliziranju konačne verzije spota učestvovali su predstavnici Zavoda za školstvo i UNDP-a. U saradnji sa Agencijom za radio – difuziju⁹, koja je posredovala kod tv – emitera da nam izađu u susret, da besplatno ili pod povoljnim uslovima emituju TV spot, obično je u periodu april – maj mjesec izborni predmet reklamiran.

Lokalne tv stanice¹⁰ su besplatno emitovale spot, u više termina i kontinuirano tokom cijele kalendarske godine, dok su dvije ostale¹¹ pod povoljnim uslovima to realizovale kroz april mjesec 2009. i 2010. godine. Jedna od njih¹² je u najgledanijim terminima emitovala TV spot i davala i do 30% gratis termina od ukupnog broja emitovanja.

⁹ Zbog ograničenih budžetskih sredstava nismo bili u mogućnosti da TV stanicama plaćamo ekonomsku cijenu za emitovanje TV spota. ARD (Agencija za radio difuziju) je posredovala kod TV stanica, nekada uspješno a nekada manje uspješno. Bilo je važno da se emitovanje TV spota fokusira na april i eventualno maj mjesec, kada se biraju izborni predmeti po školama.

¹⁰ PINK M, MBC, Elmag, Montena,

¹¹ TV IN i RTCG

¹² TV IN

TV serijal na PINK M¹³

Cilj serijala je bio da motiviše roditelje i učenike da kao izborni predmet u osmom i devetom razredu odaberu upravo Zdrave stilove života. Desetominutne emisije iz ovog serijala su se prikazivale u udarnom porodičnom terminu, svake subote oko 17.30 (repriza nedjeljom oko 8.30). Svaka emisija iz serijala „Zdravi stilovi života“ bude posvećena određenom poglavlju iz istoimenog udžbenika, onim redom kako su ona izložena u knjizi. Emisije je počinjala mini-anketom među građanima ili školskom djecom na zadatu temu, a onda bi uslijedila riječ stručnjaka, uz obavezan zaključak u vidu kratke poruke s određenom poentom. Nakon svega uslijedio bi TV spot u svrhe popularisanja zdravih stilova života kao izbornog predmeta.

Nastupi koordinatora Projekta u elektronskim i štampanim medijima

Koordinator projekta je gostovao u više emisija, koje su emitovale različite TV stanice u Crnoj Gori.¹⁴ Projekat je predstavljen i u štampanim medijima i u jednom nedjeljniku¹⁵, kao i u stručnim časopisima „Prosvjetni rad“ i „Vaspitanje i obrazovanje“, u kojem je koordinator projekta predstavio rezultate istraživanja „Pilotiranje primjene priručnika za nastavnike u osnovnim školama“, koje je realizovano u 6 osnovnih škola i od strane 12 obučanih nastavnika.

Promocija projekta „Za Zdrave stilove života“

Zavod za školstvo je u saradnji sa Zavodom za udžbenike i nastavna sredstva organizovao promociju projekta, decembra 2009. godine. Na promociji su bili prisutni i predstavnici UNDP-a, Ministarstva prosvjete i Ministarstva zdravlja (pomoćnici ministara), UNICEF-a, Ispitnog centra, Centra za stručno obrazovanje, ARD-a (direktori pomenutih institucija) i direktori 20 osnovnih škola i 5 direktora gimnazija. Od medija su bili prisutni svi štampani, a od elektronskih novinari iz RTVCG, TV IN, TV PINK M i TV MONTENE. Osim Projekta, predstavljen je i Priručnik za nastavnike i udžbenik za djecu. U promociji je učestvovala i učenica VIII razreda osnovne škole, koja je na efektan način objasnila vlastite motive da se opredijeli za ovaj izborni predmet i u koliko je dobila od nastave ZŠ. Predstavljeni su i rezultati eksperimentalnog istraživanja Odsjeka za istraživanje i razvoj u Zavodu za školstvo: „Uticaj izbornog predmeta Zdravi stilovi života na znanje, vrijednosti i životne vještine učenika osnovne škole.“

Promocija Projekta van Crne Gore

Koordinator projekta je u Požarevcu¹⁶ promovisao projekat, što je medijski predstavljano na lokalnim medijima i na TV B 92.

¹³ TV Pink M je prema istraživanjima u to vrijeme (2008. i 2009. godina) bila među najgledanijim u Crnoj Gori, a najveći dio gledalaca su činile žene od 30 do 55 godina starosti. UNDP u Crnoj Gori sa ovom televizijom sarađivala je već nekoliko godina: emitovan je serijal emisija „Imaj hrabrosti da pitaš“, čiji cilj je bio motivisanje i ohrabrivanje građana/ki Crne Gore da prevaziđu predrasude u pogledu HIV/AIDS-a, da se odgovorno ponašaju, kao i da se testiraju na HIV.

¹⁴ Ujutarnjem programu TVCG, u Boji jutra na TV VIJESTI, u emisiji 90 minuta na TV IN, u prilogima koje su emitovali televizijski dnevnik na RTVCG, TV IN, TV VIJESTI i td.

¹⁵ U Vijestima, Danu i Pobjedi, nedjeljnik Monitor je takođe predstavio Projekat.

¹⁶ U okviru Svetosavskih dana obrazovanja Braničevskog regiona 2010. godine

Poster

Poster je štampan u 100 primjeraka, a partnerska nevladina organizacija CAZAS je obavila distribuciju u 75 osnovnih škola, školske 2009/10. Sljedeće školske godine distribuciju je preuzeo Zavod za školstvo i on je dostavljen svim osnovnim školama u Crnoj Gori.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Zbog ograničenih budžetskih sredstava nijesmo bili u mogućnosti da TV stanicama plaćamo ekonomsku cijenu za njegovo emitovanje. Ipak, može se zaključiti da je veliki broj informacija o Projektu, u kontinuitetu, distribuiran u Crnoj Gori i da su mediji pokazali osjetljivost za ovu temu. Svakako, treba imati u vidu da nijesmo analizirali koliko su mediji, samoinicijativno, pokretali i otvarali teme o zdravim stilovima života djece i mladih, već samo o tome koliko su bili responsivni na naše pozive i dostavljene informacije o Projektu.

Prijedlozi

- Nastaviti sa promotivnim aktivnostima u svim medijima.
- Edukovati novinare za kompetentno izvještavanje i predstavljanje izbornog predmeta Zdravi stilovi života

IX Obuka nastavnika

Iako je Program Zdravi stilovi života teorijski utemeljen i dobro „postavljen“ na papiru, nije se mogla očekivati njegova uspješna realizacija u učionici bez nastavnika koji ga razumiju, i koji su obučeni da ga primijene. Inicijalno obrazovanje nastavnika koji predaju ovaj predmet nije obezbijedilo sva znanja i umijenja koja su im potrebna da se uspješno nose sa različitim aspektima jednog multidisciplinarnog programa kakav je Program za predmet Zdravi stilovi života. Ovo tim prije što se od nastavnika očekuje da kroz ovaj predmet pomognu djeci da steknu znanja iz različitih oblasti kao što su biologija, psihologija, sociologija, zdravstveno vaspitanje, fizičko vaspitanje, sociologija, higijena, a posebno da razvijaju i praktikuju brojne vještine, posebno one koje se nazivaju životnim vještinama. Njihova je svrha da dijete i adolescent sa uspjehom rješavaju razvojne zadatke i brojne izazove sa kojima se susreću u svakodnevnom životu.

Sigurno je da nastavnici ovih profila posjeduju specifična profesionalna znanja, koja nemaju drugi, te da im bazično poznavanje struke može pomoći u realizaciji njima bliskog segmenta u ovom Programu. Ipak, prezentiranje novih znanja i „uvezivanje“ znanja iz različitih oblasti, kao i njihova metodološka postavka za realizaciju u nastavi bila je neophodna kroz programe obuke. Stoga su nastavnici obučavani za primjenu aktivnih metoda učenja/nastave, za razvoj kritičkog mišljenja kod učenika, za upoznavanje cilja i programa predmeta, za sekvencionalnu analizu izvedene nastave. Sve ove obuke su, osim informativne, imale i praktičnu dimenziju, u smislu, demonstriranja kako se pojedini sadržaji ovog predmeta mogu realizovati neposredno u nastavi. Neka znanja koja su nastavnici sticali kroz programe obuke Aktivno

učenje/nastava i Razvoj kritičkog mišljenja su znanja koja se nijesu mogla steći kroz svakodnevnu praksu, jer se radi o teorijskim modelima i koncepcijama koji su utemeljeni na savremenim istraživanjima. To su modeli koji počivaju na konceptu konstrukcije znanja, u kojima je uloga nastavnika da bude partner u procesu izgradnje znanja, u pedagoškoj komunikaciji, ali i da bude praktičar koji promišlja sopstvenu praksu, neko ko na temelju prethodnih znanja gradi nova znanja i iskustva i njima izlaže svoje učenike.

OBUKA NASTAVNIKA OSNOVNE ŠKOLE

Obuka se sprovodila kroz 4 modula, čiju realizaciju pojedinačno predstavljamo.

Modul I - Zdravi stilovi života

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Da se nastavnici dobro upoznaju sa Nastavnim programom (ciljevima, sadržajima/temama itd.); da se obuča za najvažnije metode rada u nastavi.

Koncepcija

Seminari su bili predviđeni da se realizuju u interaktivnom kontekstu. Glavni akcenat obuke u I modulu je bio na razvijanju stavova i formiranju sistema vrijednosti neophodnih za njegovanje zdravog životnog stila kod učenika. Takođe, važni ciljevi kojima je poklanjana dužna pažnja a koje su nastavnici trebali da realizuju u nastavnom procesu su usvajanje znanja i vještina učenika.

Teme: HIV/AIDS, Reproduktivno i seksualno zdravlje, Mentalno zdravlje, Prevencije nasilja, Zdrava ishrane, Alkoholizam i pušenje, Uticaj psihoaktivnih supstanci na zdravlje.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Realizovano je 9 seminara na kojima je prisustvovalo 187 nastavnika, iz 95 osnovnih škola i 1 institucije (Zavod za školstvo). Nastavnici su mahom profesori/nastavnici biologije, pedagogi i psiholozi. Preciznije rečeno, nastavnika biologije 58,28%, pedagoga 19,25%, psihologa 4,8%, dok je ostalih profesija (profesori književnosti, likovnog, muzičkog, fizičkog, ruskog jezika, informatike, fizike, hemije i dr.) bilo oko 13,3%¹⁷.

U toku obuke, kombinovane su sljedeće metode i tehnike: prezentacije i demonstracije, grupne diskusije, „berze ideja“, debate, različiti oblici grupnog rada. Sve ove metode i tehnike su ujedno i sastavni dio budućih aktivnosti u nastavi, koje su predviđene Nastavnim programom i detaljno razrađene u Priručniku.

¹⁷Spisak u Prilogu 8

Ocjena uspješnosti i prepreke

Na kraju svakog seminara, učesnici su procjenjivali obuku, na evaluacionim listama. Cilj toga je bio da predavači (voditelji) i Zavod za školstvo dobije povratnu informaciju o efektima edukacije, o dobrim stranama seminara, o slabostima i nedostacima u vođenju seminara, o ocjeni sadržaja i o stepenu naučenog na seminaru kao i o predlozima i sugestijama da se unaprijedi buduća edukacija. Sumirani rezultati sa svih seminara dati su u tabeli br. 1.

Tabela br. 1 Evaluacija učesnika seminara – Modul I

Pitanja	1	2	3	4	5	Srednja ocjena
Kvalitet sadržaja seminara			7	34	146	4,74
Kvalitet vođenja seminara			13	32	142	4,68
Kvalitet uslova			1	11	175	4,93
Srednja ocjena seminara (bez uslova)						4,71

Jedna od karakterističnih prepreka je da su direktori pojedinih škola upućivali na obuku za nastavu Zdravih stilova života one nastavnike koji gube normu časova, a po profilu stručne spremnosti ne odgovaraju standardima izbornog predmeta. Takvih nastavnika je bilo oko 13%.

Prijedlozi

- Insistirati na doslednoj primjeni standarda programa, kada je riječ o stručnoj spremi nastavnika, koji će izvoditi nastavu Zdravih stilova života.
- Prosvjetna inspekcija treba da reaguje kada se utvrdi da nastavu Zdravih stilova života predaju nastavnici koji po svojim stručnim kopetencijama ne bi trebalo da predaju ili nijesu obučeni.
- Insistirati da edukovani nastavnici imaju prednost u izvođenju nastave ovog predmeta,
- Zbog velikog interesovanja nastavnika i osnovnih škola za novu edukaciju, Zavod za školstvo treba da iskaže spremnost za te inicijative, naročito kada je u pitanju I modul stručnog usavršavanja nastavnika.

Modul II - Aktivno učenje/nastava u Zdravim stilovima života

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Da se nastavnici oboro upoznaju sa metodama aktivnog učenja/nastave; da se osposobe da ciljeve predmeta (znanje, stavovi i vještine) na najbolji način realizuju u nastavnom procesu: da se edukuju u analizi zamisli nastavne situacije, prije praktičkog izvođenja u učionici.

Koncepcija

Aktivnost učenika u nastavi, kako ga u ovom projektu shvataju, definišu tri elementa, međusobno snažno povezana: a) cilj koji želimo da ostvarimo, b) sadržaj, gradivo koje nam je dato da njime realizujemo planirane ciljeve; i c) metod rada, koji biramo u odnosu na prethodna dva elementa (ako hoću da ostvarim cilj koji je projektovan u programu Zdravi stilovi života, na ovom gradivu, kojim načinom, metodom to mogu najbolje da postignem). Spoj ova tri ključna elementa: cilja, sadržaja i metoda rada, daje nam odgovor na centralno pitanje: šta učenici rade, to jest, da li su planirane aktivnosti učenika specifične i relevantne za program, predmet Zdravi stilovi života ili nijesu; i zašto to rade, to jest, šta je, zaista, rezultat te njihove aktivnosti. Uglavnom su to bili razlozi kojim smo se rukovodili kada je izbor II modula stručnog usavršavanja nastavnika u pitanju.

Teme: Analiza postojeće nastavne prakse; Aktiviranje učenika u nastavi Zdravih stilova života i zadaci; Uloge nastavnika u Zdravim stilovima života; Ciljevi Zdravih stilova života; Metode/oblici u nastavi Zdravih stilova života; Pravljenje (kreiranje) scenarija za izvođenje nastave Zdravih stilova života.

Realizacija predviđenih aktivnosti

U proteklom periodu realizovano je 5 seminara na kojima je prisustvovalo 104 nastavnika¹⁸, dok se pozivu nije odazvalo 33 nastavnika. Uslov da se nastavnik pozove za II modul je bio da je edukovan za I modul i da u tom trenutku izvodi nastavu Zdravih stilova života ili će je izvoditi u narednoj školskoj godini. Edukovani nastavnici su mahom profesori/nastavnici biologije, pedagogi i psiholozi i dolazili su iz 67 osnovnih škola i iz jedne institucije (Zavod za školstvo). Predavači (voditelji) na seminarima su bili mr Zoran Lalović i Radoje Novović, koji imaju bogato iskustvo u vođenju seminara AU/N i zvanje licenciranog instruktora.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Sumirani rezultati sa svih seminara dati su u tabeli br.2

Tabela br. 2 Evaluacija učesnika seminara – Modul II

Pitanja	1	2	3	4	5	Srednja ocjena
Kvalitet sadržaja seminara			3	14	87	4,80
Kvalitet vođenja seminara			4	10	90	4,82
Kvalitet uslova				5	99	4,95
Srednja ocjena seminara (bez uslova)						4,81

Jedna od karakterističnih prepreka je nezainteresovanost određenog broja nastavnika za ovaj II modul. Određen broj nastavnika nije mogao da se edukuje iz raznoraznih razloga (nemogućnost da se napuste časovi redovne nastave, već su se ranije edukovali za ovaj modul, direktori nijesu imali razumijevanje za ovaj modul usavršavanja i tsl.).

¹⁸ Spisak u Prilogu 9

Prijedlozi

- Nastojati da se u narednom periodu obuhvate ovim modulom neobučeni (preostali) nastavnici koji predaju ovaj predmet, jer dobijaju veće kompetencije za uspješnu realizaciju ciljeva programa.

Modul III - Sekvencijalna analiza izvedene nastave

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Cilj obuke nastavnika za analizu scenarija (pisane pripreme) časa je: da u analizi zamisli nastavne situacije, prije njenog praktičnog izvođenja (ova analiza podrazumijeva osposobljenost učesnika da uoče osnovnu, noseću ideju te nastavne situacije, aktivnosti djece izazvane tom situacijom, procjenjuju relevantnost tih izazvanih aktivnosti sa stanovništva predmeta, procjenjuju da li se planiranim dječjim aktivnostima mogu realizovati planirani ciljevi te nastavne situacije); da se obuče za smoevaluaciju, tj. za procjenu koliko je uspješno idejno rješenje planirane nastavne situacije i kako se piše scenario nastavne situacije

Cilj obuke nastavnika za vođenje analize izvedene nastave je da se obuče i vježbaju u primjeni sekvencionalne analize – originalnog AUN metoda za analizu časa; obuče i vježbaju za samoevaluaciju, tj da samostalno procijene kvalitet i efikasnost izvedenog časa; razvijaju senzibilnost i izoštravaju krirerijume za konstruktivnu, kritičku analizu uloga i aktivnosti djece na času.

Koncepcija

Treći modul stručnog usavršavanja nastavnika je imao dva aspekta koje smo željeli da nastavnici razumiju i uvježbavaju: analiza scenarija (pisanih priprema) za izvođenje časova i analiza izvedenih časova na kojima se primjenjuju metode aktivne nastave/ učenja.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Realizovano je 5 seminara, kojima je prisustvovalo 97 nastavnika¹⁹, dok se pozivu nije odazvalo 24 nastavnika. Uslov da se nastavnik pozove na ovu obuku je bio da je edukovan za I i II modul i da u tom trenutku izvodi nastavu Zdravih stilova života ili će je izvoditi u narednoj školskoj godini. Edukovani nastavnici su mahom profesori/nastavnici biologije, pedagogi i psiholozi iz 67 osnovnih škola.

¹⁹ Spisak u Prilogu 9

Ocjena uspješnosti i prepreke

Sumirani su rezultati evaluacije učesnika seminara

Tabela br. 3 – Evaluacija učesnika seminara – Modul III

Pitanja	1	2	3	4	5	Srednja ocjena
Kvalitet sadržaja seminara			5	17	75	4,72
Kvalitet vođenja seminara			3	14	80	4,79
Kvalitet uslova				7	90	4,92
Srednja ocjena seminara (bez uslova)						4,81

U realizaciji ovog modula stručnog usavršavanja od nastavnika se tražilo da na seminar dođu sa scenarijom časa koji su sami iskreirali. Više scenarija je na samom seminaru analizirano. Snimljeno je 10 – tak časova koji su poslužili kod analize časova. Možda je to bio jedan od razloga što se 24 nastavnika/ce nije odazvao ovom modulu stručnog usavršavanja nastavnika.

Prijedlozi

- Treba nastojati da se u narednom periodu obuhvate ovim modulom i neobučeni nastavnici koji predaju ovaj predmet, jer dobijaju veće kompetencije za uspješnu realizaciju ciljeva programa

IV modul - Kritičko mišljenje u Zdravim stilovima života

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Ciljevi programa obuke Aktivno učenje/nastava i Razvoj kritičkog mišljenja su kompatibilni sa ciljevima predmetnog programa Zdravi stilovi života, te se samim tim može zaključiti i da su bili relevantni za pripremu nastavnika za realizaciju nastave ovog predmeta.

Nastavnici su se kroz ovaj Program obuke osposobljavali za primjenu tehnika koje su primjenljive za realizaciju ciljeva predmeta Zdravi stilovi života, a to su tehnike: Grozd, Činkvina, Insert tehnika, tehnika Uglovi, tehnika Kocka, tehnika Znam/Želim da znam/Naučio sam.

Koncepcija

Program Razvoj kritičkog mišljenja predstavlja program edukacije nastavnika za primjenu tehnika koje razvijaju aktivno i samostalno učenje kroz kritičko mišljenje. Programom obuke su ponuđene različite nastavne tehnike organizovane u sistem učenja/pučavanja koji pomaže nastavniku da podstakne učeničku radoznalost; da učenici uvide svrhu učenja; da se aktivno bave nekom temom; da osiguraju čvrstu kontrolu nad informacijama, kako bi ih

mogli osporavati, usvajati, prerađivati prilagođavati i odbacivati; da ih usmjeri da razmišljaju o tome šta su naučili i kako mogu da primijene svoje učenje u novim situacijama.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Realizovana su dva dvodnevna seminaru u primjeni Kritičkog mišljenja (RWCT) u Zdravim stilovima života. Na seminaru su prisustvovali 39 nastavnika koji su u tom trenutku izvodili nastavu Zdravih stilova života i koji su imali veliki broj učenika kojima su predavali.²⁰ Nijesu se odazvali seminaru 13 nastavnika.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Na kraju oba seminaru IV modula, učesnici su popunjavali evaluacionu listu. Sumirani rezultati sa dva seminaru dati su u tabeli br. 4

Tabela br. 4 - Evaluacija učesnika seminaru – Modul IV

Pitanja	1	2	3	4	5	Srednja ocjena
Kvalitet sadržaja seminaru				3	36	4,92
Kvalitet vođenja seminaru				4	35	4,89
Kvalitet uslova				1	38	4,97
Srednja ocjena seminaru (bez uslova)						4,91

Prijedlozi

- Treba insistirati da se u narednom periodu obuhvate ovim modulom i preostali nastavnici koji predaju ovaj predmet, jer dobijaju veće kompetencije za uspješnu realizaciju ciljeva programa

2. OBUKA NASTAVNIKA GIMNAZIJA

Edukacija nastavnika se realizovala kroz dva modula stručnog usavršavanja.

Modul I - Zdravi stilovi života

Ciljevi i predviđene aktivnosti: da se nastavnici dobro upoznaju sa Nastavnim programom (ciljevima, sadržajima/temama itd.); da se obuče za najvažnije metode rada u nastavi.

Koncepcija

Seminari su bili predviđeni da se realizuju u interaktivnom kontekstu. Glavni akcenat edukacije nastavnika u I modulu je bio dat na razvijanju stavova i formiranju sistema

²⁰ Spisak u Prilogu 10

vrijednosti o neophodnosti njegovanje zdravog životnog stila kod učenika. Takođe, važni ciljevi kojima je poklanjana dužna pažnja a koje su nastavnici trebali da realizuju u nastavnom procesu su usvajanje znanja i vještina učenika.

Teme: HIV/AIDS-a, Seksualno i reproduktivno zdravlje, Razvoj u adolescenciji, Mentalno zdravlje, Prevencije nasilja, Zdrava ishrane, Alkoholizam, nikotinizam, narkomanija, Tjelesna slika i njege tijela.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Realizovano je 5 seminara na kojima je prisustvovalo 84 nastavnika²¹, iz 18 gimnazija i 16 srednjih stručnih škola. Nastavnici su mahom profesori/nastavnici biologije, pedagogi i psiholozi. Procentualno, najviše je nastavnika biologije sa 31% učestalosti, pedagoga 18%, psihologa 19%, profesora fizičke kulture 20% dok je ostalih profesija bilo oko 12%.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Na kraju i ovih seminara, učesnici su popunjavali evaluacionu listu. Sumirani rezultati sa svih seminara dati su u tabeli br.5

Tabela br.5 Evaluacija učesnika seminara – Modul I

Pitanja	1	2	3	4	5	Srednja ocjena
Kvalitet sadržaja seminara			8	12	64	4,66
Kvalitet vođenja seminara			3	21	60	4,67
Kvalitet uslova				3	81	4,96
Srednja ocjena seminara (bez uslova)						4,66

Prijedlozi

- Treba insistirati na doslednoj primjeni standarda programa u dijelu stručne spremnosti nastavnika u budućoj realizaciji nastave Zdravih stilova života.
- Prosvjetna inspekcija treba uvijek da reaguje kada se utvrdi da nastavu Zdravih stilova života predaju nastavnici koji po svojim stručnim kopetencijama ne bi trebalo da predaju,
- Treba insistirati u buduću da edukovani nastavnici imaju prednost u izvođenju nastave ovog predmeta.

Modul II - Aktivno učenje/nastava u Zdravim stilovima života

Ciljevi i predviđene aktivnosti: da se nastavnici dobro upoznaju sa metodama aktivnog učenja/nastave; da se osposobe da ciljeve predmeta (znanje, stavovi i vještine) na najbolji

²¹ Spisak u Prilogu 11

način realizuju u nastavnom procesu; da se edukuju u analizi zamisli nastavne situacije, prije njegovog praktičkog izvođenja.

Teme : Analiza postojeće nastavne prakse; Aktiviranje učenika u nastavi Zdravih stilova života i zadaci; Uloge nastavnika u Zdravim stilovima života; Metode/oblici u nastavi Zdravih stilova života; Ciljevi Zdravih stilova života; Pravljenje (kreiranje) scenarija za izvođenje nastave Zdravih stilova života.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Realizovan je jedan dvodnevni seminar kojem je prisustvovalo 23 nastavnika. Uslov da se nastavnik pozove za II modul je bio da je edukovan za I modul i da će u sledećoj godini izvoditi nastavu Zdravih stilova života ili će je realizovati kao međupredmetni program u srednjim stručnim školama. Edukovani nastavnici su mahom profesori/nastavnici biologije, pedagogi i psiholozi (Prilog 11).

Ocjena uspešnosti i prepreke

Sumirani rezultati sa svih seminara dati su u tabeli br. 6

Tabela br.6 - Evaluacija učesnika seminara – Modul II

Pitanja	1	2	3	4	5	Srednja ocjena
Kvalitet sadržaja seminara			2	3	18	4,56
Kvalitet vođenja seminara			1	5	17	4,69
Kvalitet uslova					23	5,00
Srednja ocjena seminara (bez uslova)						4,62

Najveća prepreka u implementaciji ovog područja projekta je prestanak finansiranja od strane Globalnog fonda za borbu protiv HIV/AIDS-a, tuberkuloze i malarije. Stoga će mnoge aktivnosti, koje su neophodne da bi se zacrtani ciljevi projekta uspješno implementirali, ostati nerealizovane, pa i edukacija nastavnika.

Prijedlozi

- Treba nastojati da se u narednom periodu obuhvate ovim modulom i preostali nastavnici koji predaju ovaj izborni predmet, jer dobijaju veće kompetencije za uspješnu realizaciju ciljeva programa.

X Podrška nastavnicima u realizaciji programa

Za uspješnu realizaciju svakog Programa važni su, pored uslova, različiti oblici podrške koji će njegovu realizaciju u praksi učiniti efikasnom. Uporedo sa razvojem ovog Programa stvarani su svi tehnički, stručni i drugi uslovi, neophodni za njegovu implementaciju. Savremeni

predmetni program, udžbenici, priručnici za ovaj predmet kao i obuka nastavnika su vidovi podrške koji su obezbijeđeni tokom rada. Podrška nastavnicima ima veliki uticaj i na znanje njihovih učenika i kasnije na važne odluke u životu. Obezbjediavanjem ovih vidova podrške, i elemenata značajnih za program nastala je integrisana podrška, koja je dala očekivane rezultate.

Krajnji cilj svake obuke nastavnika je da nastavnici stečena nova znanja i vještine implementiraju u praksi. Međutim, istraživanja govore, da je za primjenu naučenog, nastavnicima, neophodna podrška u samoj školi, prije svega od uprave škole, stručne službe i kolega. Ukoliko se nastavnicima ne pruži odgovarajuća podrška nakon pohađanog programa obuke, i niko ih ne pita kako planiraju da naučeno primijene, može se očekivati pad njihove motivacije. Zato je pored nastavnika, bilo važno i direktorima škola pružiti osnovne informacije o Programu, ukazati im na njihovu ulogu, obaveze u organizaciji nastave ovog predmeta u školi, u daljoj promociji predmeta, realizaciji promotivnih časova za sljedeće generacije i sl. Kako je ovo izborni predmet, što znači da njegovo postojanje u školi zavisi od učenika i njihovog uzbora, bilo je važno direktorima i nastavnicima dati smjernice za promovisanje predmeta u školi kao i obezbijediti neophodan propagandni i didaktički materijal.

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Cilj podrške implementaciji projekta, koja se realizovala kroz razne aktivnosti, jeste da se djeca što više odlučuju za izborni predmet Zdravi stilovi života. Ako se uzme u obzir da je izbornih predmeta u osnovnoj školi čak trideset sedam i da se učenici, u najvećem broju, oprijeđuju za «laganije» predmete, koji nijesu mnogo zahtjevniji, a djeca pri tome dobijaju visoke ocjene, onda je podrška, koju je projekat Zdravi stilovi života kroz raznovrsne aktivnosti pružao školama, nastavnicima i učenicima, bila opravdana i nužna.

Generalno, cilj podrške je, omogućavanje nastavnicima i školama da imaju neophodne preduslove da se izborni predmet može na najbolji način realizovati. To je podrazumijevalo izrada i štampanje udžbenika za djecu, priručnike za nastavnike na našem i albanskom jeziku, promotivna savjetovanja za direktore škola, promotivne časove, promocije po školama, pilot projekat istraživanja o efektima priručnika za nastavnike i sl.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Probna primjena Priručnika za nastavnike

U toku drugog polugodišta školske 2008/09. godine (april-jun), u šest osnovnih škola u Crnoj Gori, 12 obučanih nastavnika je radni Priručnik za planiranje i izvođenje nastave provjerio kroz probne (pilot) časove. Oni su prethodno izradili planove (definisali broj časova i broj odjeljenja, dinamiku, kao i izbor tema), koje su dostavili Zavodu za školstvo. Ukupno je

realizovano 230 probnih časova²², a u njima je učestvovalo 2 206 učenika/ca (koji su bar jednom prisustvovali času). Nastavnici su uspjeli da u potpunosti realizuju planirane časove u odjeljenjima VII i VIII razreda.

Ciljevi pilotiranja ili probne primjene Priručnika u nastavi bili su:

- procijeniti u kojoj mjeri je Priručnik kvalitetno sredstvo za planiranje i izvođenje nastave, odnosno, da li je Priručnik pouzdan izvor nastavniku za organizaciju i izvođenje nastave;
- procijeniti u kojoj mjeri su učenici/ce zadovoljni nastavom – kako se osjećaju na ovim časovima i koliko mogu da participiraju, da aktivno uče na časovima;
- identifikovati slabosti u postojećem tekstu Priručnika kako bi autorski tim unaprijedio njegov kvalitet i izradio finalnu verziju;
- Iz glavnih ciljeva mogli se izvesti još operacionalniji ciljevi, čiju dostignutost smo «pilotiranjem» željeli da provjerimo;
- kako su se učenici osjećali za vrijeme probnih časova;
- koliki je stepen razumijevanja sadržaja, odnosno da li je metodološki pristup u nastavi odgovarajući za učenike;
- procijeniti, koje su dvije najvažnije stvari učenici naučili na pojedinim časovima;
- procijeniti, koliko su učenici na času imali mogućnost i da pitaju o svemu što im nije bilo jasno ili što ih je interesovalo;
- procijeniti, koliko su znanja, stavovi ili vještine, koje su učenici stekli na časovima, imali praktičnu vrijednost, odnosno koliko su primjenjivi u svakodnevnom životu;
- utvrditi, koliko je Priručnik koristan nastavnicima za pripremanje časova; kakve su bile reakcije učenika na ponuđene sadržaje i metode/aktivnosti na ovom času; kakva je bila klima na časovima, odnosno koliko su učenici bili subjekti u procesu usvajanja sadržaja, koji im je izborni predmet nudio;
- ima li i kakve su sugestije nastavnika koje bi pomogle autorima da, eventualnim korekcijama, doprinesu većoj efektivnosti Priručnika.

Uzorkom je određeno 6 osnovnih škola («25 maj» - Rožaje, «Radojica Perović» i «Dr. Dragiša Ivanović» - Podgorica, «Blažo Jokov Orlandić» - Bar, «Dašo Pavičić» - Herceg Novi i «Olga Golović» - Nikšić) u kojima su se realizovali probni časovi. Dvanaest prethodno obučениh nastavnika i pedagoga je realizovalo ove časove.

Izrađena su dva kratka upitnika (za učenike i za nastavnike), koja su služila da se registruju njihova mišljenja, stavovi prema probnim časovima. Upitnik za učenike je sadržavao pet, a za nastavnike četiri pitanja.

Osnovni zaključci

- Priručnik je bio koristan nastavnicima za pripremu probnih časova u 95,85% slučajeva.
- Većina učenika su, po procjenama nastavnika, na sve probne časove reagovali na planiran način (više od 70% učenika - u 69,2% slučajeva).

²² Probni časovi su uglavnom realizovani u terminima časova odjeljenjske zajednice, a korišćeni su i termini u kojima se, iz nekog razloga, nije mogla održavati redovna nastava.

- Klima na časovima je bila veoma dobra (57,4%) ili dobra (38,5%).
- Učenici su se na probnim časovima osjećali zadovoljno (82,77%).
- U 84,4% slučajeva, učenicima nije bilo teško da razumiju ono o čemu se pričalo na probnom času.
- Učenici procjenjuju da su imali dovoljno mogućnosti da pitaju o nečemu što im nije bilo jasno ili što ih je interesovalo, na 85,9% časova.
- Djeca smatraju da mogu da primijene u svakodnevnom životu ono o čemu su pričali na časovima u 87,47% slučajeva.
- Učenici su na časovima najviše usvojili znanja 61,11%, a u manjem stepenu formirali stavove (27,77%) i stvorili osnovu za razvijanje vještina (11,11%).
- Oko 40% nastavnika je iznijelo sugestije za unapređenje Priručnika, a najčešća je ona koja se odnosi na nedostatak vremena za realizaciju ciljeva.

Evaluacioni seminari

Održana su dva evaluaciona seminar za 44 nastavnika, koji su edukovani i koji izvode nastavu u tekućoj školskoj godini, za nastavnike koji su realizovali probne časove i nastavnike koji nijesu edukovani, a koji već izvode nastavu.

Ciljevi evaluacionih seminara su bili, da nastavnici dobiju informaciju na osnovu rezultata „pilotiranja“, u kojoj je mjeri priručnik kvalitetno sredstvo za planiranje i izvođenje nastave, koliko su učenici zadovoljni nastavom i da se indentifikuju slabosti u postojećem tekstu priručnika, kako bi autorski tim unaprijedio njegov kvalitet i izradio finalnu verziju. Na evaluacionim seminarima su se nastavnici upoznavali sa rezultatima „pilotiranja“, analizirani su postignuti rezultati, nastavnici su dobijali odgovore od autora priručnika i koordinatora projekta o svim dilemama u vezi sa organizacijom nastave i narednim koracima u projektu, davali svoje sugestije za dalji rad, i iznesili iskustva prilikom realizacije časova. Na osnovu popunjenih i analiziranih evaluacionih lista učesnika seminara, te namjere su u dobroj mjeri ostvarene.

Promotivno savjetovanje za direktore škola

U cilju promocije predmeta i upoznavanja direktora osnovnih škola sa ciljevima i programskim sadržajima, Zavod za školstvo je u više navrata organizovao promotivno savjetovanje za direktore. Na promocijama je prisustvovalo 76 direktora najvećih osnovnih škola u Crnoj Gori od 95 pozvanih.

Promotivni časovi(aktivnosti) u školama

U 78 osnovnih škola su održani promotivni časovi, promotivne izložbe i drugi vidovi prezentacije izbornog predmeta. Promoteri su bili mahom pedagozi i psiholozi, negdje direktori, a najviše edukovani nastavnici. Edukovani nastavnici i pedagozi su prijavili veliki broj održanih promotivnih časova, na kojima je prisustvovalo preko 5000 učenika.

Na osnovu izvještaja promotera i direktora škola, promocija je bila pun pogodak, kada je pokazano interesovanje učenika i pitanja koja su tom prilikom postavljali i tražili dodatna objašnjenja. Rezultate ove aktivnosti mogu se vidjeti u rubrici rezultata izobra učenika po školskim godinama, naročito u školskim 2001/11. i 2011/12. godinama. U periodu april – maj mjesec, 2010. godine, realizovana je najveća promotivna aktivnost u onim školama, koje nijesu nudile Zdrave stilove živote učenicima ili je ta ponuda bila bez efekata u prethodnim školskim godinama. U 58 osnovnih škola su realizovane prezentacije, koje su imale interaktivan karakter i pokazale su se kao dobar način da se učenici animiraju i pruže im se neophodne informacije, koje su im pomogle u njihovom budućem odabiru izbornog predmeta.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Podrška implementaciji projekta je bila raznovrsna i veoma uspješna. Tu ocjenu možemo dati na osnovu broja učenika koji su ga birali, a koji se iz godine u godinu povećavao.. Takođe, značajan argument u ovakvoj ocjeni može se dati i na osnovu rezultata eksperimentalnog istraživanja koji su pokazali statistički značajnu razliku u znanjima, stavovima i vještinama učenika koji su izučavali izborni predmet u odnosu na one koji ga nijesu izučavali. Još jedan razlog za gore donešenu ocjenu je i veliki odziv direktora na savjetovanjima kao i naglo povećanje broja učenika i škola koji su birali Zdrave stilove života nakon realizovanih savjetovanja.

Prijedlozi

- Nastaviti sa podrškom i u narednom periodu, jer su neophodan način pomoći školama u uspješnoj implementaciji projekta.
- Pojačati u narednom periodu savjetovanja na regionalnom principu kao vid pomoći nastavnicima u uspješnoj realizaciji nastavnog procesa.
- Pružiti podršku realizaciji međupredmetnog programa u srednjim stručnim školama.
- Poseban akcenat staviti na savjetodavni rad sa stručnim saradnicima u srednjim stručnim školama, jer su oni ključni akteri u budućoj realizaciji ciljeva Zdravih stilova života kroz predmetne oblasti psihologije, biologije, ekologije, higijene, sociologije, fizičkog obrazovanja i dr. programa gdje se mogu primijeniti.

XI Realizacija programa

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Osnovni cilj projekta bio je uvođenje predmeta Zdravi stilovi života (ZSŽ) prvo u osnovne, a zatim i u srednje škole (gimnazije i srednje stručne škole). Prije toga, u procesu izrade programa i didaktičkih materijala (priručnika za nastavnike i udžbenika za učenike), te kroz obuku nastavnika/ca za realizaciju programa i putem promotivnih aktivnosti u školama i medijima, radilo se na razvijanju stručnih kompetencija i podizanju motivacije škole i

nastavnika da ponude ovaj predmet i da njegove ciljeve predstave roditeljima i učenicima. Krajnji rezultat svih aktivnosti ogleda se u što većem broju učenika/ca koji tokom školovanja, bilo osnovnog ili srednjeg stiču znanja i razvijaju određene vještine i vrijednosti potrebne mladima za očuvanje svog i zdravlja drugih ljudi. Primjena programa ZŠŽ u osnovnim školama započela je školske 2007/08 godine.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Na osnovu istraživanja o zastrupljenosti izbornih predmeta u osnovnim školama i gimnazijama koje svake školske godine realizuje Zavod za školstvo, može se procijeniti uspješnost realizacije ovog cilja. Prema podacima Zavoda za školstvo (vidi: www.zavodzaskolstvo.gov.me) program ZŠŽ u crnogorskim osnovnim školama realizuje se promjenjivim brojem učenika i obrazovnih grupa u VII i VIII razredu (vidi tabelu 7) počev od 2007/08. školske godine.

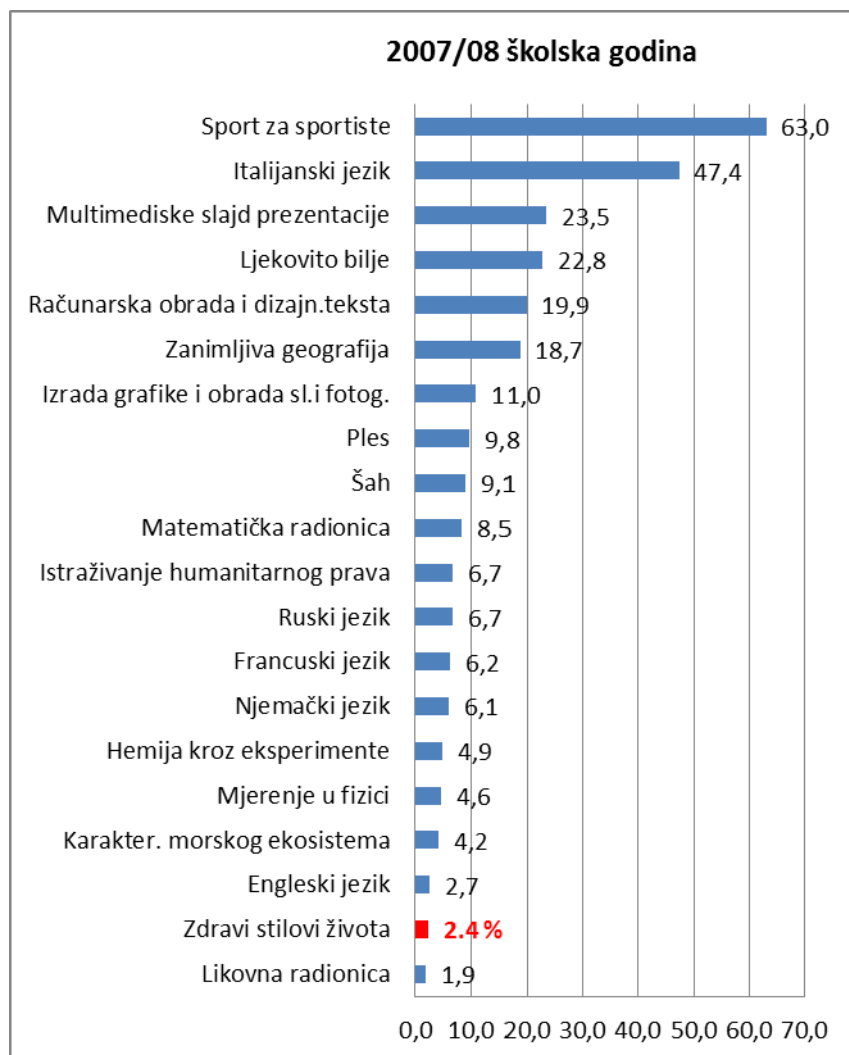
Tabela br. 7 – Izborni predmet Zdravi stilovi života (po školskim godinama i broju učenika)

	razred	razred	časova	broj grupa	broj učenika	zastupljenost u populaciji
2007 - 2008	VIII		1	2	51	2.4
	VIII	IX		20 19	480 484	
2008 - 2009			1	39	964	7.3
	VIII	IX		36 45	1376 1058	
2009 - 2010			2	104	2512	13.0
	VIII	IX		99 77	2259 1812	
2010 - 2011			2	176	4071	18.0
	VIII	IX		86 66	1849 1495	
2011 - 2012			2	152	3344	23.4

2007/08 školska godina

Te školske godine učenici VIII razreda izučavali su 20 izbornih predmeta (grafik 1). Predmet Zdravi stilovi života učio je 51 učenik ili 2,4% od ukupne populacije učenika VIII razreda, raspoređen u dvije obrazovne grupe. Tokom ove i naredne školske godine predmet ZŠŽ učio se sa jednim časom nedjeljno.

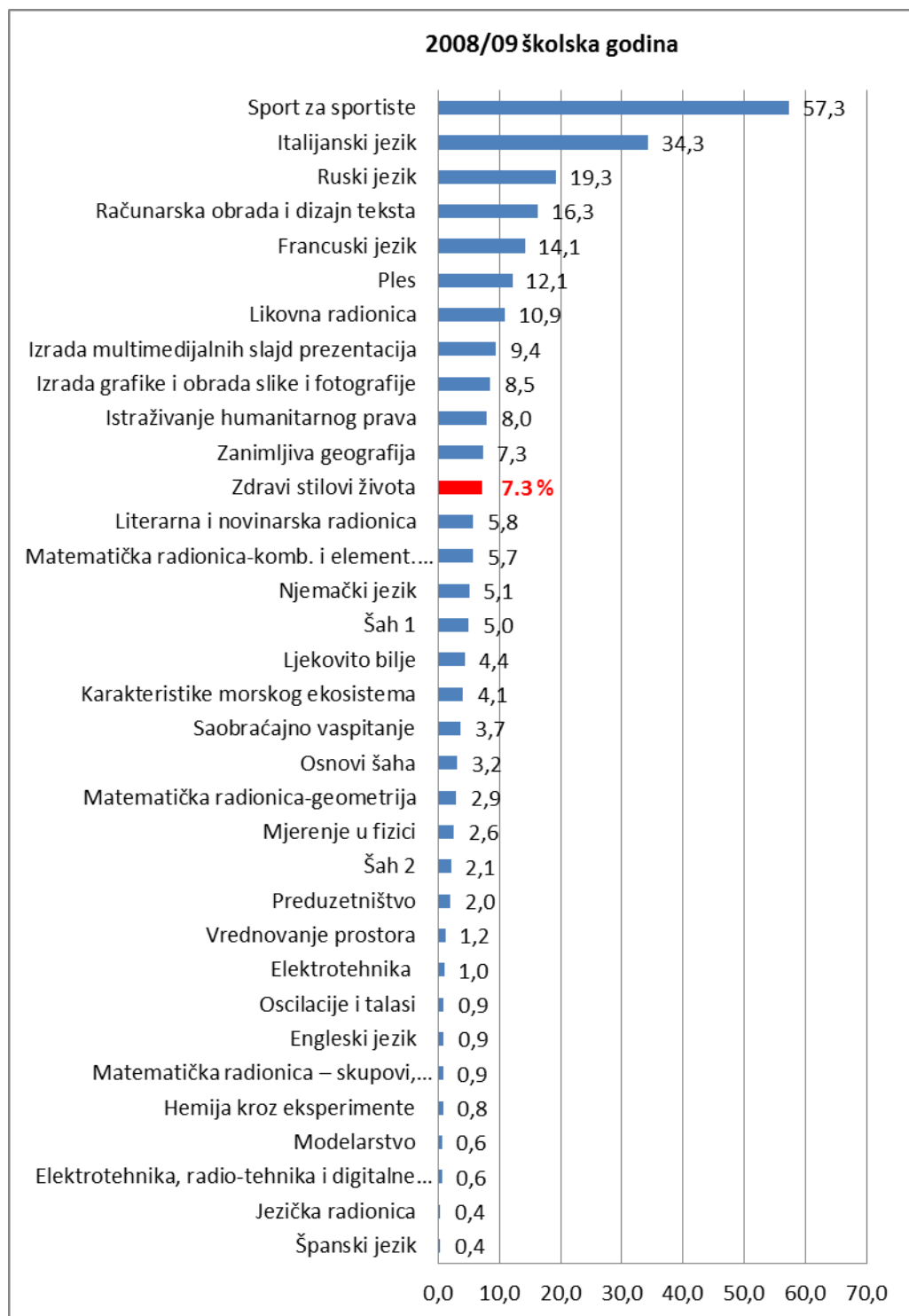
Grafik 1 – izborni predmeti u školskoj 2007/08.

2008/09. školska godina

Te godine broj učenika i broj obrazovnih grupa u kojima se učio predmet Zdravi stilovi života višestruko je porastao (grafik 2): 480 učenika VIII razreda (10,2%) i 484 učenika IX razreda (7,3%). U VIII razredu formirano je 20 obrazovnih grupa, a u IX razredu 19. Dakle, ovaj izborni predmet učilo je ukupno 964 učenika, u 39 obrazovnih grupa, što predstavlja 7,3% od ukupne populacije učenika VIII i IX razreda osnovne škole.

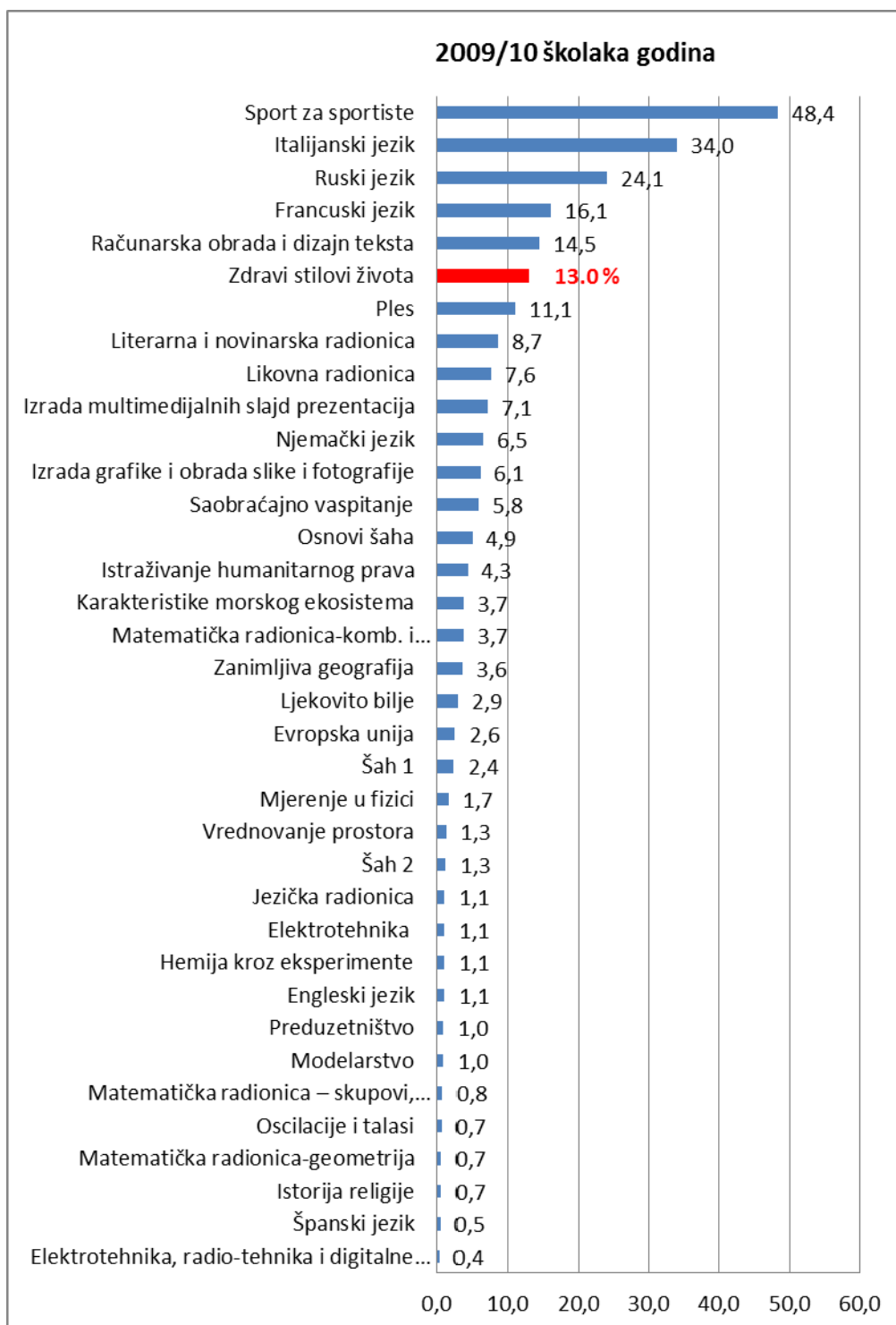
Grafik 2 – izborni predmeti u školskoj 2008/09.

2009/10. školska godina

Predmet Zdravi stilovi života je jedan od najčešće biranih predmeta (grafik 3). U VIII razredu formirano je 36 obrazovnih grupa, a predmet je učilo 1376 učenika. U IX razredu formirano je 45 obrazovnih grupa, a predmet je učilo 1058 učenika. Dakle, tokom 2009/10. školske godine izborni predmet Zdravi stilovi života učilo je 2512 učenika (13%) u 104 obrazovne grupe.

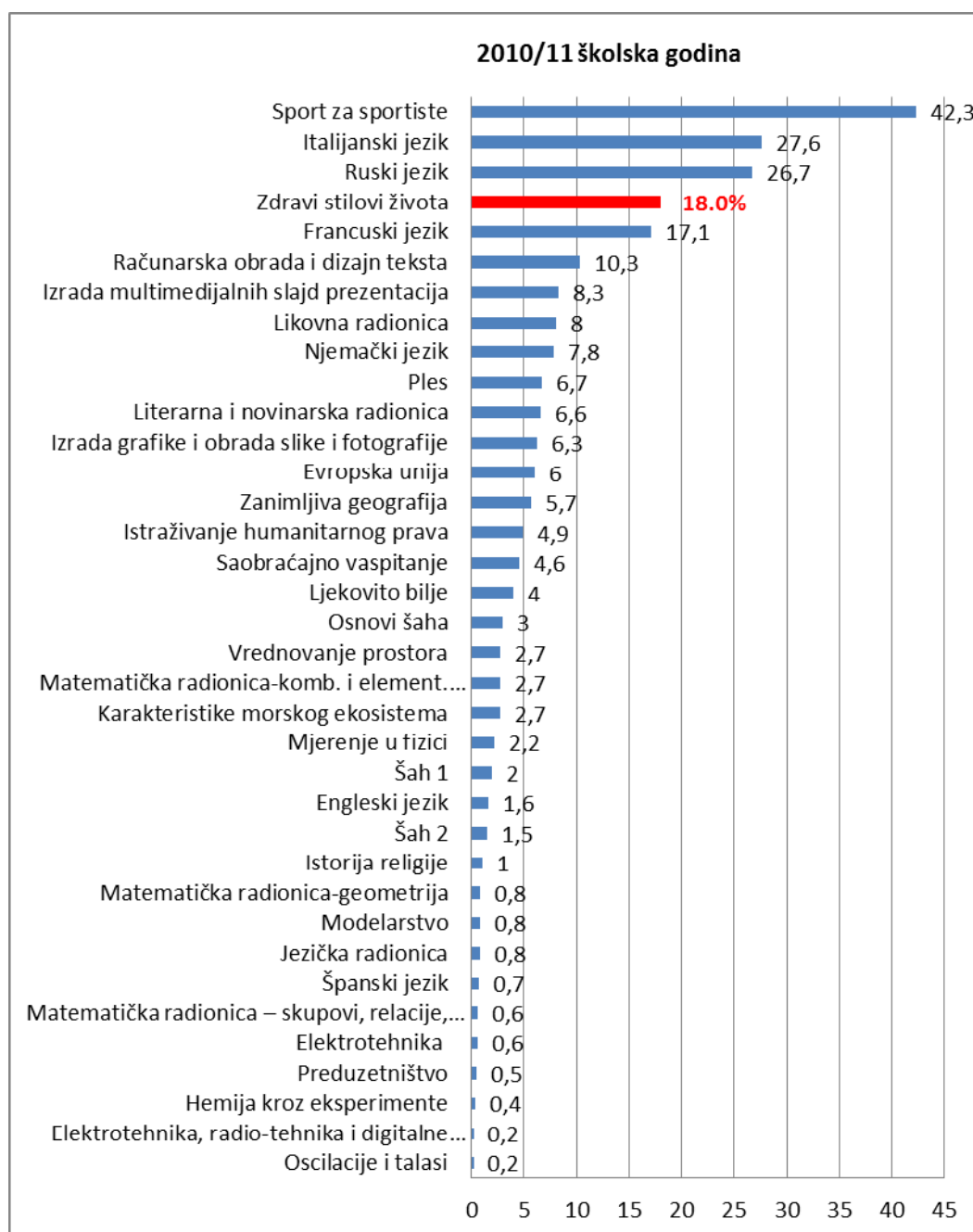
Grafik 3 – izborni predmeti u školskoj 2009/10.

2010/11. školska godina

Porast zastupljenosti izbornog predmeta Zdravi stilovi života u crnogorskim školama zabilježen je i u toj školskoj godini (grafik 4). Već 18% učenika VIII i IX razreda uči predmet Zdravi stilovi života, a sam predmet prema zastupljenosti zauzima visoko četvrto mjesto. U VIII razredu bilo je 99 obrazovnih grupa, a predmet je učilo 2259 učenika. U IX razredu bilo je 77 obrazovnih grupa, a predmet je učilo 1812 učenika. Dakle, 2010/11. školske godine predmet Zdravi stilovi života učio je 4071 učenik u 176 obrazovnih grupa.

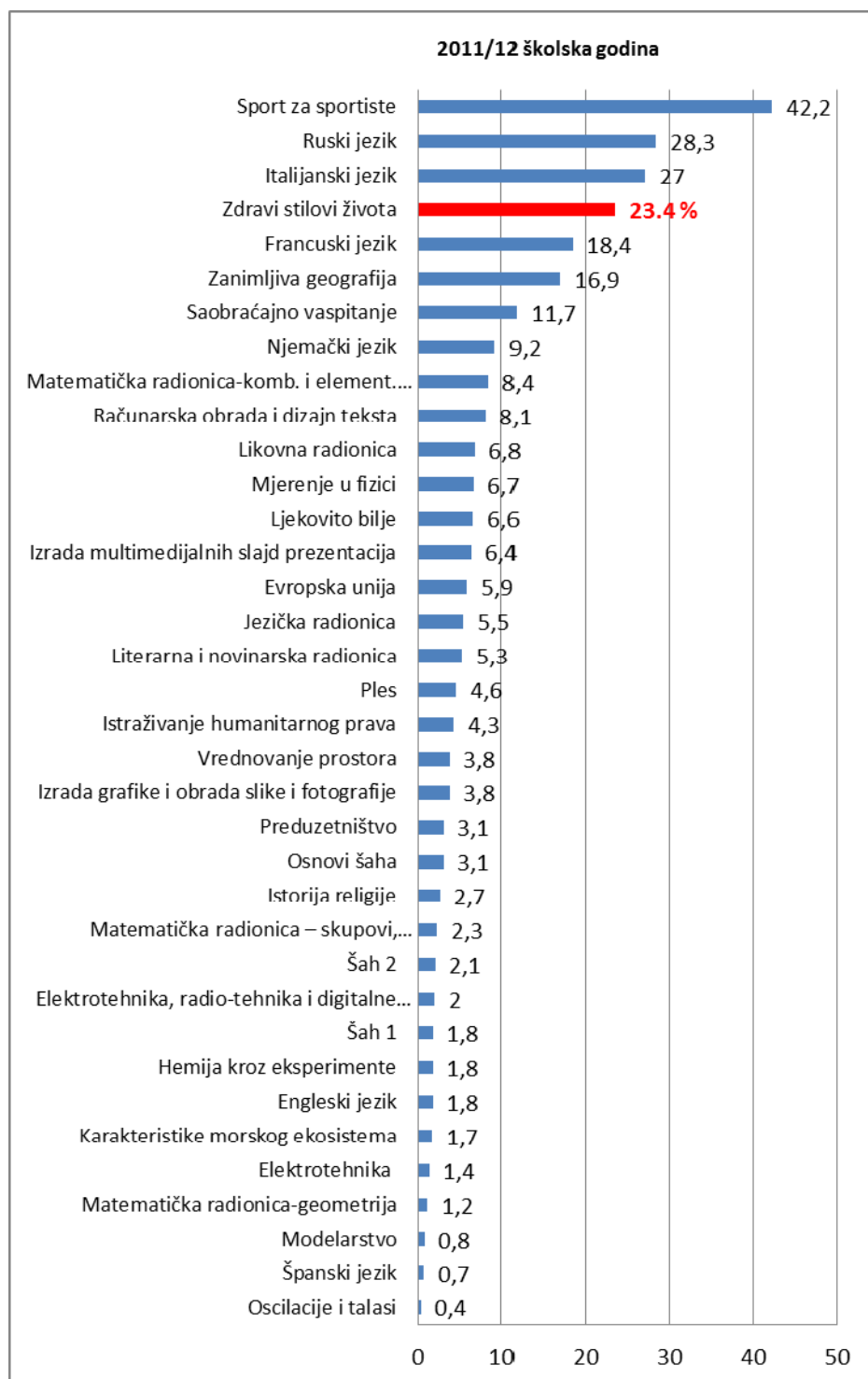
Grafik 4 – izborni predmeti u školskoj 2010/11.

2011/12 školska godina

Ove školske godine predmet Zdravi stilovi života uči 3344 učenika ili 23% od ukupne populacije učenika VIII i IX razreda (grafik 5). U VIII razredu formirane su 86 obrazovnih grupa, a predmet uči 1849 učenika. U IX razredu formirane su 66 obrazovne grupe, a predmet uči 1495 učenika.

Grafik 5 - Izborni predmeti u školskoj 2011/12 godini

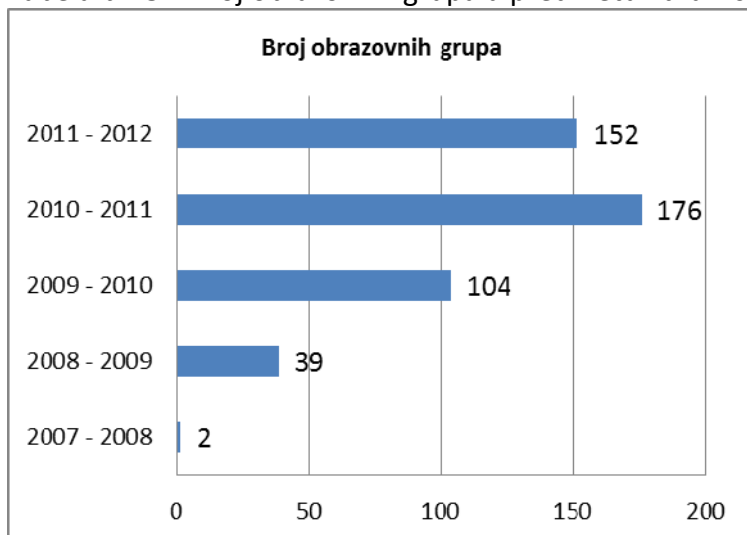

Ocjena uspješnosti i prepreke

Sagledavajući podatke Zavoda za školstvo o broju učenika koji su počev od školske 2007/08. do danas učili predmet ZŠŽ, te polazeći od činjenice da je osnovni cilj brojnih aktivnosti na planu implementacije ovog predmeta u crnogorski obrazovni sistem bio da se što većem broju mladih omogući da kroz formalno obrazovanje uče i o zdravim stilovima života, može se konstatovati, da je ovaj cilj uspješno realizovan.

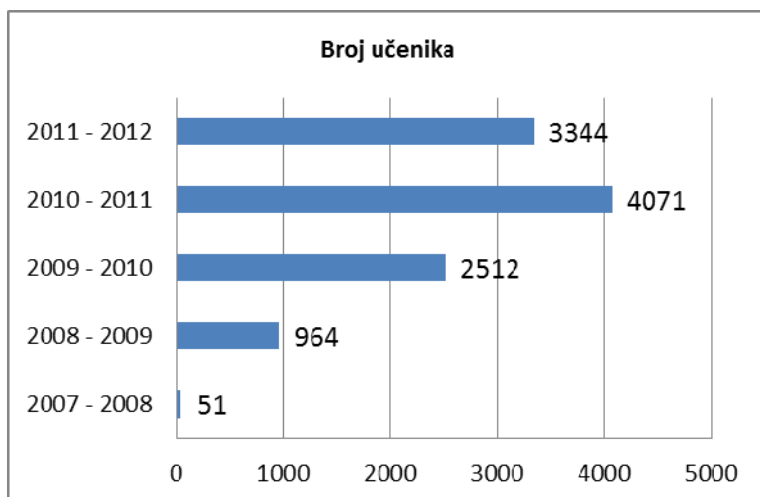
Naime, očigledan je trend permanentnog rasta popularnosti među učenicima i povećanja zastupljenosti predmeta zdravi stilovi života u crnogorskim školama. Tako je broj obrazovnih grupa (tabela br. 8) stalno rastao od početne samo 2 u 2007/8 do 167 u 2010/11 školskoj godini.

Tabela br. 8 – Broj obrazovnih grupa u predmetu Zdravi stilovi života (2008-2012)

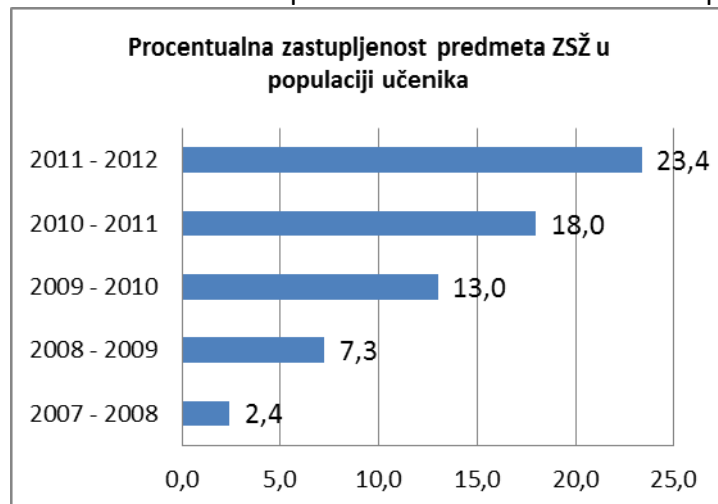
Gledano po broju učenika koji uče izborni predmet Zdravi stilovi života (tabela br. 9) vidi se značajan rast od 51 učenika u 2007/08. do maksimalnih 4071 u 2010/11. školskoj godini.

Tabela br. 9 – Broj učenika koji uče predmet zdravi stilovi života (2008 – 2012)

U populaciji učenika VIII i IX razreda evidentan je stalan porast zastupljenosti broja učenika koji uče predmet Zdravi stilovi života: od 2.4% u 2007/08. školskoj godini do 23.4% u 2011/12. školskoj godini. Tako je prema zastupljenosti predmet ZŠŽ dospjeo na visoko četvoro mjesto između svih izbornih predmeta koji se učenicima nude u osnovnim školama (tabela br. 10).

Tabela br. 10 – Izbor predmeta Zdravi stilovi života u populaciji učenika (2008 – 2012)

Osnovna slabost realizacije programa i predmeta ZŠŽ proizilazi iz činjenice da je on, kao izborni predmet, dostupan samo onim učenicima koji ga izaberu, tj onim učenicima kojima bude ponuđen u školi. Sa druge strane, nije bilo moguće uvoditi novi obavezni predmet iz ove oblasti zato što bi to uvelo broj časova u već reformisanom i brojem časova limitiranom kurikulumu za osnovnu školu. Postupak opredjeljenja za izborne predmete započinje izradom školske liste izbornih predmeta. Stručni aktivni predlažu listu izbornih predmeta škole (podrazumijeva se da su to predmeti odobreni od strane Savjeta za opšte obrazovanje). Tako dobijenu listu prijedloga razmatra Nastavničko vijeće i vodeći računa o kadrovskim i materijalnim potencijalima škole usvaja školsku listu izbornih predmeta. Tako formiranu školsku listu izbornih predmeta još razmatra, i eventualno koriguje, Savjet roditelja i konačno usvaja Školski odbor.

Čitav ovaj postupak treba da se završi do kraja marta tekuće školske godine, kako bi bilo vremena da se školska lista ponudi učenicima i njihovim roditeljima na razmatranje. Sa konačnom listom izbornih predmeta i njihovim sadržajem (npr. šta su ciljevi predmeta i koji sadržaji se uče; sa kojim fondom časova se predmet izučava itd.) učenike upoznaje odjeljenjski starješina. Učenici svoje namjere izražavaju putem unaprijed ponuđenog formulara, koji sadrži školsku listu izbornih predmeta, a škola na kraju uzimajući u obzir želje učenika i svoje kadrovske i prostorne mogućnosti formira konačnu listu izbornih predmeta koji će se učiti u narednoj godini. Prema tome brojni su faktori koji utiču na veličinu populacije učenika koji će ubuduće izučavati predmet ZŠŽ. Pored zainteresovanosti učenika i njihovih roditelja to u velikoj mjeri zavisi i od zainteresovanosti i motivacije škole i nastavnika da im ponude ovaj predmet.

Prijedlozi

Dostigniti rezultat, mjeran brojem učenika koji uče ovaj predmet, i ubuduće će, kao što je već rečeno, zavisiti ne samo od želje učenika, već i od mogućnosti i motivacije škole i nastavnika da im ponude ovaj predmet. U tom cilju kao moguće mjere održivosti i jačanja motivacije škole i nastavnika predlažu se:

- formiranje udruženja nastavnika ZSŽ. (cilj udruženja bio bi da podražava i širi ideju o važnosti predmet ZSŽ).
- održavanje, bar jednom godišnje, savjetovanja sa nastavnicima koji realizuju predmet ZSŽ (cilj savjetovanja bila bi razmjena iskustava i podizanje kvaliteta u realizacije programa ZSŽ).
- u vrijeme kada ga škole nude, a učenici biraju, održavanje medijske procije predmeta ZSŽ (putem TV-spota, plakatima po školama i sl).

XII Utvrđivanje efekata nastave ZSŽ

Ciljevi i predviđene aktivnosti

Predmet zdravi stilovi života uveden je u školu da doprinese razumijevanju važnosti zdravlja, da kod mladih razvija pozitivne stavove o zdravlju i da im pomogne da ovladaju vještinama zdravog načina života. Očekuje se da na kraju učenja, mladi razviju odgovorno ponašanje, prema sebi, prema drugim ljudima i prema životnoj sredini uopšte. Cilj istraživanja koje je realizovano tokom 2009/10. školske godine bio je da se utvrdi da li predmet Zdravi stilovi života ima očekivani uticaj na znanje, vrijednosti i životne vještine učenika osnovnih škola. Pored ovog osnovnog cilja, istraživanje je trebalo da odgovori i na pitanja:

- koliko djeca, učenici završnih razreda osnovne škole, znaju o zdravlju - bez učenja ovog predmeta;
- da li učenici koji su učili ovaj predmet imaju više znaja, pozitivnije stavove i vrijednosti o zdravlju u odnosu na učenike koji nisu učili ovaj predmet.

Osnovno očekivanje, hipoteza istraživanja, bila je da će učenici osnovne škole koji su pohađali nastavu iz predmeta zdravi stilovi života imati više znanja, pozitivnije stavove i vrijednosti u odnosu na ostale učenike iz istih škola koji nisu pohađali ovu nastavu.

Realizacija predviđenih aktivnosti

Istraživanje eksperimentalnog tipa obavljeno je na uzorku od 638 učenika iz 12 osnovnih škola, iz južnog, centralnog i sjevernog dijela Crne Gore, od koji je 319 učenika pripadalo eksperimentalnoj i isto toliko kontrolnoj grupi. U uzorku je bilo 473 učenika VIII i 165 učenika IX razreda. Ujednačavanje eksperimentalne i kontrolne grupe, pored uzrasnog i polnog

ujednačavanja, izvršeno je i u odnosu na sljedeće kontrolne varijable: obrazovni nivo majke; obrazovni nivo oca; opšti uspjeh učenika u prethodnom razredu; predznanje o zdravim stilovima života.

Rezultati inicijalnog istraživanja

Na osnovu rezultata inicijalnog istraživanja utvrdili smo koliko djeca, učenici završnih razreda osnovne škole, bez učenja ovog predmeta, znanju o zdravim stilovima života.

- Većina učenika je svjesna važnosti svakodnevne fizičke aktivnosti za zdravlje čovjeka, ali je tek svaki peti učenik znao koliko dnevne vremena treba upražnjavati neku od fizičkih aktivnosti.
- Istraživanje je pokazalo da učenici sami, bez organizovanog školskog učenja, ne poznaju čak ni neke „opštepoznate“ činjenice iz ove oblasti (tako npr. tek svaki peti učenik zna da se agresivno i nasilno ponašanje mogunaučiti po modelu, gledanjem scena nasilja na filmu).
- Tek je svaki drugi učenik svjestan obaveze da opre ruke nakon iznošenja smeća ili poslije dodirivanja novca. Još je manji broj onih koji: kijamje, posjetu bolesniku i brisanje nosa doživljava kao povod za obavezno pranje ruku.
- Najveći broj učenika smatra da dijetu može primjenjivati na svoju ruku (daleko manji broj je onih koji znaju 28,6% da se dijetasmije praktikovati uz obaveznu konsultaciju sa ljekarom).
- Istraživanje pokazuje da mali broj učenika ima jasnu predstavu o tome koji oblik ponašanja osobu kvalifikuje kao zavisnika. Za većina (72,4 %) onaj koji redovno pije nakon ručka ili samo uveče nije zavisnik.
- Većina učenika je svjesna štetnosti pušenje, ali dosta je onih koji smatraju da boravak u prostoriji gdje se puši nije štetan za nepušača (32,3%), ili onih koji smatraju da pušenje jedne do dvije cigarete dnevno nije štetno (12,4%).
- Većina je svjesna štetnosti alkohola, ali je dosta onih koji smatraju: da je sigurno upravljati vozilomkada se popiju do tri čašice alkoholnog pića (33.5%); da se bez posljedica dijeci u vrijeme ručka može dati mala čaša piva (29.1%); da umjereno korišćenje alkoholnih pića nije štetno u vrijeme trudnoće (24.1%).
- Ako se izuzme HIV, koji većina učenika pravilno ubraja u polno prenosive bolesti, poznavanje drugih polno prenosivih bolesti je krajnje slabo. Mali broj učenika u polno prenosive bolesti ubraja: stidne vaši (23.6%), hlamidijazu (6.5%), kandidijazu (5,8%), gonoreju (4,7%).
- Najveći broj učenika zna da se HIV prenosi seksualnim kontaktom sa zaraženom osobom, međutim u isto vrijeme dosta učenika tvrdi kako se HIV prenosi ubodom komarca (23,9%); poljubcem (22,6%).

- Istraživanje pokazuje visok nivo socijalne distance prema učenicima koji žive sa HIV-om (čak 45% učenika smatra da se takva djeca trebaju školovati odvojeno od zdrave djece).
- Veoma mali broj učenika (od 7 do 15%) u agresivna i nasilna ponašanja ubraja postupke kao što su: rугanje, prijeteći pogled, ogovaranenje i izbjegavanje.
- istraživanje ukazuje na nizak nivo socijalne zrelosti učenika. Za jedan manji broj učenika dobar odnos sa vršnjacima zavisi od ravnopravnosti i obostranog uvažavanja. Za većinu dobri međuljudski odnosi počivaju na spremnosti jednog ili drugog člana da se podredi.
- U situaciji izloženosti nasilju od strane vršnjaka samo 30% učenika bi reagovalo na socijalno zreo način, - pokušali bi utvrditi razlog agresivnog ponašanja vršnjaka i riješiti problem. Najveći broj učenika u takvoj situaciji pokazuje sklonost povlačenju ili negiranju situacije (treba otići iz takvog društva, smatra 27%; treba se praviti kao da se ništa nije desilo, smatra 14%). 10% učenika smatra da treba uzvratilo istom mjerom.
- Učenici slično reaguju i u situaciji kada su izloženi nasilju od strane odraslog (npr. vrijeđanju od strane nastavnika). Samo 30% učenika bi pokušali utvrditi razlog takvog postupanja. Većina bi se povukla ili uzvratila istom mjerom.
- Većina učenika ne podražava agresivne namjere svojih vršnjaka (npr. zakazivanje tuča i sl.), ali je mali broj onih koji znaju kako to efikasno mogu spriječiti.

Rezultati inicijalnog istraživanja nesumljivo dokazuju da je bez formalnog i organizovanog školskog učenja nerealno očekivati da djeca, učenici VIII i IX razreda osnovne škole, vladaju potrebnim znanjima, da u dovoljnoj mjeri imaju izgrađene poželjne stavove i vrijednosti koji su im neophodni kako bi odgovorno i samostalno postupali u odnosu na vlastito ili tuđe zdravlje.

Rezultati finalnog istraživanja

Poređenjem uspjeha eksperimentalne i kontrolne grupe na finalnom testu (finalno istraživanje obavljeno na kraju 2009/10 nastavne godine) potvrđeno očekivanje da učenici koji pohađaju nastavu iz predmeta zdravi stilovi života imaju više znanja, pozitivnije stavove i vrijednosti u odnosu na učenike iz istih škola koji nisu pohađali ovaj predmet. Utvrdili smo da je nastava zdravih stilova života doprinjela:

- *boljem razumijevanju pojma zdravlje*

Učenici EG pokazali su na završnom testu bolje razumijevanje pojma zdravlje. Pod pojmom zdravlja oni pored fizičkog, češće od učenika KG ubrajaju i psihičko zdravlje. Dok prema mišljenju većine učenika KG zdravlje zavisi, ili isključivo od nasleđa, ili isključivo od načina života, učenici EG ispravno navode podjednaku važnost oba zdravstvena faktora.

- *boljem razumijevanju pojma prevencija*

Učenici EG pokazali su na završnom testu bolje razumijevanje pojma prevencija i ulogu preventivnih postupaka (npr. učenici EG značajno češće u odnosu na učenike KG navode potrebu redovnih posjeta ljekaru, dakle i u situacijama kada nijesu bolesni)

- *boljem razumijevanju značaja fizičke aktivnosti za zdravlje čovjeka*

Učenici EG pokazali su na završnom testu viši nivo razumijevanja značaja redovne fizičke aktivnosti i imaju više znanja o načinu upražnjavanja redovne fizičke aktivnosti (npr. učenici EG značajno češće u odnosu na učenike KG navode potrebu svakodnevne fizičke aktivnosti kao jedan od uslova očuvanja fizičkog i psihičkog zdravlja).

- *boljem razumijevanju značaja međuljudskih odnosa*

Učenici EG pokazali su na završnom testu viši nivo razumijevanja značaja međuljudskih odnosa (npr. učenici EG značajno češće u odnosu na učenike KG navode da su dobri odnosi sa drugim ljudima važni za zdravlje čovjeka; da dobri međuljudski odnosi počivaju na obostranoj ravnopravnosti i da se postižu međusobnim uvažavanjem).

- *boljem razumijevanju značaja lične higijene*

Učenici EG u značajno većem procentu znaju da je redovno održavanje lične higijene važno za zdravlje čovjeka. Ono češće u odnosu na učenike KG među postupke svakodnevne lične higijene ubrajaju: obavezno pranje ruku, zuba i redovno kupanje.

- *ocjeni situacija u kojima je pranje ruku obavezno*

Učenici EG u značajno većem procentu u odnosu na učenike KG smatraju da je pranje ruku obavezno u situacijama: nakon upotrebe toaleta, prije nego što počneš s jelom, nakon brisanja nosa, nakon iznošenja smeća, poslije dodirivanja novca, svaki put kada uđeš u kuću.

- *boljem razumijevanju značaja pravilne ishrane*

Učenici EG u značajno većem procentu smatraju da je pravilna ishrana važno za zdravlje čovjeka. Ono u odnosu na učenike KG navode veći broj bolesti koje se javljaju kao posljedica nepravilne ishrane.

- *boljem poznavanju uticaja medija na doživljaj vlastitog tijela*

Učenici EG u značajno većem procentu znaju da mediji mogu štetno uticati na doživljaj sopstvenog tijela. Oni u odnosu na učenike KG bolje poznaju osnovne simptome anoreksije.

- *boljem poznavanju pravilnog načina primjene dijeta*

Učenici EG u značajno većem procentu znaju da se dijeta može primjenjivati samo uz dogovor sa ljekarom. Suprotno tome učenici KG u značajno većem procentu smatraju da se dijeta može primjenjivati na osnovu recepata iz časopisa ili bez ograničenja.

- *boljem poznavanju polno prenosivih bolesti*

Učenici EG pokazuju bolje poznavanje polno prenosivih bolesti. Oni značajno češće u odnosu na učenike KG u polno prenosive bolesti ubrajaju: kondijazu, gonoreju, stidne vaši i hlamidijazu. Između grupa nema razlike u procentu učenika koji u polno prenosive bolesti ubrajaju HIV.

- *boljem poznavanju uloge kontracepcije i razloga korišćenja kondoma*

Učenici EG u značajno većem procentu u odnosu na učenike KG znaju da je cilj kontracepcije sprečavanje začeća, te da se kondom koristi radi sprečavanja neželjene trudnoće i zaštite od polno prenosivih bolesti.

- *boljem poznavanju štetnog uticaja duvana i alkohola*

Učenici EG u značajno većem procentu znaju da su pušenje i alkohol štetni po zdravlje i bolje poznaju osnovne manifestacije zavisnosti.

- *smanjenju socijalne distance prema osobama sa HIV-om*

Učenici EG imaju manju socijalnu distancu prema osobama sa HIV-om. Ono češće, u odnosu na učenike KG smatraju da ova djeca mogu pohađati školu zajedno sa zdravom djecom. Suprotno tome učenici KG u većem procentu smatraju da djeca sa HIV-om treba, ili da vanredno da polažu razrede, ili da se školuju u posebnim školama.

- *boljme poznavanju oblika psihičkog nasilja*

Učenici EG značajno češće u odnosu na učenike KG u oblike psihičkog nasilja ubrajaju: omalovažavanje i prijeteci pogled. Među grupama nema značajne razlike u ubrajanju rугanja i omalovažavanja u oblike psihičkog nasilja.

- *izboru načina reagovanja u situacijama izloženosti nasilju*

U situaciji izloženosti nasilju od strane vršnjaka, učenici EG značajno češće se opredjeljuju za socijalno zrele postupke: traženje objašnjenja i utvrđivanja razloga. Suprotno tome učenici KG češće biraju postupak: vraćanja istom mjerom. U situaciji kada su izloženi nasilju od strane odraslog (nastavnika), učenici EG, češće biraju postupak traženja objašnjenje (zašto tako postupaju). Suprotno tome učenici KG se češće opredjeljuju za postupake povlačenja ili uzvrćanja istom mjerom.

- *boljem poznavanju efikasnih postupaka sprečavanja nasilja u školi*

U situaciji kada se priprema tuča, učenici EG češće biraju postupak: obavijestiti nekoga u školi (pedagoga, direktora i sl.). Suprotno tome, učenici KG češće se opredjeljuju za postupak uključivanja u tuču.

Rezultati finalnog istraživanja nam govori da su učenici koji su izučavali predmet zdravi stilovi života u velikoj prednosti u odnosu na učenike koji ga nijesu izučavali u pogledu znanja, stavova i vještina kada je poznavanje i njegovanje zdravog životnog stila.

Ocjena uspješnosti i prepreke

Rezultati eksperimentalnog istraživanja sprovedenog u školskoj 2009/10. god. ukazuju na opravdanost uvođenja predmeta Zdravi stilova života u obrazovni sistem Crne Gore (osnovno obrazovanje). Rezultati inicijalnog istraživanja pokazuju da učenici VIII i IX razreda u startu imaju malo znanja o ovoj veoma važnoj oblasti ljudskog života dok nam finalno istraživanje govori da su učenici koji su izučavali predmet zdravi stilovi života u velikoj prednosti u odnosu na učenike koji ga nijesu izučavali u pogledu znanja, stavova i vještina kada je poznavanje i njegovanje zdravog životnog stila.

Osnovni nedostatak pomenutog istraživanja proizilazi iz činjenice što je dominantno ispitivao znanje učenika iz ove oblasti i što je ispitivanje obavljeno neposredno nakon završene nastave iz ovog predmeta.

Prijedlozi

Smatramo da bi i ubuduće, pored utvrđivanja modela, metoda i postupaka redovnog i povremenog praćenja i utvrđivanja kvalieta nastave ZŠŽ, trebalo realizovati povremena istraživanja sa ciljem provjeravanja efekata nastave ovog predmeta i to ne samo na uzorku učenika osnovnih škola, već i na uzorcima učenika gimnazije i srednjih stručnih škola. Predmet takvih istraživanja pored utvrđivanja znanja trebalo bi da budu stavovi o zdravlju i zdravstvena ponašanja (zdravstvene navike) mladih u Crnoj Gori. Istraživanjem bi se utvrdili stavovi i zdravstvene ponašanja mladih u odnosu na: 1. Slobodno vrijeme, fizička aktivnost, ishrana, higijenske navike 2. Seksualno ponašanje, komunikacija sa drugovima u školi, u porodici 3. Pušenje, alkoholizam, druge narkomanije, nasilničko ponašanje. Dominantan cilj istraživanja bio bi da se utvrdi postojanje ili nepostojanje razlike u stavovima i zdravstvenim navikama mladih koji su tokom svog formalnog obrazovanja pohađali ili nijesu pohađali nastavu iz zdravih stilova života (u osnovnoj školi, u gimnaziji, u srednjim stručnim školama).

XIII Osnovni zaključci evaluacije

▪ PREDMETNI PROGRAMI ZA OSNOVNU I SREDNJU ŠKOLU

Aktivnosti na izradi nastavnih programa za predmet *Zdravi stilovi života* su uspješno realizovane. Sačinjeni su nastavni programi za obavezan izborni predmet za osnovnu školu i gimnaziju, kao i međupredmetni program za srednje stručne škole. Predmetni programi su prilagođeni uzrastu učenika za koji su namijenjeni, obuhvataju širok spektar tema iz oblasti zdravlja, a koncipirani su tako da podržavaju savremeni pristup prevenciji i promociji zdravlja. Na osnovu procjene nastavnika/ ca koji realizuju program, i njihovih utisaka sa bazičnih seminara, te broja učenika koji se opredjeljuju za nastavu ovog predmeta, može se konstatovati da su projektni ciljevi koji se odnose na ovaj segment uspješno realizovani.

▪ DIDAKTIČKI MATERIJALI ZA REALIZACIJU NASTAVE U OSNOVNOJ I SREDNJOJ ŠKOLI

Urađen udžbenički komplet za izborni predmet *Zdravi stilovi života* za osnovnu školu i gimnaziju, u čijoj izradi je učestvovao velik broj stručnjaka različitih profila, potvrda je uspješno realizovanog cilja koji se odnosi na izradu didaktičkog materijala. Savremeno koncipirani udžbenici za učenike, primjereni uzrastu učenika i didaktičko- metodički oblikovani u skladu sa ciljevima nastavnog predmeta, su značajna karika za uspješnost cjelokupnog projekta. Takođe, savremeno koncipirani priručnici za nastavnike, koji nude modele za realizaciju nastavnih časova, ali i podstiču realizatore nastave na kreativnost, uvažavanje različitosti itd. su neohodna « alatka » za uspješno izvođenje nastave, a samim tim i za ostvarivanje svih projektnih ciljeva.

▪ MEDIJSKA PREZENTACIJA I PROMOCIJA ZNAČAJA UČENJA O ZDRAVIM STILOVIMA ŽIVOTA

Prepoznajući važnu ulogu medija u popularisanju koncepata zdravlja i zdravog životnog stila, zdrave ishrane, lične higijene i kulture odijevanja, rekreacije i sporta, odbrane protiv bolesti, seksualnog obrazovanja, suzbijanja predrasuda i diskriminacije, mentalnog i emocionalnog zdravlja, prevencije fizičkog i psihičkog nasilja, zaštite životne sredine, itd., Zavod za školstvo i UNDP su veliku pažnju poklonili medijskoj prezentaciji izbornog predmeta ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA.

Cilj saradnje sa medijima je bio promovisanje izbornog predmeta *Zdravi stilovi života*. Takođe, medijskog promocijom smo željeli da pružimo adekvatne informacije roditeljima i

učenicima o značaju ovog predmeta za njegovanje zdravog životnog stila i da na taj način povećamo broj djece koja će ga izučavati u školi.

Na osnovu analize i faktografskog prikazivanja medijske zastupljenosti projekta, možemo sa ponosom zaključiti da smo bili mnogo prisutni na medijskoj sceni Crne Gore. Mediji su prepoznali veliku važnost i društvenu odgovornost za uspješnu implementaciju projekta Zdravi stilovi života. Najbolja saradnja je ostvarena sa izuzetno popularnim medijima kao što su TV PINK M i TV IN i sa štamapnim medijima kao što su Vijesti i Prosvjetnin rad. Saradnju sa medijima, način komunikacije i pravovremenost, objektivnost i vjerodostojnost informacija koje smo im davali na uvid je reflektovalo, između ostalog, velikim brojm učenika, koji su birali izborni predmet Zdravi stilovi života.

▪ **OBUKA NASTAVNIKA ZA REALIZACIJU CILJEVA PROGRAMA**

U cilju unapređenja kvaliteta obrazovanja neophodno je raditi na usavršavanju nastavnika koji su i pored naglog razvoja tehnike i tehnologije ostali i dalje ključni faktor za ostvarenje tog kvaliteta. Iako je Program Zdravi stilovi života teorijski utemeljen i dobro „postavljen“ na papiru, nije se mogla očekivati njegova uspješna realizacija u učionici bez nastavnika koji ga razumiju, i koji su obučeni da ga primijene. Inicijalno obrazovanje nastavnika koji predaju ovaj predmet (nastavnici biologije, psiholozi, pedagozi, nastavnici fizičkog vaspitanja....) nije obezbijedilo sva znanja i umijenja koja su im potrebna da se uspješno nose sa različitim aspektima jednog multidisciplinarnog programa kakav je Program za predmet Zdravi stilovi života.

Projekat je predvidio četiri modula stručnog usavršavanja. Početni modul je bio projektivan kao neophodan uslov da bi neki nastavnik mogao da predaje Zdrave stilove života. Ostali moduli su bili nadgradnja početnog modula.

Zainteresovanost škola i nastavnika je bila veoma velika. Morali smo u dogovoru sa UNDP-om, da u hodu prilagođavamo preprojektovani budžet i da od ušteđenih sredstava realizujemo nove seminare za početni modul stručnog usavršavanja nastavnika. Od osnovnih škola koje broje iznad 200 učenika (94 osnovne škole) samo njih 5 nijesu imali svoje predstavnike na seminarima. Od tih 5 škola, tri su imali nastavnike koji su se vodili na drugu matičnu školu dok samo dvije osnovne škole nikada nijesu poslale svoje nastavnike na edukaciju. To je osnovna škola „Mirko Srzentić“ iz Petrovca, koja ima nešto preko 200 učenika i osnovna škola „Njegoš“ iz Kotora, koja broji oko 900 učenika. Od osnovnih škola koje broje ispod 200 učenika, njih 13 ima edukovan kadar. Od gimnazija, samo gimnazija iz Bijelog Polja i iz Danilovgrada nijesu omogućile svojim nastavnicima da prođu obuku.

Na kraju možemo zaključiti, bez obzira na ove pojedinačne slučajeve, da smo u potpunosti uspjeli da pripremimo nastavni kadar, za uspješnu realizaciju nastave Zdravih stilova života.

▪ **PODRŠKA NASTAVNICIMA I REALIZACIJI PROGRAMA**

Za uspješnu realizaciju svakog Programa važni su, pored uslova, i vidovi podrške koji će olakšati, i njegovu realizaciju u praksi učiniti efikasnom. Uporedo sa razvojem ovog Programa stvarani su svi tehnički, stručni i drugi uslovi, neophodni za njegovu implementaciju. Savremeni predmetni program, udžbenici, priručnici za ovaj predmet kao i obuka nastavnika su vidovi podrške koji su obezbijeđeni tokom rada. Podrška nastavnicima kroz ove vidove, pored toga što im omogućava da lakše i efikasnije obavljaju svoj posao ima veliki uticaj i na znanje njihovih učenika i kasnije na važne odluke u životu. Obezbjeđivanjem ovih vidova podrške, i elemenata značajnih za program nastala je integrisana podrška, koja je dala očekivane rezultate.

Zdravi stilovi života spadaju i rijetke izborne predmete koji su obezbijedili najbolje preduslove da se nesmetano mogu izvoditi u nastavnom procesu. Mi smo se rukovali tezom da izborni predmet mora da zadovolji sve standarde da bi dobio status izbornog predmeta. Ti standardi su uključili različite vrste podrške: priručnik za nastavnike, udžbenik za učenike, edukovan nastavnički kadar sa više modula stručne obuke, promotivna savjetovanja, adekvatno informisanje direktora, učenika, roditelja i svih zainteresovanih za ciljeve predmeta, dobra saradnja sa medijima i mnogo toga drugog. Prethodna teza, **prvo standard pa status**, u slučaju Zdravih stilova života je u potpunosti ispoštovana. Bilo bi dobro, da su se i drugi brojni izborni predmeti u osnovnoj školi i gimnaziji rukovali ovim načelom.

Krajnji rezultat, osnovni cilj, svih aktivnosti na planu implementacije predmeta ZŠ jeste da što veći broj učenika/ca tokom formalnog obrazovanja (bilo osnovnog ili srednjeg opšteg ili stručnog) stiču znanja i razvijaju određene kompetencije i vrijednosti potrebne mladima za očuvanje vlastitog zdravlja, ali i zdravlja drugih ljudi. Na osnovu istraživanja o zastupljenosti izbornih predmeta u osnovnim školama i gimnazijama koje svake školske godine realizuje Zavod za školstvo može se procijeniti uspješnost realizacije ovog cilja.

Sagledavajući podatke Zavoda za školstvo o broju učenika koji su počev od 2007/08 do danas učili predmet ZŠ, može se konstatovati, da je ovaj cilj u velikoj mjeri uspješno realizovan. Tako je broj obrazovnih grupa stalno rastao od početne 2 u 2007/8 do 167 u 2010/11 školskoj godini. Gledano po broju učenika koji uče ovaj predmet vidi se značajan rast od 51 učenika u 2007/8 do maksimalnih 4071 u 2010/11 školskoj godini. Prema procentualnoj zastupljenosti u populaciji učenika VIII IX razreda predmet ZŠ dospjeo je na visoko četvrto mjesto. U 2007/08 školskoj godini predmet je učilo 2.4% a u 2011/12 školskoj godini čak 23.4% od svih učenika VIII i IX razreda.

Brojni su faktori koji utiču na veličinu populacije učenika koji će ubuduće izučavati predmet ZSŽ. Osnovna slabost realizacije programa i predmeta ZSŽ proizilazi iz činjenice da je on, kao izborni predmet, dostupan samo onim učenicima koji ga izaberu, tj onim učenicima kojima bude ponuđen u školi. Prema tome održivost ovog predmeta pored zainteresovanosti i motivacije učenika i njihovih roditelja u velikoj mjeri zavisi i od zainteresovanosti škole i nastavnika da im ponude ovaj predmet. Kao moguće mjere održivosti i jačanja motivacije škole i nastavnika predlažu se: formiranje udruženja nastavnika ZSŽ; održavanje, bar jednom godišnje, savjetovanja sa nastavnicima koji realizuju predmet ZSŽ; u vrijeme kada ga škole nude predmet ZSŽ, a učenici ga biraju, održavanje medijske promocije predmeta.

- **UTVRĐIVANJE EFEKATA NASTAVE ZDRAVIH STILOVA ŽIVOTA**

Rezultati eksperimentalnog istraživanja nesumnjivo su dokazali da je bez formalnog i organizovanog školskog učenja nerealno očekivati da djeca, učenici VIII i IX razreda osnovne škole, vladaju potrebnim znanjima, da u dovoljnoj mjeri imaju izgrađene poželjne stavove i vrijednosti koji su im neophodni kako bi odgovorno i samostalno postupali u odnosu na vlastito ili tuđe zdravlje.

Rezultati finalnog istraživanja nam govori da su učenici koji su izučavali predmet Zdravi stilovi života u velikoj prednosti u odnosu na učenike koji ga nijesu izučavali u pogledu znanja, stavova i vještina kada je poznavanje i njegovanje zdravog životnog stila.

XIV Prilozi

Prilog 1

NASTAVNI PROGRAM ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA za VIII ili IX razred osnovne škole	
Vrsta programa	Program za izborni predmet
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za školstvo
Autori/ke	Dr Dragan Laušević, specijalista epidemiolog Anđa Backović, dipl. psiholog Slavica Vujović, dipl. pedagog
Usvojen	Januara 2007. god. Savjet za opšte obrazovanje je usvojio nastavni program sa jednim časom sedmično. Nakon konsultacija sa nastavnicima/cama, autorski tim je izvršio korekcije nastavnog programa - sedmični fond časova je povećan na dva časa. Izmijenjeni nastavni program usvojen je marta 2009. godine.
Primjena u školama	Nastavni program Zdravi stilovi života realizuje se u osnovnim školama od šk.2008/09.
Opšti ciljevi i ishodi programa	
Opšti cilj: Obezbijediti dobru informisanost djece, razviti pozitivne stavove i vrijednosti, promovisati odgovorno ponašanje i zdrav način života kako bi svako dijete u određenoj mjeri razvilo sposobnosti za pozitivno, adaptivno i konstruktivno ponašanje, koje će im omogućiti da se na efikasan i efektivan način suoče sa zahtjevima i izazovima svakodnevnog života. Specifični ciljevi: informisanost - usvajanje osnovnih znanja o funkcionisanju ljudskog organizma, zdravlju, uzrocima i načinima sprječavanja – prevencije najčešćih bolesti i o značaju sopstvene odgovornosti i akcije za lično zdravlje i zdravlje drugih i okoline; podsticanje razvoja pozitivnih stavova prema zdravim životnim stilovima, kao uslovima očuvanja i unapređenja sopstvenog zdravlja, zdravlja drugih osoba i okoline; razvoj komunikacionih vještina, vještina samospoznaje, vještina i tehnika za donošenje odgovornih odluka, vještina za analizu i izbor sopstvenih životnih vrijednosti, vještina i tehnika za suočavanje sa stresnim situacijama i pružanja otpora negativnim pritiscima okoline i vršnjaka; omogućavanje učenicima/ama da u školskom okruženju primjenjuju stečena znanja i vještine kao podsticaj razvoju svijesti prema pravima i ličnoj odgovornosti za sopstveno zdravlje, zdravlje drugih osoba i konstruktivnom odnosu prema prirodnoj okolini u kojoj će se osjećati zdravo i bezbjedno; funkcionisanje ukupnog školskog okruženja i ostalih učesnika vaspitno-obrazovnog procesa na način koji podstiče ostvarivanje navedenih ciljeva.	
Osnovne teme	
Polazeći od ovih ciljeva, sagledavajući rizike kojima su mladi svakodnevno izloženi, a uvažavajući karakteristike uzrasta kojem je nastavni program namijenjen, autorski timovi su u nastavnim programima ponudili različit spektar tema iz oblasti zdravlja (pojam zdravlja, zdrava ishrana, značaj fizičke aktivnosti, mentalno zdravlje, seksualno i reproduktivno zdravlje, uticaj psihoaktivnih supstanci na zdravlje, HIV/AIDS, prevencija nasilja itd.).	

Prilog 2

NASTAVNI PROGRAM ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA za I ili II razred gimnazije	
Vrsta programa	Program za izborni predmet
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za školstvo
Autori/ke	Slavica Vujović, dipl. Pedagog Anđa Backović, dipl. psiholog Dr Rajko Strahinja, spec. interne medicine Lazar Macanović, prof. fizičkog vaspitanja
Usvojen	Nacionalni savjet za obrazovanje je na sjednici održanoj 25. 07. 2011.godine donio predmetni program ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA za I ili II razred gimnazije
Primjena u školama	Od šk. 2012/13.
Opšti ciljevi i ishodi programa	Osnovne teme
Opšti cilj programa je: da se učenici/e osposobe da pronalaze i koriste relevantne i pouzdane informacije o zdravlju, da znaju da ih kritički procjenjuju i koriste kada odlučuju o svom zdravlju, kao i da izgrade osnovne kompetencije koje doprinose očuvanju i unapređenju zdravlja. Specifični ciljevi predmeta su da učenici/e: prošire prethodna i steknu nova funkcionalna znanja iz oblasti zdravlja i zdravih stilova života; razumiju uzroke i posljedice najčešćih rizika po zdravlje u adolescenciji, da nauče da procjenjuju rizike i razumiju načine kako ih mogu smanjiti ili izbjeći; poznaju usluge koje su im dostupne i načine njihovog obezbjeđivanja; razvijaju, usavršavaju postojeće i praktikuju nove vještine, koje su dio neophodnog repertoara životnih vještina i vještina za održavanje cjelokupnog zdravlja; razviju pozitivne stavove prema zdravim stilovima života i prema sopstvenoj odgovornosti za svoje zdravlje; razumiju svoju ulogu i odgovornost u stvaranju i održavanju zdrave sredine, kao i da pokažu inicijativnost i preduzimljivost u tome.	Tematski okvir programa u osnovnoj i srednjoj školi u velikoj mjeri se poklapa. Osnovna pitanja očuvanja i unapređenja zdravlja na pubertetskom kao i na adolescentnom uzrastu prožimaju se i povezuju u istoj onoj mjeri u kojoj se ova dva razvojna perioda prožimaju i povezuju. Spektar sadržaja u programu za srednju školu uzima u obzir i nove razvojne potencijale i potrebe koje se pojavljuju u adolescenciji, stavljajući naglasak na intenzivniji razvoj saznavnih, emocionalnih i socijalnih vještina za očuvanje i unapređenje zdravlja. Stoga su pored usvajanja osnovnih pojmova o zdravlju i zdravim stilovima života predmetnim programom obuhvaćeni sadržaji o razvoju u adolescenciji, tjelesnoj slici i njezi tijela, zdravoj ishrani i značaju fizičke aktivnosti, HIV/AIDS-u, prevenciji nasilja i povreda, seksualnom i reproduktivnom zdravlju, prevenciji upotrebe psihoaktivnih supstanci itd.

Prilog 3

VODIČ KROZ MEĐUPREDMETNE OBLASTI ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA Za srednje stručne škole	
Vrsta programa	Međupredmetni program
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za školstvo
Autorke	Slavica Vujović, dipl. pedagog Tatijana Vujović, dipl. Pedagog
Usvojen	Nacionalni savjet za obrazovanje je aprila 2012. usvojio međupredmetni program
Primjena u školama	Od šk. 2012/13.
Opšti ciljevi i ishodi programa	Osnovne teme
S obzirom na to da nastavni planovi srednjih stručnih škola ne pružaju mogućnost da se učenicima/ama ponudi <i>predmet Zdravi stilovi života</i>, a imajući u vidu potrebu za ovakvom vrstom podrške, izrađen je međupredmetni vodič, koji treba da nastavnicima/ama ponudi ideje kako da realizujući sadržaje opšteobrazovnih predmeta, kroz već planirane ciljeve, osmišljavanjem adekvatnih učeničkih aktivnosti, mogu da doprinesu da učenici/e usvajaju <i>znanja, vještine i stavove</i> koji će im pomoći da se suočavaju sa izazovima svakodnevnog života, posebno onima koji se javljaju u oblasti zdravlja. Ovaj multidisciplinarni pristup programima nastao je u želji da nastavnike/ce srednjih stručnih škola uputimo na karakteristična mjesta u nastavnim programima, gdje se mogu kroz različite aktivnosti ostvariti mnogi ciljevi predviđeni programom predmeta <i>Zdravi stilovi života</i>, a isto tako preporučujemo da se i otvoreni dio programa iskoristi za realizaciju ovih sadržaja. Cilj vodiča je promovisanje zdravih stilova života kao principa koji treba da bude utkan u sve aktivnosti i stil kojim živi škola. Ovaj vodič treba da posluži kao osnova za dalja promišljanja i iznalaženja ideja kako da znanja iz oblasti zdravlja budu dostupna svim učenicima/ama i da formiranje pozitivnih stavova i životnih vještina bude princip nastave u svim nastavnim predmetima i načina komunikacije u školi.	Međupredmetni program se sastoji iz tri cjeline: U prvom dijelu programa objašnjava se potreba, značaj i osnovni principi pružanja podrške učenicima/ama kroz zdravstveno obrazovanje. U drugom dijelu izdvojena su karakteristična mjesta u nastavnim programima opšteobrazovnih predmeta, na kojima se mogu temeljiti aktivnosti usmjerene na razvijanje stavova i vještina neophodnih za brigu o zdravlju i odgovorno ponašanje. Treći dio programa nudi objašnjenja metoda i konkretne primjere aktivnosti i radionica, koje se mogu realizovati kroz nastavu navedenih predmeta, na časovima odjeljenjeske zajednice ili kroz rad stručnih saradnika/ca. Polaznu osnovu za izradu međupredmetnog programa čini nastavni program <i>Zdravi stilovi života</i> za gimnaziju. Autori/ke su nastojali da u različitim opšteobrazovnim predmetima (biologija, psihologija, sociologija, hemija, fizičko vaspitanje itd.) prepoznaju operativne ciljeve koji mogu poslužiti kao temelj za ostvarivanje pojedinih ciljeva u okviru različitih tematskih cjelina koje se izučavaju u predmetu <i>Zdravi stilovi života</i>. Namjera je bila da se identifikuju one predmeti (i operativni ciljevi u njima) koji se nalaze u kurikulumima većine srednjih stručnih škola.

Prilog 4

Priručnik za nastavnike ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA za VIII ili IX razred osnovne škole	
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Zavod za školstvo
Autori/ke	Dr Boban Mugoša, Dr Dragan Laušević, Dr Olivera Miljanović, Dr Dragan Likić, Dr Ljiljana Žižić, Dr Žarko Mićović, Slavica Vujović, pedagog, Tamara Milić, psiholog, Tatijana Vujović, pedagog, Tatijana Mandić, psiholog, Dr Elvir Zvrko, Dr Gordana Rašović, Anđa Backović, psiholog
Usvojen	Savjet za opšte obrazovanje odobrio je 16.07. 2009. godine za upotrebu u osnovnim školama
Primjena	Od školske 2009/10.
Koncepcija Priručnika	
S obzirom na to da ne postoji nastavni kadar koji se u svom bazičnom obrazovanju obučava za nastavu Zdravih stilova života, nastavnim programom je predviđeno da nastavu mogu izvoditi nastavnici/ce biologije, psiholozi, pedagozi i profesori fizičkog vaspitanja. Teme nisu podjednako bliske stučnjacima svih navedenih profila, te su zato u Priručniku za svaku temu dati teorijski prilozi u kojima se mogu naći potrebne informacije za realizaciju časova. Važan dio Priručnika čine razrađeni scenariji za časove. Suština ponuđenih scenarija je u tome da se nastavnicima/ama, na primjerima, pokaže primjena različitih metoda rada i da se ponude različite ideje kako se mogu ostvariti suštinski ciljevi programa: razvijanje pozitivnih stavova prema zdravlju i formiranje životnih vještina, jer upravo pozitivan stav i posjedovanje vještine mogu dovesti do odgovornog ponašanja. Uz to, u priručniku se nalaze i različiti prilozi koji se mogu umnožavati i koristiti na času, kao i za samostalan rad kod kuće.	

Prilog 5

Udžbenik za učenike ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA za VIII ili IX razred osnovne škole	
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva,
Autori/ke	Dr Dragan Laušević, Slavica Vujović, pedagog, Tatijana Vujović, pedagog, Anđa Backović, psiholog
Usvojen	Savjet za opšte obrazovanje odobrio je udžbenik 31.08. 2009. godine za upotrebu u osnovnim školama
Primjena	Od školske 2009/10.
Koncepcija udžbenika	
Udžbenik je koncipiran tako da privuče pažnju učenika/ca za teme koje se prezentuju, da evocira iskustva, podstakne pitanja. Ključni pojmovi se detaljno obrazlažu i objašnjavaju, a pitanjima se učenik/ca podstiče da samostalno razmišlja, povezuje nove činjenice sa sopstvenim iskustvima, evaluira iskustva i znanja. Dodatnim tekstovima se nastoje proširiti znanja učenika/ca, probuditi radoznalost, a često predstavljaju i podsticaj za razvoj neke vještine. Pažljivim i za ovaj uzrast karakterističnim fotografijama, dodatno se doprinosi ostvarenju pomenutih ciljevi. Takođe, slike su odabrane tako da ukazuju na rodnu senzitivnost, odsustvo predrasuda, diskriminacije i marginalizacije. Pitanja prožimaju sve djelove teksta a neka se nalaze i na kraju teksta. Njihov cilj nije reprodukcija. Autori/ke su nastojali da definišu pitanja na višim taksonomskim nivoima (analiza, procjenjivanje, primjena i sl.). Zbog širine i stalnog osavremenjavanja zdravstvenih tema, kao i zbog podsticanja sposobnosti pronalaženja i kritičkog odnosa prema informacijama, evaluiranja, primjene naučenog – autori/ke predlažu učenicima/ama i nastavnicima/ama relevantne veb-sajtove, na našem i stranim jezicima, filmove, knjige.	

Prilog 6

Priručnik za nastavnike ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA za I ili II razred gimnazije	
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
Autori/ke	Tatijana Vujović, pedagog, Slavica Vujović, pedagog, Anđela Backović, psiholog, Dr Rajko Strahinja, spec. interne medicine, doc.dr Boban Mugoša
Usvojen	Planirano je da priručnik bude odobren za primjenu u školama u avgustu 2012.
Primjena	Od školske 2012/13.
Konceptija Priručnika	
U prvom dijelu Priručnika opisan je predmet i značaj zdravstvenog obrazovanja, kao i uloga škole u njegovoj realizaciji. Pojašnjeno je zašto su adolescenti ciljna grupa za ovaj predmet. Nastava ovog predmeta treba da se temelji na kombinaciji različitih pristupa u nastavi i zato je u ovom dijelu Priručnika opisano kako podučavati o zdravim stilovima života. Drugi dio Priručnika čine konkretni prijedlozi za realizaciju pojedinih tema i svako poglavlje sadrži: - Naslov kojim se predstavlja sadržaj teme - Cilj teme koji ukratko predstavlja namjenu teme - Operativne ciljeve koji govore šta učenik treba da uči i šta treba da radi da bi to postigao - Ključne riječi koje predstavljaju pojmove koje učenici treba da uče - Predlog broja časova za realizaciju teme - Predloge aktivnosti učenja koji govore o tome kako se može postići planirani cilj. - Priloge koji se mogu umnožavati i koriste se u nastavi da učenici samostalno analiziraju svoja iskustva, procjenjuju ponašanja, zaključuju o zdravim navikama koje treba razvijati i sl. - Napomene koje će zavisno od sadržaja tema pružiti ideje za produbljivanje pojedinih sadržaja (ideje za projektne radove, pozivanje na dodatne izvore znanja, korelacije sa drugim nastavnim predmetima.) Svako poglavlje Priručnika je posvećeno određenoj temi i predstavlja zasebnu cjelinu, tako da nastavnici/e mogu sami birati redosljed izučavanja pojedinih tema	

Prilog 7

Udžbenik za učenike ZDRAVI STILOVI ŽI VOTA za I ili II razred gimnazije	
Institucija koja je podržala aktivnost	Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
Autori/ke	Anđa Backović, Dr Rajko Strahinja, doc.dr Boban Mugoša, Slavica Vujović, Tatijana Vujović
Usvojen	Planirano je da udžbenik bude odobren za primjenu u školama u avgustu 2012.
Primjena	Od školske 2012/13.
Koncepcija udžbenika	
Koncepcija udžbenika za gimnaziju je slična koncepciji udžbenika za osnovnu školu. U skladu sa Nastavnim programom, udžbenik obuhvata teme: Zdravlje i zdravi stilovi života, Razvoj u adolescenciji, Ishrana i fizička aktivnost, Mentalno zdravlje, Tjelesna slika i njega tijela, Uticaj psihoaktivnih supstanci na zdravlje, Seksualno i reproduktivno zdravlje, HIV/AIDS i Prevencija povreda i nasilja. Interaktivnost udžbenika je obezbijeđena na nekoliko načina: koncepcijom uvodne stranice, češćim postavljanjem pitanja, upućivanjem na boksove, izradom radnih listova (koji su sastavni dio Priručnika za nastavnike) a služe za samostalan rad, analizu ili evaluaciju navika i ponašanja. Neke teme su, po svojoj prirodi, osjetljive, kontradiktorne, izazivaju snažnija osjećanja od drugih tema, a mogu da pokrenu konflikte (interpersonalne i intrapersonalne). Na primjer, kontracepcija, abortus, seksualna orijentacija itd. Zato udžbenik učeniku/ci nudi uvid u nedvosmislene, naučno provjerene informacije, podstiče analitičnost i kritičko razmišljanje, nudi činjenice na osnovu kojih učenik/ca donosi – samostalan i racionalan zaključak ili tzv. informisanu odluku.	

Prilog 8

Obučeni nastavnici – Modul 1

Red. broj	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka
1.	25 maj	Rožaje	Mirsad Murić	biolog
2.	Bač	Rožaje	Šadija Delić	biolog
			Nurija Šabović	pedagog
3.	Pavle Žižić	Bijelo Polje	Olivera Marković	pedagog
			Slađana Rakonjac	biolog
			Zehra Balić	biolog
4.	Radojica Perović	Podgorica	Desanka Malidžan	biolog
			Danica Popović	biolog
			Radomir Gazivoda	tehničko
5.	NH Savo Ilić	Kotor	Anđelija Daković	biolog-hemija
6.	Mrkojevići	Bar	Anđelina Vučetić	biolog-hemija
7.	Boško Buha	Pljevlja	Koviljka Leković	biolog
			Sanela Kadić	pedagog
8.	Drago Milović	Tivat	Ljiljana Matijević	biolog
9.	Vuk Karadžić	Podgorica	Gorica Zeković	biolog
10.	Vladimir Nazor	Podgorica	Ljiljana Gardašević	biolog
			Dobrinka Svrkota	biolog
11.	Ratko Žarić	Nikšić	Vjera Bjelica	pedagog
			Jelena Lučić	biolog
12.	Jagoš Kontić	Nikšić	Stanica Marković	pedagog
			Zorka Bukilić	biolog
13.	Braća Labudović	Nikšić	Zoran Vujadinović	pedagog
14.	Milija Nikčević	Nikšić	Slavica Perošević	maternji jezik
			Tanja Jovanović	pedagog
			Ivana Mirković	pedagog
15.	25 maj	Šavnik	Sojka Čipranić	biolog
16.	Dušan Obradović	Žabljak	Zorica Keker	biolog
17.	Blažo J. Orlandić	Bar	Milanka Škrapina	biolog
			Stanislava Aleksić	biolog-hemija
			Radmila Bajković	psiholog
18.	Milan Vukotić	Podgorica	Milica Popović	biologija-tehnič
			Ratka Knežević	biologija-tehnič
			Aleksandra Brnović	biolog
			Rajka Ajković	biolog
19.	Pavle Rovinski	Podgorica	Dobriša Asanović	istorija-geograf
			Slobodanka Papić	Informatika
20.	Risto Ratković	Bijelo Polje	Veselinka Ščekić	biolog
			Selma Dobardžić	hemija

Red. broj	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka
21.	Milorad Musa Burzan	Podgorica	Sanja Medenica	biolog
			Dragana Tvrdišić	pedagog-psihol
			Leposava Vukčević	biolog-hemija
22.	LPO	Cetinje	Stana Ivanović	biolog-hemija
			Petar Špadijer	biolog
23.	Dr Dragiša Ivanović	Podgorica	Edita Šabotić	pedagog
			Danka Vukčević	biolog
			Ivana Raicevic	geograf-istoricar
			Ana Laković	likovno
24.	Branko Brinić	Tivat	Suada Bešković	biolog
			Ivica Tošev	fizičko
25.	Oktoih	Podgorica	Dobрила Lazović	biolog
			Jelena Lučić	biolog
			Jasmina Radulović	biolog
26.	Ilija Kišić	Zelenika	Jasminka Žugić	biolog
			Goran Tomić	biolog
27.	Braća Ribar	Nikšić	Slavica Krsmanović	biolog
			Ana Milić	biolog
28.	Sutjeska	Podgorica	Bogić Gligorijević	biolog
				biolog
29.	Nikola Đurković	Tivat	Danijela Tripinović	biolog
30.	Marko Miljanov	Podgorica	Rajna Dragoslavić	istoricar-geograf
31.	Luka Simonović	Nikšić	Budimirka Dubretić	biolog
32.	Anto Đedović	Bar	Radmila Ščekić	biolog
33.	Savo Pejanović	Podgorica	Slobodan Milatović	biolog
			Svetlana Vukčević	biolog
			Jadranka Gavranović	pedagog
34.	Mustafa Pećanin	Rožaje	Rešad Muković	biolog
			Senada Dešić	biolog
35.	Vukašin Radunović	Berane	Marijana Čukić	biolog
36.	Radomir Mitrović	Berane	Dijana Babović	psiholog
			Fikret Zejnilović	fizičko
			Ružica Vuković	prof. kniž.
37.	Vuk Karadžić	Berane	Fadila Pačarić	pedagog
			Božidar Kastratović	geograf
			Milanka Deletić	psiholog
38.	Stefan Mitrov Ljubiša	Budva	Snežana Božović	pedagog
			Nebojša Vuksanović	biolog
			Milan Mišović	tehnicko
			Velimir Nišavić	fizičko

Red. broj	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka
39.	II osnovna škola	Budva	Ana Ščekić	biolog
			Mira Babović	psiholog
			Vesna Bujanja	pedagog
40.	Vlado Milić	Podgorica	Olivera Micevski	pedagog
			Milica Marković	tehničko
41.	Marko Miljanov	Bijelo Polje	Neđeljko Medojević	biolog
			Anica Bojović	psiholog
42.	Jugoslavija	Bar	Enisa Pljakić	biolog
			Mirjana Vučinić	biolog
43.	Vuko Jovović	Danilovgrad	Slavica Vujadinović	biolog
			Đina Mićović	biolog
44.	Hajro Šahmanović	Plav	Milica Turković	biolog
			Samka Kadić	biolog-hemija
45.	Maršal Tito	Ulcinj	Selma Ljuković	biolog
			Rasim Lika	biolog
			Arben Zadrima	biolog
46.	9 maj	Bijelo Polje	Ikonija Lalević	biolog
47.	Zarija Vujošević	Podgorica	Persa Bečić	biolog
			Mirjana Stijepović	pedagog
			Branka Gojačanin	pedagog
48.	Salko Aljković	Pljevlja	Edvin Durutlić	biolog
49.	Bratstvo i jedinstvo	Rožaje	Draguna Božović	biolog
			Milivoje Božović	biolog
50.	Braća Topalović	Plužine	Jasna Simunović	biolog
51.	Nedakusi	Bijelo Polje	Refika Džanković	pedagog
			Suada Zoronjić	biolog
52.	Mahmut Lekić	Tuzi	Đon Vuljaj	pedagog
			Nikola Camaj	biolog
			Danijela Đokaj Nica	biolog
			Dijana Đokić	biolog
53.	Kekec	Sutomore	Nina Srdanović	biolog
54.	Risto Manojlović	Kolašin	Danica Bulatović	biolog
			Olivera Peković	biolog
55.	Bajo Jojić	Andrijevisa	Zdravko Vuletić	biolog
			Dijana Asović	maternji jezik
56.	Meksiko	Bar	Joha Ramizaj	biolog
			Olivera Pešić	pedagog
57.	Dušan Bojović	Nikšić	Boško Laketić	fizičko
			Jelena Filipović	pedagog
			Milodarka Popović	pedagog
58.	B.V. Podgoričanin	Podgorica	Dragica Vukčević	biolog
			Velika Đurović	biolog

Red. broj	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka
59.	Milan Vuković	Herceg Novi	Zarana Grubišić	biolog
			Branka Rilović	fizičko
60.	Dašo Pavičić	Herceg Novi	Anđelija Ardalić	biolog
			Neđeljka Stojanović	pedagog
			Milica Kovačević	biolog
61.	Srbija	Bar	Nina Žugić	biolog
62.	Njegoš	Spuz	Vlado Stanišić	fizičko
			Tatjana Jokić	pedagog
63.	Jovan Tomašević	Virpazar	Veselinka Maraš	biolog
64.	Štampar Makarije	Podgorica	Mirjana Šćekić	ruski jezik
			Milena Ristić	muzičko
65.	Branko Božović	Podgorica	Dženita Zejnilović	biolog
			Biljana Velimirović	biolog
			Ivana Vukcevic	prof. francuskog
			Lena Durutović	pedagog
			Milena Jocović	biolog
66.	Marko Nuculović	Štoj	Razija Nikočević	fizika-hemija
67.	Boro Vukmirović	Rijeka Crnojevića	Ljubinka Radošević	biolog
68.	Aleksa Bećo Đilas	Mojkovac	Dušanka Tomović	biolog
			Miloš Joksimović	biolog
			Milijana Lašić	biolog
69.	Džafer Nikočević	Gusinje	Gačević Hajrija	biolog
			Naime Dauti	biolog
			Mirsad Musić	informatika
70.	Mileva Lajović Lalatović	Nikšić	Katarina Vučinić	pedagog
			Irena Vasiljević	defektolog
			Ranko Čosović	fizičko
			Jelena Mrvošević	psiholog
71.	Maksim Gorki	Podgorica	Sanja Raonić	likovno
			Snežana Stefanović	psiholog
72.	Mahmut Adrović	Petnjica	Rifat Ramčilović	pedagog
73.	Dušan Korać	Bijelo Polje	Nataša Drobnjak	biolog
			Radmila Radović	hemija
74.	Boro Četković	Podgorica	Slavica Matanović	biolog
			Danka Rosandić	hemičar
75.	Vladislav Ribnikar	Bijelo Polje	Hadija Mulić	biolog
			Biljana Obradović	prof. knjizevn.
			Olivera Rečević	prof. knjizevn.
76.	Njegoš	Cetinje	Milodarka Novaković	biolog
77.	Radoje Čizmović	Nikšić	Nada Mitrović	pedagog
78.	Ristan Pavlović	Pljevlja	Anika Jović	biolog
79.	Dušan Strugar	Ulcinj	Mirjana Mijović	pedagog

Red. broj	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka
			Milijana Knežević	biolog
			Ruždi Jahaj	biolog
80.	Olga Golović	Nikšić	Vera Cicmil	pedagog
			Branka Vukotić	biolog
81.	Zavod za školstvo	Podgorica	Radoje Novović	pedagog
			Nikola Dukaj	geograf
			Nađa Luteršek	psiholog
			Nataša Gazivoda	pedagog
82.	Ivan Vušović	Nikšić	Vidosava Janjušević	biolog-hemicar
			Jasmina Radulović	biolog
83.	Janko Mićunović	Nikšić	Rosanda Kovačević	biologija-hemija
			Danka Raičević	pedagog
84.	Zavod za školovanje i rehabilitaciju invalidne djece i omladine	Podgorica	Irana Bogićević	pedagog
85.	Petar Dedović	Murino	Milić Milović	biolog-hemicar
86.	Vuk Karadžić - Bistrica	Bijelo Polje	Fatima Mehović	biolog
87.	Mihailo Žugić	Pljevlja	Ljubica Marković	biolog-hemicar
88.	Donja Lovnica	Rožaje	Rahmana Kalač	biolog-hemicar
89.	Milun Ivanović - Biševo	Rožaje	Resmija Kuč	biolog
90.	Jovan Gnjatović	Nikšić	Mirjana Papić	biolog
91.	Dr Jagoš Vešović	Kolašin	Jasna Medojević	biolog
92.	Niko Maraš	Podgorica	Bojana Sikora	pedagog
93.	Aleksa Bećo Đilas	Bijelo Polje	Lenka Moračanin	biolog
94.	Milovan Jelić	Bijelo Polje	Lenka Gordić	biolog
95.	Branko Višnjjić	Nikšić	Darko Jauković	fizičko
96.	Jedinstvo	Tuzi	Vasel Dedukvaj	geograf

Prilog 9

Obučeni nastavnici - moduli II i III

Red.br.	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka	II modul AUN	III modul SEKA
1.	25 maj	Rožaje	Mirsad Murić	biolog	+	-
2.	Bač	Rožaje	Šadija Delić	biolog	+	+
			Nurija Šabović	pedagog	+	+
3.	Pavle Žižić	Bijelo Polje	Olivera Marković	pedagog	+	+
			Zehra Balić	biolog	+	+
4.	Radojica Perović	Podgorica	Desanka Malidžan	biolog	+	-
			Danica Popović	biolog	+	-
			Radomir Gazivoda	tehničko	+	+
5.	NH Savo Ilić	Kotor	Anđelija Daković	biolog-hemija	+	+
6.	Boško Buha	Pljevlja	Sanela Kadić	pedagog	+	+
7.	Vuk Karadžić	Podgorica	Gorica Zeković	biolog	+	+
8.	Vladimir Nazor	Podgorica	Ljiljana Gardašević	biolog	+	+
9.	Jagoš Kontić	Nikšić	Stanica Marković	pedagog	+	+
10.	Braća Labudović	Nikšić	Zoran Vujadinović	pedagog	+	+
11.	Milija Nikčević	Nikšić	Slavica Perošević	maternji jezik	+	+
12.	25 maj	Šavnik	Sojka Čipranić	biolog	+	+
13.	Blažo J. Orlandić	Bar	Stanislava Aleksić	biolog-hemija	+	+
14.	Pavle Rovinski	Podgorica	Dobрила Asanović	istorija-geograf	+	+
			Slobodanka Papić	informatika	+	+
15.	Risto Ratković	Bijelo Polje	Veselinka Šćekić	biolog	+	+
16.	Milorad Musa Burzan	Podgorica	Sanja Medenica	biologija	+	+
			Dragana Tvrdišić	pedagog-psihol	+	-
			Leposava Vukčević	biologija-hemija	+	+
17.	LPO	Cetinje	Stana Ivanović	biologija-hemija	+	+
			Petar Špadijer	biolog	+	+
18.	Dr Dragiša Ivanović	Podgorica	Edita Šabotić	pedagog	+	+
19.	Branko Brinić	Tivat	Suada Bešković	biolog	+	+
			Ivica Tošev	fizičko	+	+
20.	Oktoih	Podgorica	Dobрила Lazović	biolog	+	+
21.	Ilija Kišić	Zelenika	Goran Tomić	biolog	+	+
22.	Braća Ribar	Nikšić	Ana Milić	biolog	+	+
23.	Sutjeska	Podgorica	Bogić Gligorijević	biolog	+	+
24.	Nikola Đurković	Tivat	Danijela Tripinović	biolog	+	+
25.	Marko Miljanov	Podgorica	Rajna Dragoslavić	istorija-geograf	+	+
26.	Luka Simonović	Nikšić	Budimirka	biolog	+	+

Obrazovanje mladih u Crnoj Gori za zdrave stilove života (2007-2012)

Red.br.	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka	II modul AUN	III modul SEKA
			Dubretić			
27.	Anto Đedović	Bar	Radmila Šćekić	biolog	+	+
28.	Savo Pejanović	Podgorica	Slobodan Milatović	biolog	+	+
			Jadranka Gavranović	pedagog	+	+
29.	Mustafa Pećanin	Rožaje	Rešad Muković	biolog	+	+
30.	Vukašin Radunović	Berane	Marijana Čukić	biolog	+	+
31.	Vuk Karadžić	Berane	Fadila Pačariz	pedagog	+	+
			Božidar Kastratović	geograf	+	-
			Milanka Deletić	psiholog	+	+
32.	II osnovna škola	Budva	Ana Šćekić	biolog	+	+
			Mira Babović	psiholog	+	+
33.	Vlado Milić	Podgorica	Olivera Micevski	pedagog	+	+
			Milica Marković	tehničko	+	+
34.	Marko Miljanov	Bijelo Polje	Anica Bojović	psiholog	+	-
35.	Jugoslavija	Bar	Enisa Pljakić	biologija	+	+
36.	Vuko Jovović	Danilovgrad	Slavica Vujadinović	biolog	+	+
37.	Hajro Šahmanović	Plav	Milica Turković	biolog	+	+
			Samka Kadić	biologija-hemija	+	-
38.	Maršal Tito	Ulcinj	Arben Zadrma	biolog	+	+
39.	9 maj	Bijelo Polje	Ikonija Lalević	biolog	+	+
40.	Zarija Vujošević	Podgorica	Persa Bečić	biolog	+	+
			Mirjana Stijepović	pedagog	+	-
41.	Salko Aljković	Pljevlja	Edvin Durutlić	biolog	+	+
42.	Braća Topalović	Plužine	Jasna Simunović	biolog	+	+
43.	Kekec	Sutomore	Nina Srdanović	biolog	+	+
44.	Risto Manojlović	Kolašin	Danica Bulatović	biolog	+	+
			Olivera Peković	biolog	+	+
45.	Meksiko	Bar	Olivera Pešić	pedagog	+	+
46.	Dušan Bojović	Nikšić	Boško Laketić		+	+
			Milodarka Popović	pedagog	+	+
47.	B.V. Podgoričanin	Podgorica	Dragica Vukčević	biolog	+	-
			Velika Đurović	biolog	+	+
48.	Milan Vuković	Herceg Novi	Zarana Grubišić	biolog	+	+
49.	Dašo Pavičić	Herceg Novi	Anđelija Ardalić	biolog	+	+
			Neđeljka Stojanović	pedagog	+	+
			Milica Kovačević	biolog	+	+

Obrazovanje mladih u Crnoj Gori za zdrave stilove života (2007-2012)

Red.br.	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka	II modul AUN	III modul SEKA
50.	Srbija	Bar	Nina Žugić	biolog	+	+
51.	Njegoš	Spuž	Vlado Stanišić	fizičko	+	+
			Tatjana Jokić	pedagog	+	+
52.	Jovan Tomašević	Virpazar	Veselinka Maraš	biolog	+	+
53.	Štampar Makarije	Podgorica	Mirjana Ščekić	ruski jezik	+	+
			Milena Ristić	muzičko	+	+
54.	Branko Božović	Podgorica	Ivana Vukcevic	prof. francuskog	+	-
			Lena Durutović	pedagog	+	+
55.	Boro Vukmirović	Rijeka Crnojev	Ljubinka Radošević	biolog	+	-
56.	Aleksa Bećo Đilas	Mojkovac	Dušanka Tomović	biolog	+	+
57.	Džafer Nikočević	Gusinje	Mirsad Musić	informatika	+	+
58.	Mileva Lajović Lalatović	Nikšić	Ranko Čosović	fizičko	+	+
			Jelena Mrvošević	psiholog	+	+
58.	Maksim Gorki	Podgorica	Sanja Raonić	likovno	+	+
			Snežana Stefanović	psiholog	+	+
59.	Mahmut Adrović	Petnjica	Rifat Ramčiloović	pedagog	+	+
60.	Dušan Korać	Bijelo Polje	Nataša Drobnjak	biolog	+	-
61.	Boro Četković	Podgorica	Slavica Matanović	biolog	+	+
			Danka Rosandić	hemičar	+	+
62.	Vladislav Ribnikar	Bijelo Polje	Hadija Mulić	biolog	+	+
63.	Njegoš	Cetinje	Milodarka Novaković	biolog	+	+
64.	Radoje Čizmović	Nikšić	Nada Mitrović	pedagog	+	-
65.	Ristan Pavlović	Pljevlja	Anika Jović	biolog	+	-
66.	Dušan Strugar	Ulcinj	Mirjana Mijović	pedagog	+	+
67.	Olga Golović	Nikšić	Vera Cicmil	pedagog	+	+

Prilog 10

Obučeni nastavnici - modul IV

Red. broj	Osnovna škola	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka
1.	Pavle Žižić	Bijelo Polje	Zehra Balić	biolog
2.	Radojica Perović	Podgorica	Radomir Gazivoda	tehničko
3.	NH Savo Ilić	Kotor	Anđelija Daković	biolog-hemija
4.	Braća Labudović	Nikšić	Zoran Vujadinović	pedagog
5.	Milija Nikčević	Nikšić	Slavica Perošević	maternji jezik
6.	25 maj	Šavnik	Sojka Čipranić	biolog
7.	Blažo J. Orlandić	Bar	Stanislava Aleksić	biolog-hemija
8.	Pavle Rovinski	Podgorica	Dobriša Asanović	istorija-geograf
			Slobodanka Papić	informatika
9.	Risto Ratković	Bijelo Polje	Veselinka Ščekić	biolog
10.	Dr Dragiša Ivanović	Podgorica	Danka Vukčević	biolog
11.	Oktoih	Podgorica	Dobriša Lazović	biolog
12.	Sutjeska	Podgorica	Bogić Gligorijević	biolog
13.	Nikola Đurković	Tivat	Danijela Tripinović	biolog
14.	Marko Miljanov	Podgorica	Rajna Dragoslavić	istorija-geograf
15.	Luka Simonović	Nikšić	Budimirka Dubretić	biolog
16.	Vukašin Radunović	Berane	Marijana Čukić	biolog
17.	Vuk Karadžić	Berane	Fadila Pačarić	pedagog
18.	Vlado Milić	Podgorica	Milica Marković	tehničko
19.	Jugoslavija	Bar	Enisa Pljakić	biologija
20.	Vuko Jovović	Danilovgrad	Slavica Vujadinović	biolog
21.	Hajro Šahmanović	Plav	Milica Turković	biolog
22.	Maršal Tito	Ulcinj	Arben Zadrima	biolog
23.	Zarija Vujošević	Podgorica	Persa Bečić	biolog
24.	Braća Topalović	Plužine	Jasna Simunović	biolog
25.	B.V. Podgoričanin	Podgorica	Velika Đurović	biolog
26.	Milan Vuković	Herceg Novi	Zarana Grubišić	biolog
27.	Dašo Pavičić	Herceg Novi	Anđelija Ardalić	biolog
			Neđeljka Stojanović	pedagog
28.	Srbija	Bar	Nina Žugić	biolog
29.	Njegoš	Spuz	Vlado Stanišić	pedagog
30.	Jovan Tomašević	Virpazar	Veselinka Maraš	biolog
31.	Štampar Makarije	Podgorica	Mirjana Ščekić	ruski jezik
32.	Branko Božović	Podgorica	Dženita Zejnilović	biolog
33.	Aleksa Bećo Đilas	Mojkovac	Dužanka Tomović	biolog
34.	Džafer Nikočević	Gusinje	Mirsad Musić	informatika
35.	Maksim Gorki	Podgorica	Sanja Raonić	likovno
			Snežana Stefanović	psiholog
36.	Mahmut Adrović	Petnjica	Rifat Ramčilo	pedagog
37.	Dušan Strugar	Ulcinj	Milijana Knežević	biolog

Prilog 11

Obučeni nastavnici gimnazija - I i II modul

Red. Broj	Gimnazija	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka	I modul ZSŽ	II modul AUN
1.	Gimnazija	Cetinje	Rada Perišić	Pedagog-psihol.	+	
			Luka Lagator	Fizičko	+	
			Milica Vušurović	Biolog	+	
2.	Danilo Kiš	Budva	Boris Popović	Fizičko	+	
			Darija Vuković	Psiholog	+	
			Jelena Velašević	Biolog	+	
3.	Niko Rolović	Bar	Dražan Kaljević	Fizičko	+	
			Nataša Šljivić	Psihologija	+	+
			Anđelka Tomović	Biolog	+	
4.	Panto Mališić	Berane	Marija Joksimović	Psiholog	+	
			Mila Barjakterević	Psiholog	+	+
			Svetlana Radević	Biolog	+	
5.	Mješovita škola	Andrijevisa	Slavica Marjanović	Biolog	+	+
			Radomir Čulafić	Istorija-geograf.	+	
6.	Vuksan Đukić	Mojkovac	Zora Bjelajac	Biolog	+	
			Danko Ristić	Fizičko	+	
7.	Srednja škola	Plužine	Goran Gojković	fizičko	+	
			Jasna Simunović	Biolog	+	+
			Radenko Čalasan	Fizičko	+	
8.	Gimnazija	Kotor	Aleksandra Jovanović	Biolog	+	+
9.	Tanasije Pejatović	Pljevlja	Tanja Dragašević	Biolog	+	+
			Mrvana Manojlović	Fizičko	+	
			Mila Crnogorac	Pedagog-psihol.	+	
10.	Stojan Cerović	Nikšić	Anđela Milošević	Psiholog	+	
			Marina Femić	Pedagog	+	+
			Ranko Zečević	Biolog	+	
			Snežana Aleksić	Biolog	+	
11.	Braća Selić	Kolašin	Igor Peković	Fizičko	+	
			Petar Bulatović	Biolog	+	+
12.	30 septembar	Rožaje	Suzana Dacić	Biolog	+	+
			Seida Dacić	Psiholog	+	+
13.	Bećo Bašić	Plav	Irma Talević	Psiholog	+	
14.	25 maj	Tuzi	Ljiljđuraj Vaselj	Biolog	+	
			Mirsad Ademović	Fizičko		+
			Aga Berišaj	Pedagog		
			Vera Berišaj	Fizičko		
15.	Bratstvo i jedinstvo	Ulcinj	Arben Zadrina	Biolog	+	
16.	Ivan Goran Kovačić	Herceg Novi	Slavica Žorić	Biolog	+	
			Tatjana Relić	Pedagog	+	
			Darinka Popović	Biolog	+	
17.	Slobodan Škerović	Podgorica	Marko Garčević	Fizičko	+	
			Miroslav Radulović	Fizičko	+	
			Anica Medenica	Biolog	+	
			Dijana Žarić	Psiholog	+	+

Obrazovanje mladih u Crnoj Gori za zdrave stilove života (2007-2012)

Red. Broj	Gimnazija	Mjesto	Ime i prezime nastavnika	Struka	I modul ZSŽ	II modul AUN
			Gordana Arsović	Pedagog	+	
			Jadranka Đerković	Književnost		
18.	17 septembar	Žabljak	Snežana Ječmenica	Biolog	+	
			Miloš Nedić	Fizičko	+	
19.	Mladost	Tivat	Ivo Lekić	Fizičko	+	+
			Snežana Kršikapa	Pedagog	+	
			Ljiljana Čalović	Biolog	+	
20.	Centar za stručno obraz.	Podgorica	Dušan Bošković	tuizmolog	+	
21.	Sergije Stanić	Podgorica	Bojan Janković	Biolog	+	
			Biljana Đurišić	Psiholog	+	
22.	Srednja pomorska škola	Kotor	Biljana Petrović Njegoš	Pedagog	+	+
23.	Ekonomsko – ugoditeljska škola	Nikšić	Jelena Kaluđerović	Pedagog	+	+
			Mira Soldo	Psiholog	+	
			Olivera Lukić	Biolog	+	
24.	Ekonomska škola	Podgorica	Amela Đečević	Biolog	+	
			Zorica Jović	Pedagog	+	+
25.	Medicinska škola	Podgorica	Milana Raičević	Psiholog	+	+
			Nadica Joksimović Babić	Biolog	+	
			Danijela Đoković	Biolog	+	
26.	Ekonomsko ugodit.	Bar	Faik Adrović	Psiholog	+	
27.	Srednja stručna škola	Cetinje	Zdravko Popović	Biolog	+	
28.	Medicinska škola	Berane	Tomo Celić	Biolog	+	
			Kristina Savović	Psiholog	+	+
29.	Ivan Uskoković	Podgorica	Mirjana Vukčević	Pedagog	+	
30.	Spasoje Raspopović	Podgorica	Aleksandra Babović	Biolog	+	
			Slavica Džaković	Biolog	+	
			Biljana Terzić	pedagog	+	
31-	Vaso Aligrudić	Podgorica	Branka Martinović	pedagog	+	
			Drago Cimbaljević	fizičko	+	
			Dragica Šuković	Ruski jezik	+	
32.	Poljoprivredna	Bar	Milanka Okuka	pedagog	+	+
			Merima Đukić	Biolog	+	
			Dejan Labović	fizičko	+	
33.	Srednja stručna	Pljevlja	Zagorka Kalović	biolog	+	
			Slavojka Čepić	sociolog	+	
			Nada Korušić	mašinstvo	+	
34.	Srednja stručna	Bijelo Polje	Dušan Bugarin	biolog	+	
			Sanja Radojević	psiholog	+	
35.	Zavod za školstvo	Podgorica	Jovan Jerkov	likovno	+	

Prilog 12

Radoje Novović, koordinator projekta
PROBNA PRIMJENA PRIRUČNIKA U NASTAVI
„Obrazovanje za zdrave stilove života – Priručnik za nastavnike/ce»

1. UVOD

Izborni predmet **ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA** namijenjen je učenicima/cama VIII ili IX razreda osnovne škole. Njegov cilj je da obezbijedi razvojno prilagođene informacije djeci i mladima, da kod njih podstakne razvoj pozitivnih, prosocijalnih stavova i odgovornog ponašanja – kako bi se uspješno suočavali sa zahtjevima i izazovima svakodnevnog života i odrastanja.

Nastavni program za izborni predmet **ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA** usvojen je u januaru 2007. godine. On je koncipiran tako da obuhvata raspon različitih tema iz oblasti zdravlja.

U saradnji Zavoda za školstvo i UNDP-a (Program Ujedinjenih nacija za razvoj, Kancelarija za Crnu Goru) i uz finansijsku podršku Globalnog fonda za borbu protiv AIDS-a, tuberkuloze i malarije (projekat „Podrška sprovođenju Strategije za HIV/AIDS u Crnoj Gori), izrađen je Priručnik za nastavnike/ce za ovaj izborni predmet. U izradi nacrtu priručnika učestvovali su ljekari/ke, školski pedagozi i psiholozi.

Nakon konsultacije sa nastavnicima/cama, u vezi sa novim nastavnim programom, izrađen je program obuke. U periodu novembar–decembar 2007. godine održana su četiri seminara za obuku i obučeno je 80 nastavnika/ca, školskih pedagoga i psihologa, koji će u narednim školskim godinama realizovati nastavu ovog izbornog predmeta. Cilj obuke je bio upoznavanje sa nastavnim programom – njegovim ciljevima, sadržajima, temama i metodama učenja i nastave ovog predmeta. Takođe, interesovala su nas i iskustva nastavnika/ca sa ovim programom i sugestije za unapređenje Priručnika.

U toku seminara, nastavnici/ce su upoznati sa narednom aktivnošću u ovom Projektu – izvođenjem probne nastave («pilotiranje časova») uz pomoć Priručnika za nastavnike/ce.

U toku drugog polugodišta školske 2008/09. godine (april-jun), u šest osnovnih škola u Crnoj Gori, 12 obučenih nastavnika/ca je koristilo Priručnik za planiranje i izvođenje nastave. Oni/e su prethodno izradili planove (definisali broj časova i broj odjeljenja, dinamiku, kao i izbor tema), koje su dostavili Zavodu za školstvo. Ukupno je realizovano 230 probnih časova, a u njima je učestvovalo 2206 učenika/ca (koji su bar jednom prisustvovali času). Nastavnici/ce su uspjeli da u potpunosti realizuju planirane časove u odjeljenjima VII i VIII razreda. Probni časovi su uglavnom realizovani u terminima časova razredne zajednice, a korišćeni su i termini u kojima se, iz nekog razloga, nije mogla održavati redovna nastava.

2. CILJEVI «PILOTIRANJA» ČASOVA

Ciljevi pilotiranja ili probne primjene Priručnika u nastavi bili su:

- procijeniti u kojoj mjeri je Priručnik kvalitetno sredstvo za planiranje i izvođenje nastave, odnosno da li je Priručnik pouzdan izvor nastavniku/ci za organizaciju i izvođenje nastave;
- procijeniti u kojoj mjeri su učenici/ce zadovoljni nastavom – kako se osjećaju na ovim časovima i koliko mogu da participiraju, da aktivno uče na časovima;
- identifikovati slabosti u postojećem tekstu Priručnika kako bi autorski tim unaprijedio njegov kvalitet i izradio finalnu verziju.

Iz glavnih ciljeva mogu se izvesti još operacionalniji ciljevi, čiju dostignutost smo «pilotiranjem» željeli da provjerimo:

- kako su se učenici/ce osjećali za vrijeme probnih časova;
- koliki je stepen razumijevanja sadržaja, odnosno da li je metodološki pristup u nastavi odgovarajući za učenike/ce;
- procijeniti koje su dvije najvažnije stvari učenici/ce naučili na pojedinim časovima;
- procijeniti koliko su učenici/ce na času imali mogućnosti da pitaju o svemu što im nije bilo jasno ili što ih je interesovalo;
- procijeniti koliko su znanja, stavovi ili vještine, koje su učenici/ce stekli na časovima, imali praktičnu vrijednost, odnosno koliko su primjenjivi u svakodnevnom životu;
- utvrditi koliko je Priručnik koristan nastavnicima/cama za pripremanje časova;
- kakve su bile reakcije učenika/ca na ponuđene sadržaje i metode/aktivnosti na ovom času;
- kakva je bila klima na časovima, odnosno koliko su učenici/ce bili subjekti u procesu usvajanja sadržaja, koji im je izborni predmet nudio;
- ima li i kakve su sugestije nastavnika/ca koje bi pomogle autorima da, eventualnim korekcijama, doprinesu većoj efektivnosti Priručnika.

3. METODOLOGIJA PILOTIRANJA

3.1. Uzorak

Uzorkom je određeno 6 osnovnih škola («25 maj» - Rožaje, «Radojica Perović» i «Dr. Dragiša Ivanović» - Podgorica, «Blažo Jokov Orlandić» - Bar, «Dašo Pavičić» - Herceg Novi i «Olga Golović» - Nikšić). Dvanaest prethodno obučenih nastavnika/ca i školskih pedagoga je je realizovalo probne časove.

3.2. Instrumenti za evaluaciju

Izrađena su dva kratka upitnika (za učenike/ce i za nastavnike/ce), koja su služila da se registruju njihova mišljenja, stavovi prema probnim časovima. Upitnik za učenike/ce je sadržao pet, a za nastavnike/ce 4 pitanja (pogledati prilog).

3.3. Realizacija probnih časova

Nastavnici/ce su uspjeli da u potpunosti realizuju planirane brojeve časova u odjeljenjima VII i VIII razreda. U osmim razredima, časovi su morali da budu završeni do polovine maja, zbog ranijeg završetka školske godine. Pokazalo se korisnim što je u svim školama, osim u jednoj, bio uključen par ili grupa od tri nastavnika/ce, što im je omogućilo bolju stručnu komunikaciju i međusobnu podršku. Časovi su realizovani u periodu april – jun 2008. godine.

3.4. Obrada podataka

Obrada podataka je urađena pomoću programa **SPSS 12,0 (Stastical Package for Social Sciences)**. Prethodno je u istom programu napravljena baza podataka za učenike/ce i baza podataka za nastavnike/ce. Bazu podataka za učenike su sačinjavala 2362 upitnika, koji su pristigli na obradu, dok 326 upitnika nije vraćeno (nešto više od 10 %). Oko 90% obrađenih upitnika daju sasvim relevantnu sliku o projektovanim ciljevima evaluacije. Bazu podataka za nastavnike/ce čini 169 obrađenih upitnika, dok 12 upitnika nije vraćeno.

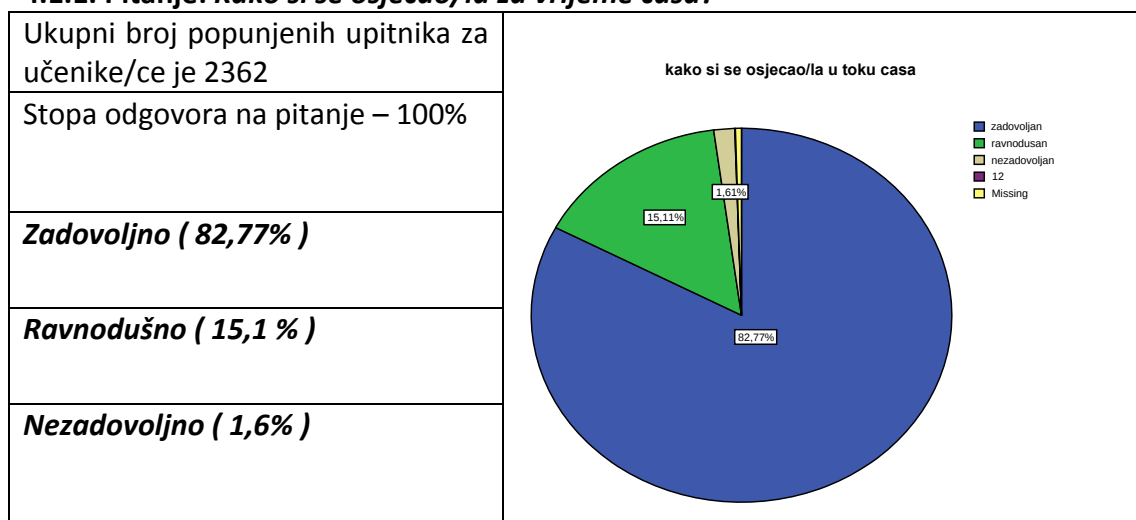
Obrađeni podaci su predstavljeni u procentima, grafički i tekstualno.

4. PRIKAZ I ANALIZA REZULTATA

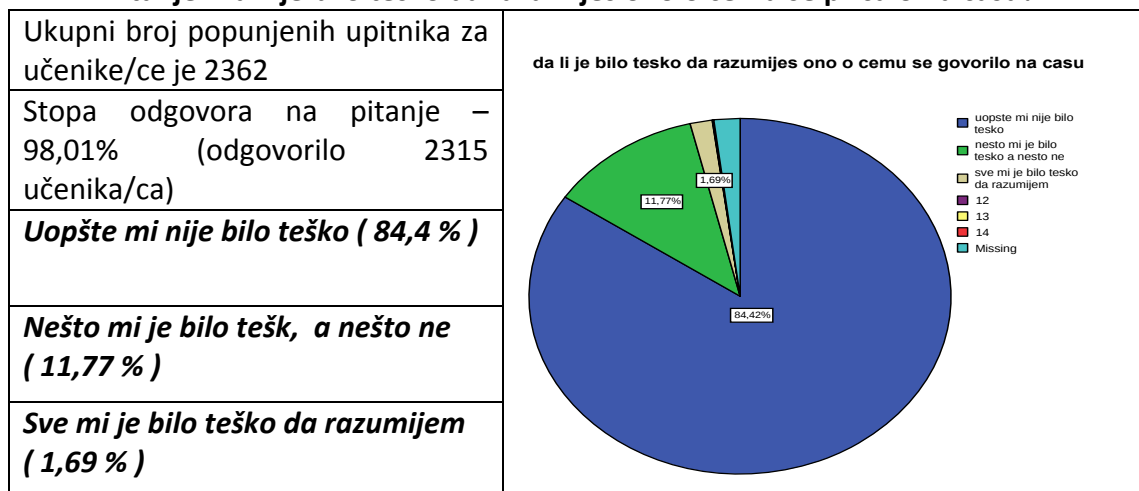
Podatke dobijene primjenom ova dva upitnika prikazaćemo odvojeno – prema odgovorima učenika/ca i nastavnika/ca.

4.1. Upitnik za učenike/ce

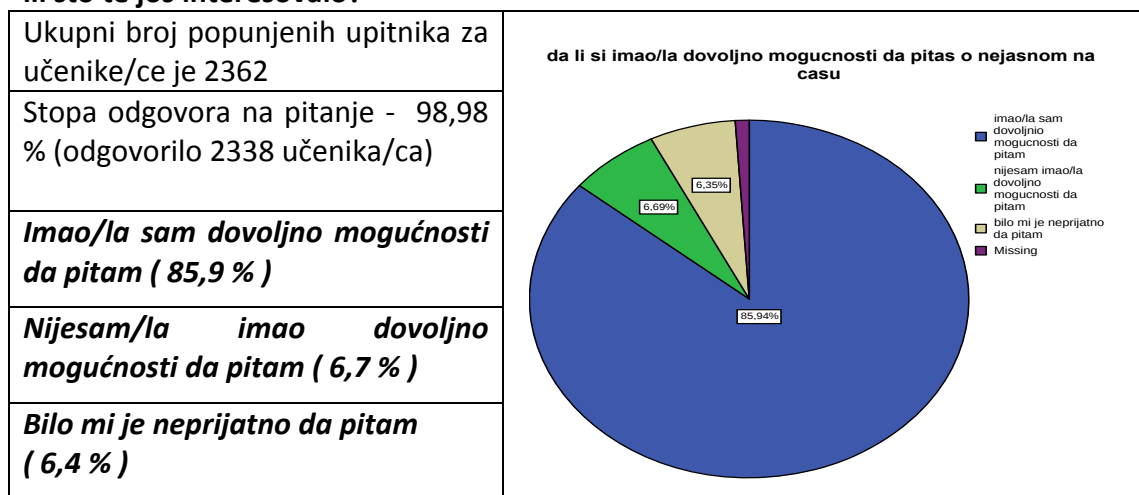
4.1.1. Pitanje: *Kako si se osjećao/la za vrijeme časa?*

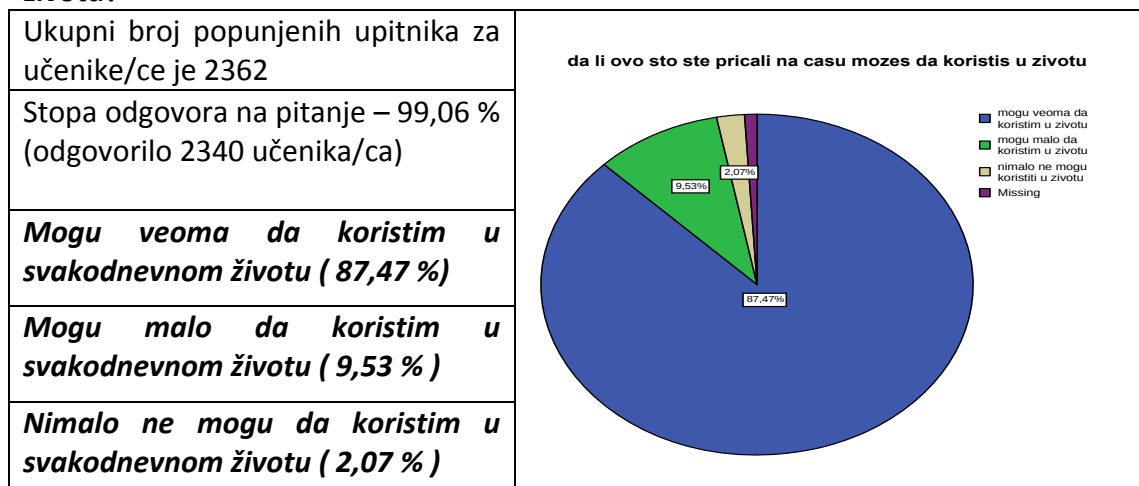
4.1.2. Pitanje: Da li je bilo teško da razumiješ ono o čemu se pričalo na času?

4.1.3. Pitanje: Da li si imao/la dovoljno mogućnosti da pitaš o nečemu što ti nije bilo jasno ili što te još interesovalo?

4.1.4. Pitanje: Da li ovo o čemu ste danas pričali na času možeš da koristiš u svakodnevnom životu?

4.1.5. Pitanje: Koja je prva najvažnija stvar koju si naučio/la na današnjem času ?

Ukupni broj popunjenih upitnika za učenike/ce je 2362	
Stopa odgovora na pitanje – 84,25 % (odgovorilo 1990 učenika/ca)	
Značaj vođenja zdravog života (22,9 %)	Znanje o drogi (4,1 %)
Značaj očuvanje okoline (14,1 %)	Značaj higijene (3,9 %)
Dobra komunikacija (7,7 %)	Pomoć u nevolji (2,9 %)
Značaj stila života za zdravlje (7,5 %)	Šta je imuni sistem (2,9 %)
Važnost zdrave ishrane (6,1%)	Znanje o povredama (2,6 %)
Pojam i značaj emocija (5,7 %)	Pogubnost učestvovanja u nasilju (2,4%)
Šta je nasilje (5,2 %)	Rizici tetoviranja (1,7 %)
Kako se HIV prenosi (4,6 %)	Kako se pruža prva pomoć (1,2 %)
Značaj bavljenja sportom (4,4 %)	

Analiza odgovora iz upitnika za učenike/ce

Instrumenti i nivo analize koji su primijenjeni u ovom istraživanju ne dozvoljavaju da se donese sasvim pouzdan zaključak da je kvalitet nastave i učenja na času isključivi razlog zadovoljstva djece.²³ To se odnosi i na odgovore djece na ostala pitanja u upitniku. Prije se može govoriti o generalno pozitivnim stavovima učenika/ca prema probnoj nastavi, odnosno o visokim procentima pozitivnih odgovora na sva pitanja u upitniku za učenike/ce.

4.1.1. Osjećanje zadovoljstva u toku probnih časova imalo je 82.77% ispitivanih učenika/ca

Učenje je nemoguće odvojiti od emocionalnih reakcija; usvajanje informacija i vještina uvijek je praćeno i nekim emocionalnim stanjem – prijatnim, manje prijatnim ili sasvim neprijatnim. Prijatne emocije povećavaju efektivnost učenja; to je jedna od osnovnih postavki aktivnog učenja i nastave, kao procesa aktivnog učešća učenika/ca u stvaranju trajnih i primjenjivih znanja. Emocionalne reakcije su pokazatelj onoga što se zbiva u toku nastavnog procesa, a kada su prijatne – postoji velika vjerovatnoća da su aktivnosti učenika/ca, koje prate učenje, relevantne i da postižu svoj cilj – da učenici aktivno učestvuju u njima. Drugim riječima, da nastavnik/ca uspijeva da efektivno realizuje definisane ciljeve nastave i učenja (prema pripremama koje su mu/joj ponuđene u Priručniku).

4.1.2. Prema procjenama 84.4% učenika/ce, uopšte im nije bilo teško da razumiju sadržaje prezentovane na probnom času

Jedan od važnih pokazatelja da li su djeca stvarno participirala u usvajanju novog gradiva, jeste njihova obaviještenost – da li djeca mogu da razumiju prirodu onoga u čemu učestvuju, da li im je unaprijed dovoljno jasno objašnjen smisao aktivnosti u kojima treba da učestvuju i

²³ Proces učenja i efektivnost učenja, kao i većina psihičkih procesa, teško se mogu ispitivati samo primjenom pojedinačnih instrumenata, npr. upitnika, ili posmatranjem. Takva ispitivanja zahtijevaju primjenu višestrukih i dugotrajnijih metoda istraživanja.

da li je potom provjeravano da li su to dobro razumjela. Sudeći po ovakvom izjašnjavanju učenika, njihovo učešće je bilo, za veliku većinu njih, stvarno i relevantno.

Ovakve procjene djece mogu se dovesti u vezu sa koncepcijom časova/scenarija časova u Priručniku, koji su tako 'modelovani' da treba da pomognu nastavniku/ci i u prezentovanju sadržaja (informacije o odgovarajućoj temi) i korišćenju metoda aktivne nastave i učenja – nastavnik/ca nije «predavač», nego organizator nastavnog procesa u čijem je centru učenik/ca i njegova/njena misaona aktivnost.

Ipak, oko 12% učenika/ca je imalo teškoće da razumiju prezentovane sadržaje. U pedagoškoj teoriji i praksi, razlozi se najčešće nalaze u nedovoljnim prethodnim znanjima, nedovoljnoj motivisanosti učenika/ca, ali je i ovdje ključna odgovornost nastavnika/ce: da primjenjuje strategije *feed back-a*, postavljanja pitanja, individualizacije procesa učenja, formativne procjene i sl. Ovaj nalaz treba imati u vidu prilikom planiranja budućih obuka nastavnika/ca.

4.1.3. Skoro 86% djece je odgovorilo da je imalo dovoljno mogućnosti da pita o onome što im nije bilo jasno ili što su još htjeli da saznaju na probnim časovima.

Mogućnost da postavljaju pitanja u procesu učenja je jedan od osnovnih pokazatelja da su djeca aktivni sudionici u tom procesu. To se posebno odnosi na pitanja kojima dijete traži objašnjenje (nepoznate riječi, tumačenje pojmova), nove informacije, kojima problematizuje gradivo (uviđa neke protivrječnosti, ukazuje na nešto što je saopšteno nije u skladu sa njegovim iskustvom, pitanjem uspostavlja vezu između udaljenih sadržaja, postavlja pitanja o mogućoj primjeni znanja ili vještina koje se stiču u školi itd.). To znači da časovi imaju interaktivan karakter, efektivnu pedagošku interakciju, i da je težište rada na – učenju. Dječja pitanja u toku nastave su i poseban vid inicijativnosti i samopouzdanosti djece, što su, između ostalih, ciljevi ovog nastavnog predmeta i Priručnika.

Približno jednak broj ispitivane djece navodi da nijesu imali dovoljno mogućnosti da pitaju (6,7 %) ili im je bilo neprijatno da pitaju (6,4%). Razlozi za ovakvo izjašnjavanje mogu se tražiti u nedovoljnom vremenu za određeni broj časova (po mišljenu nastavnika/ca), odnosno obimnosti određenih tema u Priručniku, kao i nedovoljno razvijenoj svijesti nastavnika/ca o važnosti pitanja u nastavi i učenju, a samim tim i nedovoljne motivisanosti djece da pitaju, posebno kada smatraju da bi neka pitanja mogla da izazovu neprijatno osjećanje (npr. Stid, posramljenost, nelagodu, strah).

4.1.4. Da su teme iz Priručnika, o kojima se govorilo na probnim časovima, primjenjive u svakodnevnom životu smatra 87,47% ispitivane djece.

Visok procenat pozitivnih stavova prema mogućnosti primjene znanja i vještina, o kojima je bilo riječi na probnim časovima, ide u prilog osnovnim ciljevima ovog nastavnog programa i kvaliteta Priručnika za nastavnike/ce.

Osim toga, ovakvi odgovori mogu da upućuju na zaključak da su ispitivana djeca bila misaono aktivna na časovima, i da su časovi ostvarivali ciljeve na višim taksonomskim

nivoima – djeca su, osim razumijevanja, prepoznavala i korist od naučenog u svakodnevnom životu (evaluativna aktivnost). Drugim riječima, bila su podstaknuta da evaluiraju naučeno, a to je veoma dobar pokazatelj aktivnosti učenika, jer se kroz njih ispoljava lični stav (što je izuzetno rijetko u tradicionalnom obrazovanju) – dopadanje/nedopadanje, procjena šta to znači za dijete (da li im je interesantno, korisno), kroz evaluativne stavove se odslikava proces asimilacije znanja (tj. povezivanje sa ličnim iskustvom i mogućnost primjene u svakodnevnom životu).

Svaki 10 učenik/ca su odgovorili da ne mogu mnogo toga primijeniti u svakodnevnom životu.

4.1.5. a Kada ispitivani učenici/ce procjenjuju šta je najvažnija stvar koju su naučili/e na probnom času, većina njih prvo identifikuje informacije – znanja (61,11%), a u manjem obimu stavove (27,77%) i vještine (11,11%).

Ukupni broj popunjenih upitnika za učenike/ce – 2362. Stopa odgovora na pitanje – 84,24% (odgovorilo 1990 učenika/ca).	
Značaj vođenja zdravog života (22,9 %)	Znanje o drogi (4,1 %)
Značaj očuvanje okoline (14,1 %)	Značaj higijene (3,9 %)
Dobra komunikacija (7,7 %)	Pomoć u nevolji (2,9 %)
Značaj stila života za zdravlje (7,5 %)	Šta je imuni sistem (2,9 %)
Važnost zdrave ishrane (6,1%)	Znanje o povredama (2,6 %)
Pojam i značaj emocija (5,7 %)	Pogubnost učestvovanja u nasilju (2,4%)
Šta je nasilje (5,2 %)	Rizičnost tetoviranja (1,7 %)
Kako se HIV prenosi (4,6 %)	Kako se pruža prva pomoć (1,2 %)
Značaj bavljenja sportom (4,4 %)	

Ovo pitanje iz upitnika (pod a. i b.) imalo je za cilj da provjeri da li su djeca uočila planirani cilj, odnosno ciljeve časa, koji su definisani na početku svakog teksta u Priručniku i koji treba da služe nastavniku/ci kao orijentir u efektivnom planiranju i ostvarivanju ciljeva svakog časa.

Naravno, treba imati u vidu da su neke teme iz Priručnika više korišćene za realizaciju probnih časova nego drugo; što je bilo prepušteno izboru samih nastavnika/ca. Procenti koji su navedeni u zagradama predstavljaju učestalost tema na probnim časovima.²⁴

Budući da je ovo pitanje bilo tzv. otvorenog tipa, odgovore učenika/ca klasifikovali smo u određene kategorije, koje predstavljaju skup istih ili sličnih odgovora po sadržaju. Iz tako grupisanih odgovora može se uočiti da djeca najčešće prepoznaju one ciljeve časa koji su se odnosili na sticanje novih znanja, a u manjoj mjeri na razvoj stavova i vještina.

²⁴ Teme o zdravlju, odnosno pojedine nastavne jedinice u okviru te teme, bile su najatraktivnije za nastavnike/ce. Sa druge strane, prevencija povreda se najmanje obrađivala. Moguće je da su neke teme češće birane zato što su nastavnici/ce procjenjivali da će ih lakše izvesti (npr. da ne zahtijevaju velike pripreme ili pripreme posebnih didaktičkih sredstava), što je bilo realno, obzirom na prilično intenzivnu dinamiku realizacije probnih časova, ali i na mogućnost da su se sami nastavnici/ce mnogo sigurnije osjećali (npr. bolje su ih razumjeli u toku obuke, subjektivno su im «bliže» i sl.). I u izvještajima nakon obuke, nastavnici/ce su sugerisali da su im neke teme «bliže», a da im je za izvođenje nekih drugih potrebna sardanja sa školskim psihologom ili pedagogom.

U kategoriju **znanja** spadaju sledeći odgovori (značaj vođenja zdravog života; značaj očuvanje okoline; značaj stila života za zdravlje; važnost zdrave ishrane; pojam i značaj emocija; šta je nasilje; kako se HIV prenosi; značaj bavljenja sportom; znanja o drogama; značaj higijene; šta je imuni sistem).

Manje se prepoznaju oni ciljevi probnih časova, koji su usmjereni na razvoj **stavova** (npr. pomaganje ljudima koji su u nevolji; pogubnost učestvovanja u nasilju; rizičnost tetoviranja). Najrjeđi su odgovori u kojima se prepoznaju ciljevi vezani za razvoj **vještina** (npr. efektivna komunikacija, načini pružanja prve pomoći). Svakako, ove nalaze treba posmatrati i u svjetlu činjenice da su usvajanja stavova i vještina dugoročni, razvojni procesi (formativne kategorije), posebno usvajanje stavova, i da je teško bilo očekivati da će se oni razviti u kratkom vremenu realizacije probnih časova, na kojima su najčešće učestvovala različite grupe djece. Ipak, to ne umanjuje značaj buduće podrške nastavnicima/cama, na primjer putem obuke ili supervizije, da primjenjuje metode koje su vrlo djelotvorne upravo za razvoj stavova i vještina, kao i efektivnije ostvarivanje predviđenih ciljeva svih časova i uspostavljanja ravnoteže između sticanja znanja, sa jedne strane, i razvoja vještina i stavova, sa druge.

Indikativan je podatak da oko 16% učenika/ca nije odgovorilo na ovo pitanje. Razloge za ovakav rezultat vjerovatno treba tražiti u nedostatku vremena za popunjavanje upitnika na kraju časova, ali i u nesupješnosti nekih nastavnika/ca da jasno predstave učenicima/cama ciljeve časa i očekivanja od učenika/ca na času (npr. šta treba da nauče, šta treba da urade i sl.), što ponovo ukazuje na važnost dalje podrške nastavnicima/cama u realizaciji ovog nastavnog programa.

4.1.5. b Kada su učenici/ce odgovarali na pitanje koja je druga najvažnija stvar koju su naučili/le na času, stopa odgovora se značajno smanjuje, odnosno skoro polovina ispitivanih učenika/ca ne može da identifikuje neki drugi cilj časa.

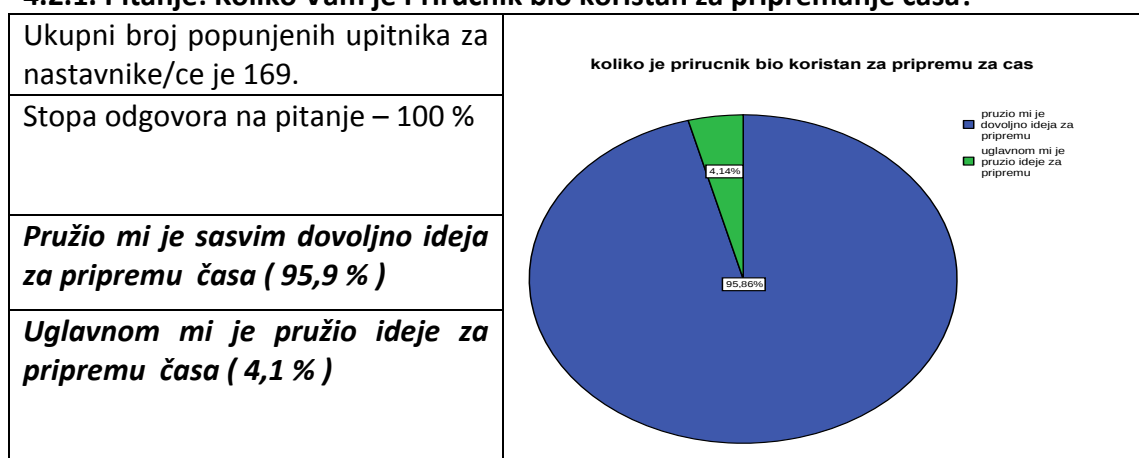
Ukupni broj popunjenih upitnika za učenike/ce – 2362. Stopa odgovora na pitanje – 49,44% (odgovorilo 1168 učenika/ca).	
Treba izbjegavati poroke (16,6 %)	Izbjegavati rizike za pojavu bolesti (3,9 %)
Značaj ekologije (13,7 %)	Značaj održavanja higijene (2,8 %)
Šta je ljubav (8,3 %)	Značaj samopouzdanja (2,7 %)
Zaštita od HIV – a (7,2 %)	Neophodnost pružanja prve pomoći (2,4 %)
Njegovanje dobrih odnosa sa porodicom (6,9 %)	Vještina pružanja prve pomoći (2,1 %)
Nasilje treba uvijek prijaviti (6,8 %)	Značaj pranja ruku (2,0 %)
Birati dobro društvo (6,5 %)	Značaj gena (1,3 %)
Vještina dobre komunikacije (6,3 %)	Konflikte rješavati bez nasilja (1,3 %)
Neophodnost raznovrsne ishrane (5,1 %)	Kako izraziti osjećanja (0,3 %)
Vrste nasilja (3,9 %)	

Na ovo pitanje nije odgovorila polovina ispitivanih učenika/ca. Razloge, djelimično, treba tražiti u nedostatku vremena za popunjavanje upitnika na kraju časova, ali i u nejasno predstavljenim ciljevima časova od strane nastavnika/ca, o čemu je već bilo riječi.

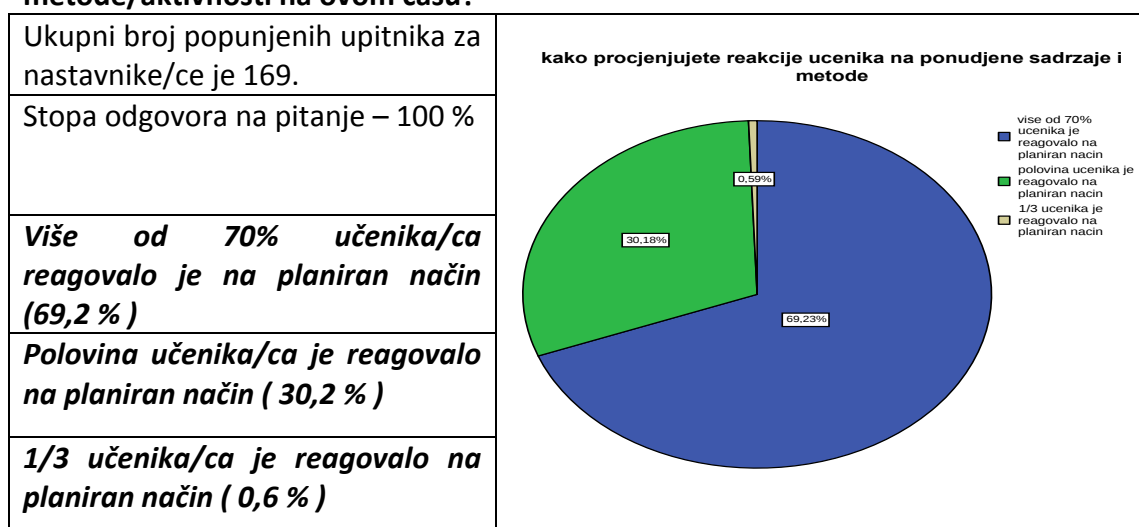
I ovdje se češće prepoznaju ciljevi koji se vezuju za razvoj **znanja** (značaj ekologije; šta je ljubav; zaštita od HIV-a; neophodnost raznovrsne ishrane; vrste nasilja; značaj održavanja higijene; značaj pranja ruku; značaj gena), nego razvoj **stavova** (njenovati dobre odnose sa porodicom; nasilje treba uvijek prijaviti; birati dobro društvo; izbjegavati rizike za bolesti; značaj samopouzdanja; neophodnost pružanja prve pomoći; konflikte rješavati bez nasilja) i **vještina** (vještina dobre komunikacije; vještina pružanja prve pomoći).

4.2. Upitnik za nastavnike/ke

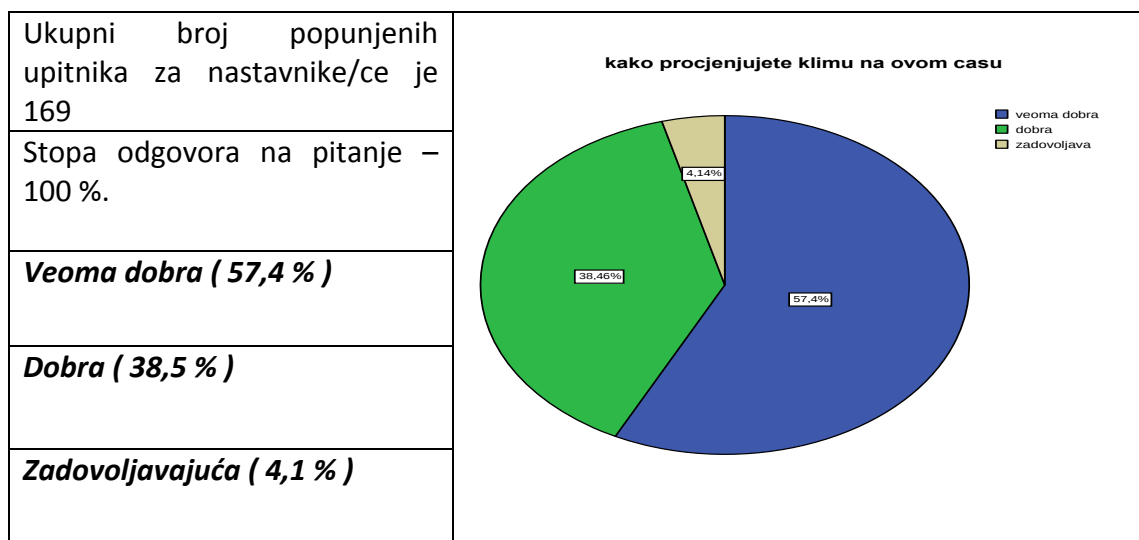
4.2.1. Pitanje: Koliko Vam je Priručnik bio koristan za pripremanje časa?

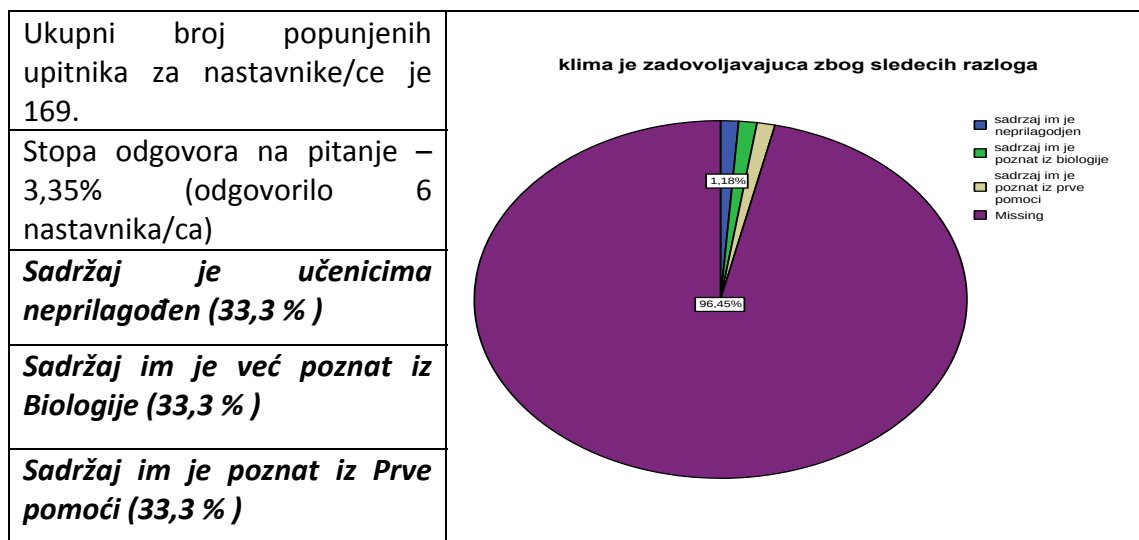
4.2.2. Pitanje: Kako procjenjujete reakcije učenika/ca na ponuđene sadržaje i metode/aktivnosti na ovom času?

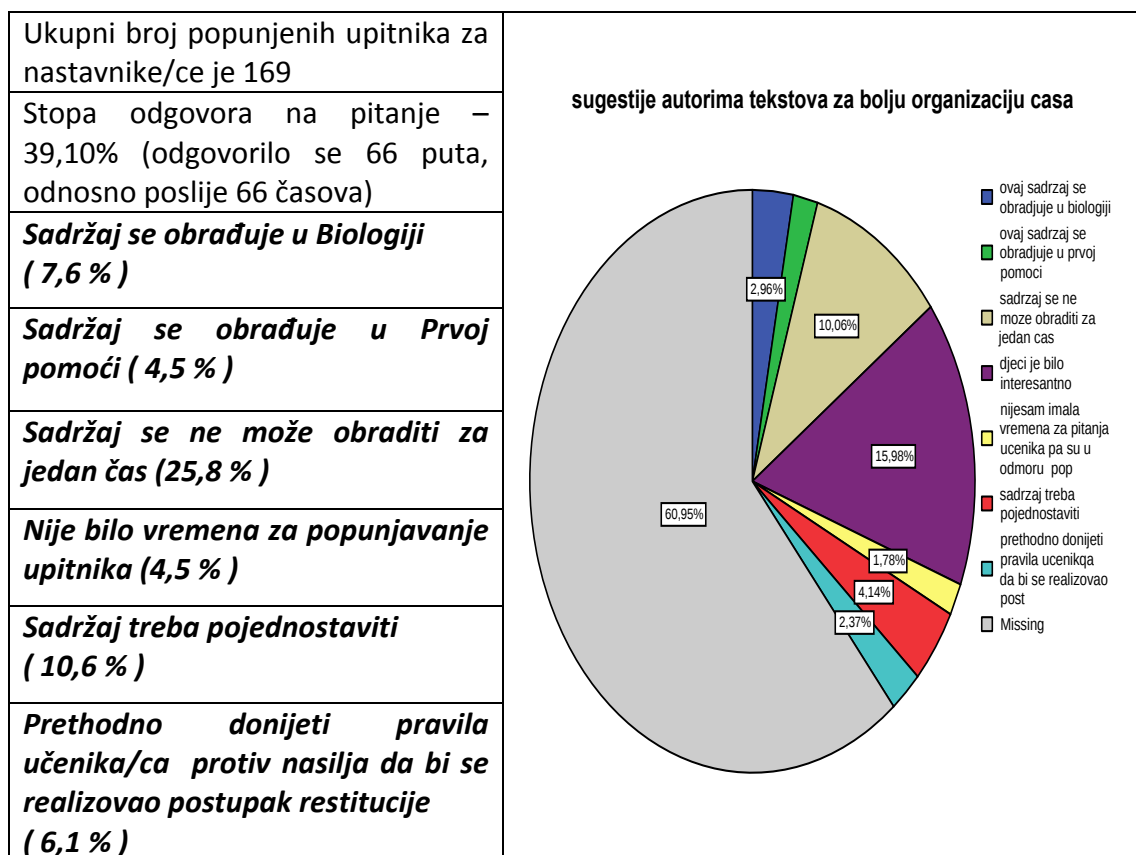
4.2.3. Pitanje: Kako procjenjujete klimu na ovom času (komunikacije, interakcije, saradnja, motivacija, stepen aktivnosti, Vaše upravljanje odjeljenjem) ?

4.2.3.1. Pitanje: Klima je zadovoljavajuća zbog.....

4.2.4. Pitanje: Imate li neke sugestije ili komentare za autore/ke tekstova koji bi doprinijeli njihovoj većoj funkcionalnosti za Vaš rad i rad učenika/ca na času?

Analiza odgovora iz upitnika za nastavnike/ce

4.2.1. Skoro 96% nastavnika/ca smatra da im je Priručnik pružio dovoljno ideja za pripremu probnih časova.

Veoma visoka stopa pozitivnih odgovora govori u prilog tome da je Priručnik, svojom koncepcijom i sadržajima, podrška nastavniku/ci da se pripremi za realizovanje ciljeva, koji su prvenstveno usmjereni na učenika/ca i njegovu/njenu misaonu aktivnost i participaciju na času.

Priručnik je i koncipiran tako da pruži nastavniku/ci dovoljno korisnih informacija za svaku temu i nastavnu jedinicu, da ponudi objašnjenje nepoznatih riječi, da služi kao metodičko uputstvo, jer nudi niz idejnih rješenja koja omogućavaju učenicima/cama da imaju suštinsku ulogu na času – da budu misaono aktivirani. Priručnik bi, takođe, trebalo da provocira niz raznovrsnih (taksonomskih) aktivnosti učenika/ca – od poznavanja, razumijevanja, primjene, vrednovanja, razvijanja sposobnosti (samo)učenja, do razvijanja komunikacijskih i socijalizacijskih sposobnosti.

Ipak, autori/ke Priručnika, očekuju da nastavnici/ce ne koriste Priručnik, odnosno predložene modele časova, kao jedine i da ih se «slijepo» pridržavaju – kao jedinih mogućih modela. Drugim riječima, računali su da će iskustvo nastavnika/ca i praksa u radu sa učenicima/cama, vremenom dovesti do veće slobode nastavnika/ca, veće kreativnosti i samoinicijativnosti u realizaciji ciljeva nastave. Naravno, to je proces u kojem nastavnicima/cama treba obezbijediti dodatnu podršku (npr. dodatne obuke, mogućnosti da razmjenjuju iskustva i dobru praksu, superviziranje i sl.).

4.2.2. Prema procjenama nastavnika/ca, većina učenika/ca reagovala je na planirani način, u toku izvođenja probnih časova.

Odgovori na ovo pitanje pokazuju da u 70% slučajeva, dvije trećine učenika/ca reaguju na planiran način; odnosno – obavljaju aktivnosti koje su planirane ciljevima časa. To ukazuje na dobru koncepciju modela časova u Priručniku, odnosno na podršku koju Priručnik pruža efektivnom planiranju, a zatim i realizaciji nastave.

Dobra priprema za čas (scenario časa) je spona između ideje o aktivnom učenju/nastavi i prakse aktivnog učenja/nastave. Ona podrazumijeva stvarnu prisutnost nekoliko važnih parametara: motivaciona sredstva koja treba koristiti; jasno definisanje obima i vrste gradiva koje se obrađuje; ciljeve koji se žele ostvariti; naznačene metode nastave/učenja koje će se koristiti; jasno identifikovane djelove nastave koji se planiraju kao aktivna nastava/učenje; osnovnu zamisao nastavne situacije kojom se čvrsto povezuje ciljevi, priroda gradiva i metode nastave/učenja i kojom se u velikoj mjeri garantuje «uvlačenje» velikog broja (cilj je svih) učenika/ca u relevantne aktivnosti, koje vode ka ostvarivanju obrazovnih efekata.

Naravno, u odgovorima na ovakvu vrstu pitanja neizbježan je i jedan stepen subjektivnosti, posebno ako ovakva procjena nije praćena i nekim drugim, «spoljnim» posmatranjem (npr. opservacijom časa od strane drugog nastavnika/ce ili stručnjaka). Odgovori djece, koji su već analizirani, uglavnom podržavaju procjene nastavnika/ca.

4.2.3. Klima u odjeljenju, u toku probnih časova, u većini slučajeva se procjenjuje kao veoma dobra ili dobra.

Od četiri moguća odgovora na ovo pitanje, dominiraju odgovori nastavnika/ca da je klima na času bila veoma dobra (57,4%) i dobra (38,5%); u 4, 1% slučajeva ona je bila zadovoljavajuća i nije bilo procjene nastavnika/ca o nezadovoljavajućoj klimi na probnim časovima.

Opšta atmosfera u grupi i interakcija među djecom su dva pokazatelja koji, prije svega, ukazuju na stepen i kvalitet aktivnosti i participacije djece u nastavnom procesu. Naravno, dio takve klime su i adekvatne interakcije između djece i nastavnika/ca. Imajući u vidu već analizirane odgovore djece, može se zaključiti da su planirane interakcije i razmena među djecom stvarale osnovu za razvoj dobre klime na časovima.

U malom broju slučajeva, kada je klima procijenjena kao zadovoljavajuća (4.2.3.1), kao razlozi za to navode se neprilagođenost sadržaja djeci ili činjenica da su neki sadržaji od ranije poznati djeci (npr. iz drugih predmeta), i da ih nijesu dovoljno animirali.

4.2.4. Oko 40% nastavnika/ca iznijelo je sugestije za unpređenje funkcionalnosti Priručnika

Najčešća sugestija (25% slučajeva), odnosno poslije 16 održanih časova, odnosila se na nedostatak vremena za realizaciju svih ciljeva tog časa, a u manjem procentu (oko 10%) i na složenost sadržaja. To još jednom aktuelizuje već pomenuti problem «slobode» nastavnika/ca, odnosno veće kreativnosti i inicijativnosti, ali i odgovornosti u prioritizovanju ciljeva, u skladu sa potrebama svake grupe učenika. Naime, nastavnik/ca treba da objektivno procijeni potrebe i prethodna znanja učenika/ca i da tome prilagodi vrstu i obim ciljeva koji su predloženi u Priručniku. Takođe, jedan broj ciljeva, posebno onih koji se odnose na razvoj vještina i stavova, nemoguće je ostvariti «jednokratno»; njihova realizacija može da se produži ili poveže sa ciljevima u drugim sadržajima.

5. OSNOVNI ZAKLJUČCI

- Priručnik je bio koristan nastavnicima/cama za pripremu probnih časova u 95,85% slučajeva.
- Većina učenika/ca su, po procjenama nastavnika/ca, na sve probne časove reagovali na planiran način (više od 70% učenika - u 69,2% slučajeva).
- Klima na časovima je bila veoma dobra (57,4%) ili dobra (38,5%).
- Učenici/ce su se na probnim časovima osjećali zadovoljno (82,77%).
- U 84,4% slučajeva, učenicima/cama nije bilo teško da razumiju ono o čemu se pričalo na probnom času.
- Učenici/ce procjenjuju da su imali/e dovoljno mogućnosti da pitaju o nečemu što im nije bilo jasno ili što ih je interesovalo, na 85,9% časova.
- Djeca smatraju da mogu da primijene u svakodnevnom životu ono o čemu su pričali na časovima, u 87,47% slučajeva.
- Učenici/ce su na časovima najviše usvojili znanja 61,11%, a u manjem stepenu formirali stavove (27,77%) i stvorili osnovu za razvijanje vještina (11,11%).
- Oko 40% nastavnika/ca je iznijelo sugestije za unapređenje Priručnika, a najčešća je ona koja se odnosi na nedostatak vremena za realizaciju ciljeva.

6. PREPORUKE

- Nastavnici/ce koji su učestvovali/e u probnoj primjeni Priručnika, kao i ostali obučeni nastavnici/ce, trebalo bi da se upoznaju sa nalazima ovog istraživanja (npr. distribucijom ovog izvještaja, organizacijom jednodnevnog savjetovanja). To bi bila još jedna mogućnost da se razmijene iskustva i da se dobiju korisne informacije ili sugestije za dalji rad. Ova preporuka odnosi se i na uprave i stručne službe škola koje

su već ponudile ovaj izborni predmet ili to namjeravaju da učine (npr. objavljivanjem članka u «Prosvjetnom radu»; elektronska verzija izvještaja na web site-u Zavoda).

- U cilju bolje informisanosti nadzornika/ca Zavoda za školstvo o samom Projektu, a posebno o novom izbornom predmetu «Zdravi stilovi života» bilo bi korisno i njihovo učešće na prezentaciji ovog izvještaja. Ova preporuka se odnosi i na učešće autora/ki Priručnika.
- Nalazi ovog istraživanja ukazuju na potrebu dalje podrške nastavnicima/cama koji će realizovati ovaj izborni predmet. Oblici takve podrške mogu da budu još specifičnije obuke, posebno za efektivniju primjenu metoda aktivne nastave i učenja, koje bi se demonstrirale na sadržajima/temama iz Priručnika, posebno onima koje su nastavnici/ce procijenili kao izazovne za realizaciju. (Pogledati i izvještaje sa seminara za obuku).
- Buduće dodatne obuke, za već obučene nastavnike/ce, treba da uključuju i podršku da se Priručnik koristi na još kreativniji način i da se nastava bazira na još većoj samostalnosti nastavnika/ca i boljem prilagođavanju ciljeva potrebama učenika/ca. Primjer takve podrške može da bude demonstracija scenarija, koji su se pokazali kao uspješni ili njihovo objavljivanje; ili timska izrada scenarija u toku obuke.
- Informacije i iskustva stečena u procesu «pilotiranja» treba koristiti prilikom koncipiranja seminara za one nastavnike/ce koje tek treba obučavati. Pored tima za obuku, predlaže se i uključivanje nastavnika/ca koji već imaju iskustva u obuci svojih novih kolega. Naime, nastavnici/ce koji se obučavaju posebno cijene neposredno iskustvo svojih kolega/ca iz učionica.
- Konačno, potrebno je finalizovati akcioni plan Projekta za sljedeću programsku godinu, čiji nacrt je već izrađen i, pored već definisanih aktivnosti, razmotriti mogućnost da se neke od ovih preporuka uključe u isti.

Podgorica, septembar 2008. godine

UPITNIK ZA UČENIKA I UČENICU

Upravo si prisistvovao/la jednom času budućeg izbornog predmeta - ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA koji ćeš moći da izučavaš u VIII ili u IX razredu.

Interesuje nas tvoje mišljenje o tome kakav je bio ovaj čas i koliko si ti zadovoljan/na svime što se na času dešavalo. Zato te molimo da nam iskreno odgovoriš na nekoliko pitanja.

HVALA TI NA SARADNJI!

1. Kako si se osjećao/la u toku časa? Zaokruži samo jednu od sličica - onu koja najbolje opisuje kako si se osjećao/la u toku ovog časa.

(zadovoljan)

(ravnodušan)

(nezadovoljan)

2. Da li ti je bilo teško da razumiješ sve ono o čemu se govorilo na ovom času. Zaokruži samo jedan odgovor - onaj s kojim se najviše slažeš.

- a. Uopšte mi nije bilo teško da razumijem
- b. Nešto mi je bilo teško da razumijem, a nešto nije
- c. Sve mi je bilo teško da razumijem

3. Šta su dvije najvažnije stvari koje si danas naučio/la:

Prva: _____

Druga: _____

4. Da li si na času imao/la dovoljno mogućnosti da pitaš o nečemu što ti nije bilo jasno ili što te je još interesovalo? Zaokruži samo jedan odgovor.

- a. Imao/la sam dovoljno mogućnosti da pitam
- b. Nijesam imao/la dovoljno mogućnosti da pitam
- c. Bilo mi je neprijatno da pitam

5. Da li ovo o čemu ste danas pričali na času možeš da koristiš u životu? Zaokruži samo jedan odgovor.

- a. Mogu veoma da koristim u svakodnevnom životu.
- b. Mogu malo da koristim u svakodnevnom životu.
- c. Nimalo mi ne koristi za svakodnevni život.

UPITNIK ZA NASTAVNIKA/CU

Škola: _____ **Mjesto:** _____

Razred/odjeljenje: _____ **Broj učenika/ca:** _____ **Datum:** _____

Tema: _____ **Trajanje časa:** _____ **do** _____ **h**

Molimo Vas da procijenite sljedeće aspekte održanog časa.

1. Koliko Vam je Priručnik bio koristan za pripremanje časa?

- a. pružio mi je sasvim dovoljno ideja za pripremanje časa
- b. uglavnom mi je pružio ideje za pripremanje časa
- b. nije mi pružio ideje za pripremanje časa

2. Kako procjenjujete reakcije učenika/ca ponuđene sadržaje i metode/aktivnosti na ovom času:

- a. više od 70% učenika/ca je reagovalo na planirani način
- b. polovina učenika/ca je reagovala na planirani način
- c. 1/3 učenika/ca je reagovalo na planirani način

3. Kako procjenjujete klimu na ovom času (komunikacije, interakcije, saradnja, motivacija, stepen aktivnosti, Vaše upravljanje odjeljenjem):

- a. veoma dobra
- b. dobra
- c. zadovoljava
- d. ne zadovoljava

3.1. Ako ste izabrali odgovore pod c. i d. molimo Vas da navedete neke osnovne razloge ili prepreke:

4. Imate li neke sugestije ili komentare za autore tekstova koji bi doprinijeli njihovoj većoj funkcionalnosti za Vaš rad i rad učenika/ca na času? Sugestije se odnose na temu časa koji ste upravo održali.

Hvala Vam!

Korišćeni izvori i literatura:

- Izvještaji Zavoda za školstvo o polugodišnjoj realizaciji projekta za projektne 2008, 2009, 2010, 2011 i 2012 godinu
- Odnosi sa medijima, www.poslovna-znanja.com
- Gordon, T.: «Kako biti uspješan nastavnik» - Kreativni centar, Beograd, 2001.
- Djordjević, B. i J.: «Učenici o svojstvima nastavnika» - Prosvjeta, Beograd, 1990.
- Ivić, I., Pešikan, A., Antić, S. : «Aktivno učenje 2» - Institut za psihologiju, Beograd, 2003.
- Izvještaji Zavoda za školstvo poslije realizovanih seminara
- Istraživanje o zastupljenosti izbornih predmeta u osnovnim školama 2008/09 školske godine, Zavod za školstvo: www.zavodzaskolstvo.gov.me
- Istraživanje o zastupljenosti izbornih predmeta u osnovnim školama 2009/10 školske godine, Zavod za školstvo: www.zavodzaskolstvo.gov.me
- Istraživanje o zastupljenosti izbornih predmeta u osnovnim školama 2010/11 školske godine, Zavod za školstvo: www.zavodzaskolstvo.gov.me
- Istraživanje o zastupljenosti izbornih predmeta u osnovnim školama 2011/12 školske godine, Zavod za školstvo: www.zavodzaskolstvo.gov.me
- Katalog izbornih predmeta u osnovnoj školi, Zavod za školstvo: www.zavodzaskolstvo.gov.me
- mr Zoran Lalović; Radoje Novović: Uticaj izborog predmeta Zdravi stilovi života na znanje, vrijednosti i životne vještine učenika osnovne škole, rezultati eksperimentalnog istraživanja, Podgorica: 2011.